

การศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง

ปริญญานิพนธ์
ของ
ธनिया กิตติสิทโธ

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
พฤษภาคม 2547
ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

746.44

ร 26-17

ว. 3

การศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง

บทคัดย่อ

ของ

ธनिया กิตติสิทโธ

8 2547

525781

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

พฤษภาคม 2547

ธनिया กิตติสิโท. (2546), การศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง.

ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
คณะกรรมการควบคุม รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ คุณเศรษฐศิริ, รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ.

ปริญญานิพนธ์เรื่อง การศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการผลิต ลายสาน และรูปแบบของหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม โดยรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิต ลายสาน และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ให้ชนรุ่นหลังตระหนักคุณค่าศิลปหัตถกรรมที่สร้างสรรค์โดยภูมิปัญญาชาวไทยมุสลิมภาคใต้ในเขตพื้นที่อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ทั้งนี้ผลการศึกษารูปได้ดังนี้

กระบวนการผลิตงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน เริ่มจากการคัดเลือกใบเตยปาหนัน และเตรียมเส้นดอกเตยปาหนัน ซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญในการผลิตหัตถกรรมจักสานที่พบมากในบริเวณชายฝั่งทะเลจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง ทั้งนี้หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันใช้อุปกรณ์ในการเตรียมเส้นดอกเตยปาหนันและอุปกรณ์ในการจักสาน ได้แก่ มีด เหล็กดัดเส้นดอก ไม้สำหรับขูดเส้น ยะหาหรือเล็บแมวใช้สำหรับจักดอกเตยปาหนัน หุ่นสำหรับขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ อุปกรณ์ย้อมเส้นดอก ได้แก่ สีย้อมผ้า เกลือแกง น้ำส้มสายชูเตา กระทะ ภาชนะสำหรับแช่และล้างเส้นดอก อุปกรณ์ตัดเย็บเพื่อประกอบและตกแต่งผลิตภัณฑ์ ได้แก่ จักรเย็บผ้า เข็มด้าย ไขดอกหมุด ผ้า หนัง และไม้สำหรับประกอบหูกกระเป่าประเภทต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันใช้อุปกรณ์ช่วยในการผลิตน้อยชิ้น ในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันจึงขึ้นอยู่กับทักษะความชำนาญ และมีมือช่างจักสานเป็นสำคัญ

ลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน นอกจากผู้ผลิตและสมาชิกกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันได้พัฒนาลวดลายและรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันขึ้นภายในชุมชนแล้ว เมื่อภาครัฐเห็นถึงคุณค่าในการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย และการสร้างรายได้เพิ่มให้กับชุมชน โดยการสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวภายในชุมชน เพื่อผลิตสินค้าที่มีเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน ภาครัฐและเอกชนได้ส่งผู้เชี่ยวชาญเข้าไปยังชุมชนผู้ผลิต เพื่อให้คำแนะนำทางด้านการออกแบบลวดลาย และการปรับปรุงรูปแบบผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดอีกด้วย ทั้งนี้จากการศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันสามารถแบ่งประเภทลายสานได้ 2 แบบ คือ ลายโบราณและลายประยุกต์ ทั้งนี้ลวดลายหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันที่พบในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ พบลายโบราณ จำนวน 18 ลาย ลายประยุกต์จำนวน 6 ลาย ลวดลายหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันที่พบในเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ลายโบราณ จำนวน 15 ลาย ลายประยุกต์ จำนวน 4 ลาย จากการศึกษารูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง สามารถจำแนกประเภทผลิตภัณฑ์เตยปาหนันได้ 5 ประเภทหลัก คือ เสื่อ หมอน กระเป๋า สมุก ประเภทของใส่ของและภาชนะเบ็ดเตล็ด

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในเขตพื้นที่อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบว่าทั้งสองแหล่งมีลักษณะการถ่ายทอดเหมือนกัน จำแนกได้ 2 รูปแบบ นั่นคือ

1. รูปแบบการถ่ายทอดภายในชุมชน มีการถ่ายทอดความรู้และทักษะในการผลิตหัตถกรรมจักสาน

เคยปาหนันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จากผู้สูงวัยถ่ายทอดกระบวนการผลิต และกรรมวิธีการจักสานลวดลายรวมไป
ถึงการสานขึ้นรูปหัตถกรรมจักสานเคยปาหนันสู่ชนรุ่นหลัง

2. รูปแบบการถ่ายทอดที่ได้รับจากบุคคลภายนอกชุมชน ทั้งจากภาครัฐและเอกชน เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม และศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน เป็นต้น ได้สนับสนุนให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มจักสานหัตถกรรมเคยปาหนัน เพื่อการแปรรูปวัตถุดิบใบเคยปาหนันเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานเพื่อสร้างงานและรายได้ให้แก่ชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเคยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม พบว่าการเปลี่ยนแปลงที่ได้รับจากการผลิตและจำหน่ายหัตถกรรมจักสานเคยปาหนัน ส่งผลให้วิถีชีวิตภายในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป โดยจำแนกความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเคยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม ทั้งจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และคาดการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตของชุมชนพี่น้องไทยมุสลิมผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเคยปาหนัน ได้ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเคยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมในอดีต พบว่าหัตถกรรมจักสานเคยปาหนันเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตชุมชนไทยมุสลิม จุดมุ่งหมายในการผลิตเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน การผลิตเพื่อจำหน่ายแลกเปลี่ยนภายในชุมชน ผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเคยปาหนันยังคงประกอบอาชีพหลัก อาทิ ทำประมง ทำไร่ทำนา และทำสวนยางพารา โดยจักสานหัตถกรรมเคยปาหนันเป็นงานอดิเรกหรืออาชีพรอง

2. ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเคยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมในปัจจุบัน นับจากปี พ.ศ. 2544 ภาครัฐสนับสนุนให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองได้ โดยการแปรรูปทรัพยากรและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นเข้าสู่โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อรายได้สู่ชุมชน ส่งผลให้วัตถุประสงค์ของผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเคยปาหนันเปลี่ยนไป จากการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนและเพื่อจำหน่ายแลกเปลี่ยนในชุมชน เปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อจำหน่ายระหว่างชุมชนและเพื่อส่งออกขายยังต่างประเทศ นอกจากนี้ความต้องการหัตถกรรมเคยปาหนันที่เพิ่มมากขึ้นในท้องตลาด ส่งผลให้การประกอบอาชีพของผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเคยปาหนันเปลี่ยนไป กล่าวคือ ผู้ผลิตหันมาประกอบอาชีพจักสานหัตถกรรมเคยปาหนันเป็นอาชีพหลักเพิ่มมากขึ้น

3. ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเคยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมในอนาคต จากการศึกษาพบว่าแนวโน้มความสัมพันธ์ในอนาคต เมื่อผลิตภัณฑ์เป็นที่รู้จักแพร่หลาย ก่อให้เกิดการผลิตเพื่ออุตสาหกรรมมากขึ้น ผลดีที่ได้รับในแง่ของการกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนให้พี่น้องชาวไทยมุสลิมมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ผลเสียที่จะได้รับส่งผลในแง่ของการถ่ายทอดเอกลักษณ์หัตถกรรมจักสานเคยปาหนัน เพราะการผลิตเพื่ออุตสาหกรรมจะเน้นความต้องการของตลาดเป็นสำคัญ เมื่อรูปแบบหรือลายสานแบบใดไม่เป็นที่ต้องการของตลาด ส่งผลให้รูปแบบและลวดลายที่มีเอกลักษณ์ดั้งเดิมซึ่งสืบทอดจากคนรุ่นเก่าไปสู่คนรุ่นใหม่ เลือนหายไป

A STUDY OF TEI PANUN HANDICRAFT IN KRABI AND TRUNG PROVINCE

AN ABSTRACT
BY
DHANEEYA KITTISIDDHO

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Art Education
at Srinakharinwirot University
May 2004

Dhaneeya Kittisiddho. (2004), *A Study Of Tei Panun Handicraft In Krabi And Trung Province*.

Master thesis. M.Ed. (Art Education). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University.

Advisor Committee : Assoc. Prof. Prit Supasetsiri, Assoc. Prof. Wunnarat Tungcharoen.

The objective of this study to research and analyze production process, design, and form of Tei Panun Handicraft, to study how the knowledge about Tei Panun be passed on from generation to generation and the relationship between Tei Panun Handicraft and the way of life of Thai Muslim people. As trying to gather information about production process, design and form of Tei Panun Handicraft which have their own identity, in order to make young generation realize the worth of handicraft which is the wisdom of Thai Muslim in Southern Area (Koh Lunta District, Krabi and Sikao District,Trung) ,the study can be concluded as follow;

The frist step of production process is selecting of Tei Panun, then preparing the strip of Tei Panun, which is the main raw material for production. It can be found around coast area of Krabi and Trung Province. The equipment for preparing the strip of Tei Panun and doing basketry are knife, big needle, stick for scraping, Ya-had of cat nail (using for slicing), mold. Dying equipment are dye, sodium chloride, vinegar, furnace, pan, container for soaking and washing. Equipment for making and decorating are sewing machine, needle, fabric, leather, and stick for making the bag's handle. It can be seen that some equipment was used to produce, then the important thing for producing Tei Panun Handicraft is depending on skill and ability of craftsman.

Besides producer and member of Tei Panun Producer Group have developed design and form of Tei Panun Handicraft within the community, the government sector also realize to support Thai local wisdom and distribute income to community by promoting the community to integrate and produce the unique product. Private and government sector have sent the skilled workers into the producing community, they have suggested about designing and improving product to conform with the market demand. It can be categorized the design of the Tei Panun Handicraft into 2 types which are ancient design and applied design. In Koh Lunta, Krabi could found 18 ancient designs, 6 applied designs, in Sikao District, Trung could found 15 ancient designs, 4 applied designs. From both area can categorize Tei Panun Handicraft into 5 main types; mat, pillow, bag, sa-muk (square-bottomed bamboo basket), case and miscellaneous.

The process of passing knowledge to next generation in Koh Lunta District, Krabi and Sikao District Trung, have the same method which are;

- 1.Within community: the ancestor has passed on the knowledge and skill for producing handicraft, elder would deliver the producing process, weaving method and making handicraft to next generation.

- 2.Outside community: the support from the government and private sectors such as Agricultural Extension Department, Department of Industrial Promotion and Non-Formal Education These organizations promote the community to set up the handicraft group, which will lead to

transform the raw materials from Tei Panun to be the product that can create job and income for the community.

The changing of producing and distributing Tei Panun Handicraft, have effected toward the way of life of Thai Muslim people. The relationship between Tei Panun Handicraft and the way of life of Thai Muslim people in the past, present and the expected changing of Thai Muslim producer can be categorized into 3 types as follow;

1.The relationship between Tei Panun Handicraft and the way of life of Thai Muslim people in the past, it was found that Tei Panun Handicraft was one part of Thai Muslim people's way of life. Their objective was using in daily life, producing for barter within the community. The producer still had the major works; for example; fishery, farming, rubber gardening. Producing handicraft was just the hobby or minor works.

2.The relationship between Tei Panun Handicraft and the way of life of Thai Muslim people in the present. Since year 2000, the government support the local community to live by themselves by transform resource and develop unique product of community into the One Tambon One Product (OTOP) program. These effect changed the objective of the producer to produce for trading among community and export instead of household using and barter within community. Moreover, the increasing of market demand of Tei Panun Handicraft have changed the work of the producer, which mean that the producer would produce the handicraft as the major work.

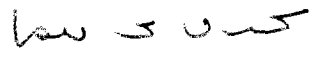
3.The possibility of relationship between Tei Panun Handicraft and the way of life of Thai Muslim people in the future. When the product be well-known, it will lead to industrial producing. The advantage is to stimulate the economy in the community , it will increase the income of the Thai Muslim people, but the disadvantage is the effect toward the identity of the handicraft, because industrial producing will emphasize the market demand. If any antique designs don't conform with the market demand, those designs will be faded away from the community

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

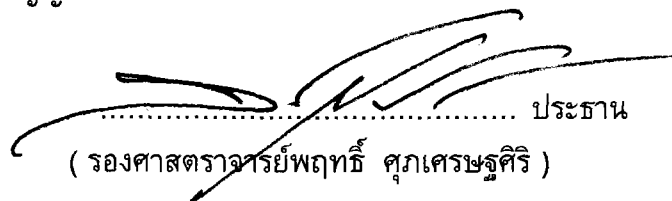
การศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง

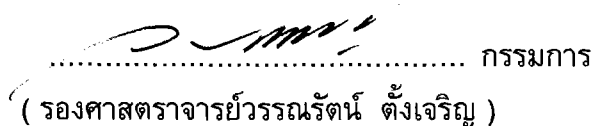
ของ
นางสาวธनिया กิตติสิทโธ

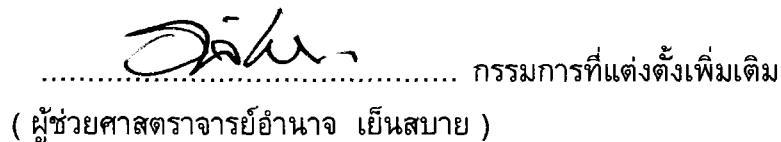
ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

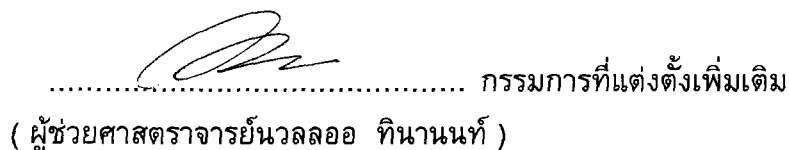

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์)
วันที่ ๙.๙.๙๙ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2547

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ สุขเศรษฐศิริ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์นวลลอ ทินนานท์)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เป็นผลสำเร็จด้วยความกรุณาของ รองศาสตราจารย์พฤษดิ์ ศุภเศรษฐศิริ และ รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ ผู้เป็นประธานและกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ซึ่งให้คำสอน แนวคิด ความเอาใจใส่ และข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ เพื่อการปรับปรุงและพัฒนาปริญญานิพนธ์ให้สำเร็จได้ด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบคุณเป็นอย่างสูงต่อความกรุณาที่ได้รับจากท่านเสมอมา

ขอขอบคุณคณาจารย์ และบุคลากรมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒทุกท่าน ผู้ให้คำแนะนำเพื่อดำเนินการทำปริญญานิพนธ์เป็นอย่างดี

ขอขอบคุณเป็นอย่างสูงต่อคุณช่อลีพะ ละงู ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหลังสอดพัฒนา สมาชิกกลุ่มใบเตยปาหนันบ้านปากคลอง คุณจินดา ละงู และคุณชุตินา เปริตพร้อม อดีตประธานและประธานคนปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรราษมาดพัฒนา คุณแจณี ปู่เงิน ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรดุดุนสามัคคี รวมถึงสมาชิกกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน และพี่น้องไทยมุสลิมในท้องถิ่นทุกท่าน ในความกรุณาที่ได้มอบความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นวิทยาทานที่ล้ำค่าให้แก่ผู้วิจัย ทำให้ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี

ขอขอบคุณพี่ๆ และเพื่อนร่วมรุ่นทุกท่าน สำหรับคำแนะนำในการเก็บรวบรวมข้อมูล และเป็นแรงใจในการทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงต่อ คุณพ่อ คุณแม่ และญาติพี่น้องทุกท่าน สำหรับกำลังใจและพร้อมให้ความช่วยเหลือในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามคำร้องขอของผู้วิจัยในทุกกรณี ทำให้ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เป็นผลสำเร็จด้วยดี

ชนิยา กิตติสิทโธ

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	4
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	4
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง.....	6
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยมุสลิมภาคใต้.....	12
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมจักสาน.....	19
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน.....	26
3 วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	34
การกำหนดประชากรและเลือกกลุ่มตัวอย่าง.....	34
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	34
การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	35
4 หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน.....	36
กระบวนการผลิตงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน.....	36
ลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน.....	63
กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน.....	108
ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม	111
5 สรุปผลการศึกษาค้นคว้า.....	114
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	114
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	114
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	115
สรุปผล.....	117
อภิปรายผล	119
ข้อเสนอแนะ.....	121

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
บรรณานุกรม	123
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	127

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนที่ภาคใต้.....	11
2 ดอกเพศเมียต้นเตยปาหนัน.....	26
3 ใบต้นเตยปาหนัน.....	28
4 ต้นเตยปาหนัน.....	28
5 โครงการปลูกเตยปาหนันเฉลิมพระเกียรติ.....	36
6 สภาพทั่วไปของโครงการปลูกเตยปาหนันเฉลิมพระเกียรติ.....	37
7 ต้นเตยปู่.....	37
8 ต้นเตยปาหนัน.....	37
9 ลักษณะเตาสำหรับต้มย้อมเส้นดอก.....	38
10 ลักษณะเตาอังโล่ที่ใช้ทั่วไปสำหรับการผลิตภายในครัวเรือน.....	38
11 น้ำส้มสายชู.....	39
12 เกลือแกง และสีเคมีย้อมผ้า.....	39
13 กระทะ.....	39
14 มีด.....	40
15 เล็บแมวขนาด 3 มิลลิเมตร.....	40
16 เล็บแมวขนาด 5 มิลลิเมตร.....	40
17 เล็บแมวขนาด 7 มิลลิเมตร.....	41
18 วัสดุสำหรับขูดเส้น.....	41
19 เหล็กตีเส้นดอก.....	41
20 เล็บแมวรูปแบบประยุกต์.....	42
21 หุ่น.....	42
22 อุปกรณ์ตัดเย็บ.....	43
23 จักรเย็บผ้า.....	43
24 ค้อน และอุปกรณ์ดักหมุด.....	44
25 ลักษณะการดักหมุดที่ใช้ในงานจักสาน.....	44
26 ลักษณะโรงเรือนที่ใช้ในการเตรียมเส้นดอก.....	45
27 สภาพทั่วไปของโรงเรือนที่ใช้ในการเตรียมเส้นดอก.....	45
28 การตัดเตย.....	46
29 การวัดหนามใบเตย.....	47

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
30 การคัตขนาดใบเตย.....	47
31 การลนใบเตย.....	48
32 การลนใบเตย.....	48
33 การผ่าหลัง.....	49
34 สาริตการจักตอกด้วยเล็บแมว.....	49
35 ลักษณะเส้นเตยที่ผ่านการจักตอกด้วยเล็บแมว.....	50
36 การชูดเส้นตอก.....	50
37 การแซ่เส้นเตย.....	51
38 การตากเส้นตอกเตยปาหนัน.....	51
39 การมัดเส้นตอก.....	52
40 การต้มเส้นตอก.....	52
41 การนำเส้นตอกเตยลงไปย้อม.....	53
42 การค่นเส้นตอกเตยเพื่อให้ติดสีทั่วถึง.....	53
43 ลักษณะการมัตย้อมเส้นตอก.....	54
44 การล้างเส้นตอกที่ผ่านการย้อมแล้ว.....	54
45 ลักษณะเส้นตอกที่ย้อมแล้วพร้อมนำไปตาก.....	55
46 การตากเส้นตอกเตยหลังการย้อม.....	55
47 ลักษณะเส้นตอกสีธรรมชาติ.....	56
48 ลักษณะเส้นตอกที่ผ่านการมัตย้อม.....	56
49 เปรียบเทียบเส้นตอกสีธรรมชาติกับเส้นตอกที่ย้อมสี.....	56
50 ลักษณะเส้นตอกที่ผ่านการชูดให้เรียบ.....	57
51 การคัตแยกและตรวจคุณภาพสีเส้นตอก.....	57
52 การสานเสื่อเตยปาหนัน.....	58
53 สาริตการรองหลังเสื่อ.....	58
54 การเย็บริมเสื่อ.....	58
55 การจักสานหมอน.....	59
56 การสานเก็บริมหมอน.....	59
57 สาริตการสานสมุกยาเหลี่ยม.....	60
58 ตัวอย่างสมุกยาเหลี่ยมระหว่างขั้นตอนการจักสานเก็บริม.....	60

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
59 ลักษณะการสานปากกระสอบ.....	61
60 การจักสานตอกเตยเป็นผืนก่อนนำไปประกอบเป็นกระเป๋.....	61
61 ชิ้นส่วนผลิตภัณฑ์ปลอกหมอนก่อนนำไปใส่หมอนหนุนและสานเก็บริม.....	61
62 ชิ้นส่วนผลิตภัณฑ์ของเอกสารและกระเป๋าก่อนประกอบเสร็จสมบูรณ์.....	62
63 เสื่อเตยปาหนันก่อนนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์.....	62
64 ลายดาบอด.....	64
65 ลายขัดหรือลายหนึ่ง.....	64
66 ตำโป๊ะ หรือตำโป๊ะปหนัง.....	65
67 ลายอกปู.....	65
68 ลายดอกจัน.....	66
69 ลายดอกพิกุล.....	66
70 ลายลูกป่อ.....	67
71 ลายงูเหลือม.....	67
72 ลายลูกแก้ว.....	68
73 ลายวงแหวน.....	68
74 ลายตัวอักษร.....	69
75 ลายเครื่องบิน.....	69
76 ลายหยั่งบาท.....	70
77 ลายดอกจันแขก.....	70
78 ไม่ปรากฏชื่อลาย.....	71
79 ลายเกร็ดปลา.....	71
80 แจ๊ะมาสิหลา.....	72
81 ลายยอดเมรุ.....	72
82 ลายเจดีย์.....	73
83 ลายช้าง.....	74
84 ลายนก.....	75
85 ลายคนขี่ม้า.....	76
86 ลายบ้านหรือลายศาลา.....	77
87 ลายคน.....	77

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
88 ไม่ปรากฏชื่อลาย.....	78
89 ไม่ปรากฏชื่อลาย.....	78
90 ลายสก๊อต แบบที่ 1.....	79
91 ไม่ปรากฏชื่อลาย.....	79
92 ลายมัดย้อม.....	80
93 ลายไก่อู.....	80
94 ลายลูกแก้ว.....	82
95 ลายเกร็ดเต่า.....	82
96 ลายยอดเมรุชนกัน.....	83
97 ลายลูกบวม.....	83
98 ลายกังหัน.....	84
99 ลายสก๊อต แบบที่ 2.....	84
100 ลายสก๊อต แบบที่ 3.....	85
101 ลายสก๊อต แบบที่ 4.....	85
102 ลายสก๊อต แบบที่ 5.....	86
103 ไม่ปรากฏชื่อลาย.....	86
104 ลายสก๊อต แบบที่ 6.....	86
105 กระเป๋แบบที่ 1.....	88
106 กระเป๋แบบที่ 2.....	88
107 กระเป๋แบบที่ 3.....	89
108 กระเป๋แบบที่ 4.....	89
109 กระเป๋แบบที่ 5.....	90
110 กระเป๋แบบที่ 6.....	90
111 กระเป๋แบบที่ 7.....	91
112 กระเป๋แบบที่ 8.....	91
113 สมุกดินช้าง 6 มุม.....	92
114 สมุกดินแมว 6 มุม.....	92
115 เปรียบเทียบสมุกดินช้างกับสมุกดินแมว.....	93
116 สมุกสี่เหลี่ยม	93

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
117 สมุกรูปแบบต่างๆ	94
118 กล้องใส่อง.....	95
119 หมอน.....	95
120 แจกัน.....	96
121 ชองใส่ผลิตภัณฑ์กาแฟโบราณ.....	96
122 สอนใส่ข้าว.....	97
123 สอนหมาก.....	97
124 เสื่อ.....	98
125 ชองใส่ไฟเช็ด.....	100
126 ชองใส่นามบัตร หรือชองบุหรี.....	100
127 ชองเอกสาร.....	101
128 ชองใส่โทรศัพท์เคลื่อนที่.....	101
129 ชองใส่ตะเกียบ.....	102
130 กระเป๋า แบบที่ 1.....	102
131 กระเป๋า แบบที่ 2.....	103
132 กระเป๋า แบบที่ 3.....	103
133 กระเป๋า แบบที่ 4.....	104
134 กระเป๋า แบบที่ 5.....	104
135 กระเป๋า แบบที่ 1.....	105
136 กระเป๋า แบบที่ 2.....	106
137 สมุดดินแฉะ 6 มุม.....	106
138 สมุดดินข้าง 5 มุม.....	106
139 ผู้ถ่ายทอดหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในห้องถิ่น.....	111
140 ผู้สืบทอดงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันรุ่นใหม่.....	111

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

การศึกษาศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ในการศึกษาความเป็นมาและการตระหนักคุณค่าของชุมชน ได้รับการส่งเสริมและมีความสำคัญอย่างยิ่งในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการปฏิรูปการศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ซึ่งมีแนวคิดการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตท้องถิ่น โดยเน้นให้ผู้เรียนมีความแตกฉานเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับท้องถิ่นทั้งด้านศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม ศิลปหัตถกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยการพัฒนาความรู้ที่สืบทอดต่อกันภายในครอบครัวหรือชุมชน ควบคู่กับการฝึกทักษะเพื่อการประกอบอาชีพ อีกทั้งเรียนรู้การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเพื่อพัฒนาตนเองและท้องถิ่นไปสู่สังคมระดับสากลต่อไป การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อความเข้าใจพื้นฐานวิถีชีวิตดั้งเดิม รวมถึงการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเหมาะสม มีความสำคัญต่อพัฒนาการเรียนรู้และการพัฒนาสังคมโดยรวมในอนาคตอย่างไรนั้น เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้กล่าวถึงแนวคิดการศึกษากับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ในวารสารครุศาสตร์ ดังนี้

- ✓ มนุษย์ต้องเรียนรู้ประสบการณ์สั่งสมตั้งแต่ยุคบรรพกาลมาถึงปัจจุบัน เรามีสมบัติทางปัญญาติดตัวมาขณะเดียวกันก็ไม่มียึดมั่นถือมั่น อะไรที่จะทำให้เราทันสมัยก้าวไปข้างหน้าเราก็ต้องเรียนรู้และปรับตัวได้ เพราะถ้าไม่รู้รากฐานเดิมไม่รู้พัฒนาการที่เราเปลี่ยนแปลงมาก็เท่ากับขาดลอยจากรากฐานของตัวเองเหมือนคนไม่มีหลักไม่เป็นตัวของตัวเอง ระวังง่าย ๆ เลิกอะไรก็ง่าย ๆ ดูไม่มีศักดิ์ศรี ไม่น่านับถือ เราจะเป็นอย่างนั้น หรือเราจะไปรอดต่อเมื่อเราเข้าใจรากเหง้าวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของเรา แต่ไม่ต้องยึดมั่นถือมั่นอยู่กับรากเหง้าดั้งเดิมเสียทุกอย่าง เพราะจะมุ่งใจกระเบนโหนดเมล์เราก็ทำไม่ได้ จะตื่นตั้งแต่ไก่โห่แล้วนั่งขว้างเหยี่ยวจัมปลาร้างถึงเวลาขับเกวียนมาจุฬาฯ ก็ไม่ไหว เนื้อหาหรือวิธีการของภูมิปัญญาบางอย่างที่นำมาใช้กับบริบทใหม่ไม่ได้เราอาจต้องทิ้ง แต่ Spirit หรือจิตวิญญาณของภูมิปัญญานั้นจะต้องคงอยู่ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2541: 5)

การศึกษาศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น ซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์โดยภูมิปัญญาช่างพื้นบ้าน มีความสำคัญและคุณค่าอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตในแต่ละชุมชน เพราะนอกจากความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันแล้ว ยังสะท้อนค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม รวมถึงประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นนั้นๆ ได้อย่างดี การสร้างสรรค์ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นโดยอาศัยวัตถุดิบและช่างฝีมือภายในชุมชน ส่งผลให้ศิลปหัตถกรรมที่ผลิตขึ้น มีเอกลักษณ์เฉพาะที่แตกต่างจากงานศิลปหัตถกรรมในท้องถิ่นอื่น การศึกษาถึงศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นการศึกษาสภาพสังคมโดยรวมของแต่ละท้องถิ่นเช่นกัน ทั้งนี้แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดว่าด้วยพัฒนาการและคุณค่าความสำคัญของศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น ซึ่ง วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ดังนี้

มนุษย์สร้างสรรค์งานหัตถกรรมขึ้นมาก็เพื่อประโยชน์ใช้สอยทั้งทางกายและทางจิตใจเป็นสำคัญ จากการประดิษฐ์คิดค้นที่กระทำสืบต่อกันมาเป็นเวลานานนับพันนับร้อยปี ช่วยให้มนุษย์เกิดความชำนาญและเรียนรู้ในการเลือกสรรวัตถุดิบ เรียนรู้ในการปรับปรุงพัฒนารูปแบบของหัตถกรรมประเภทต่างๆ ให้สามารถ

สนองประโยชน์ได้สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ และเมื่อเหตุการณ์นั้นๆ มีความสมบูรณ์ในการใช้สอยแล้ว ความชำนาญความชัดเจนในกรรมวิธี จะช่วยให้ช่างหรือผู้สร้างงานหัตถกรรมประเภทต่างๆ ได้พัฒนาฝีมือให้สูงขึ้น ส่งผลให้งานหัตถกรรมมีความงามและมีคุณค่าทางศิลปะ เป็นการพัฒนาหัตถกรรมไปสู่ศิลปหัตถกรรม เมื่อมนุษย์พัฒนาหัตถกรรมขึ้นใช้ตามวิถีชีวิต ชนบ่ประเพณีความเชื่อของแต่ละกลุ่มชนแล้ว หัตถกรรมจะมีลักษณะเฉพาะกลุ่ม เฉพาะถิ่นที่เรียกว่า หัตถกรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากงานหัตถกรรมและศิลปกรรมชั้นสูง ทั้งนี้เพราะกลุ่มชนแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกัน มีการดำรงสภาพของท้องถิ่นอย่างอิสระ ดังนั้นหัตถกรรมและศิลปพื้นบ้านจึงมีขอบข่ายและคุณสมบัติเฉพาะ (วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ.2538: 35)

การศึกษาศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคใต้ของไทย ซึ่งเป็นแหล่งรวมของประเพณีวัฒนธรรมที่หลากหลาย ประกอบด้วยกลุ่มชนที่มีเอกลักษณ์ของตนเองชัดเจน ทั้งด้านภาษาและหลักศาสนา โดยจำแนกกลุ่มชนภาคใต้ของไทยตามการนับถือศาสนาเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มชาวไทยผู้นับถือศาสนาพุทธ และกลุ่มชาวไทยมุสลิมผู้นับถือศาสนาอิสลาม ทั้งนี้ชนสองกลุ่มสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติมายาวนาน มีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตเกื้อกูลกันเป็นอย่างดี จากการศึกษาความเป็นมาของชาวไทยมุสลิม ซึ่งมักตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยบริเวณแหล่งน้ำหรือริมทะเลทางภาคใต้ในอดีต กระทั่งกลายเป็นชุมชนชาวไทยมุสลิมกลุ่มใหญ่ในปัจจุบัน แม้สภาพความเป็นอยู่จะเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่กลุ่มชนดังกล่าวยังคงเอกลักษณ์ของตนไว้ได้เป็นอย่างดี เช่น ภาษาที่ใช้ ศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่ถือปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด เป็นต้น ชาวไทยมุสลิมมักสร้างที่อยู่อาศัยรวมกันเป็นกลุ่มสังคมที่เหนียวแน่นโดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง การรวมกลุ่มดังกล่าวประกอบกับสภาพภูมิศาสตร์ ส่งผลให้การถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไทยมุสลิม มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ดังตัวอย่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ซึ่งเป็นหัตถกรรมพื้นเมืองภาคใต้ของไทย ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมริมฝั่งทะเลทางภาคใต้เป็นเวลานาน ทั้งนี้ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการเจริญเติบโตของเตยปาหนัน ซึ่งเป็นเตยทะเลชนิดหนึ่งพบมากบริเวณพื้นที่ดินทรายริมน้ำ ริมทะเล ส่งผลให้การผลิตหัตถกรรมจักสานในพื้นที่เหล่านั้นสามารถหาวัตถุดิบได้ง่าย และจากการรวมกลุ่มของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่ดังกล่าวส่งผลให้หัตถกรรมจักสานมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ทั้งด้านรูปแบบ ลวดลายและกรรมวิธีการจักสาน

หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการเลือกใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติที่มีมากในท้องถิ่น นำมาผลิตเป็นหัตถกรรมจักสานที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตประจำวันและประเพณีวัฒนธรรมชาวไทยมุสลิมภาคใต้ ดังตัวอย่าง เสื่อปาหนันหรือสาตอ่อนตามชื่อเรียกในภาษาท้องถิ่นภาคใต้ เป็นหัตถกรรมจักสานที่มีลักษณะนุ่มและบาง มีลวดลายงดงามประณีต กล่าวคือในเสื่อหนึ่งผืนอาจจักสานลวดลายมากกว่าสิบลาย ในพิธีแต่งงานเพื่อแสดงฐานะของคู่บ่าวสาว จะนำเสื่อปาหนันมาซ้อนกันหลายผืนให้มีความหนา โดยใช้จำนวนเสื่อมาก 10 ถึง 30 ผืน เพื่อใช้แทนฟูกหรือเตียงนอน นอกจากนี้ชาวเลหรือกลุ่มชาวไทยใหม่ ที่มีวิถีชีวิตใกล้ชิดกับชาวไทยมุสลิมตามเกาะแก่งภาคใต้ของไทย ยังใช้หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในพิธีกรรมการคลอดบุตร โดยนำเตยปาหนันจักสานเป็นกระสอบใส่สิ่งของเพื่อประกอบพิธีกรรมให้การคลอดบุตรปลอดภัย ทั้งนี้ วิมลพรรณ ปิตะวัชชัย ได้กล่าวถึงหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ทั้งในแง่ของความงดงาม ประโยชน์ และคุณค่าที่ปรากฏในวรรณกรรมไทย ไว้ในหนังสือ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของภาคใต้ ดังนี้

เสื่อใบลำเจียกนี้ชาวบ้านจะสานไว้สำหรับปูนอน ปูนั่งตามบ้านหรือสานไว้สำหรับไปสวดมนต์ที่วัด สานไว้สำหรับเวลาแต่งงาน และสานไว้สำหรับรองศพผู้ตายก่อนนำไปฝัง เมื่อฝังเสร็จก็จะถวายไว้ที่วัด

สำหรับเสื้อที่ทอไว้สำหรับแต่งงานนี้ ชาวบ้านจะสานให้จิตรและละเอียดลอมมาก เพราะเจ้าบ่าวเจ้าสาวจะใช้เสื้อนี้ปูนอนแทนที่นอน โดยก่อนแต่งงานคู่หนุ่มสาวจะช่วยกันสานเสื้อไว้อย่างน้อยที่สุด 12 ผืน หรือ 30 ผืน (จำนวนมากน้อยของเสื้อขึ้นอยู่กับฐานะของคู่แต่งงาน) เมื่อสานเสื้อแล้วก็นำเสื้อมาซ้อนกันไว้ใช้แทนที่นอน และเสื้อผืนที่ซ้อนอยู่บนสุดนั้น ตามยอดของเสื้อมุมต่างๆ เขาจะติดกระຈก ปักด้วยไหมทองดินทอง เรียกว่า "ยอดสาด" (ยอดเสื้อ) สำหรับเรื่องเกี่ยวกับสาดอ่อนนี้ สุนทรภู่ จิตรกรเอกคนหนึ่งของไทย ได้กล่าวไว้ในเรื่อง รำพันพิลาป ในขณะที่สุนทรภู่บวชและจำพรรษาอยู่วัดเทพธิดาวา

" ค่อยเบาบางสร้างไคเหมือนโรดพื้น

จะเดินยืนยังไม่ได้ยังไม่หาย

ได้ห่มสืมห่มอนเสื้ออ่อนลลาย

ค่อยคลายอายอุตสำหรับครองครองคุณ " (นิมลพรรณ ปิตุวัชชัย.2519 : 37)

นอกจากนี้เอกลักษณ์ของหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ซึ่งปรากฏจากลวดลายและกรรมวิธีจักสาน โดยต้องใช้ความละเอียดประณีต ผ่านกระบวนการเตรียมวัตถุดิบหลายขั้นตอน ก่อนนำไปสานเป็นรูปแบบและลวดลายตามการสร้างสรรค์ของช่างจักสาน มีตั้งแต่ลายสานธรรมดาไปถึงลวดลายที่ซับซ้อนขึ้น ซึ่งต้องอาศัยฝีมือช่างที่ละเอียดประณีตสวยงาม ลวดลายที่ปรากฏบนงานจักสานเตยปาหนันนั้น มีชื่อเรียกที่สามารถสะท้อนภาพวิถีชีวิตของท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวไทยมุสลิมได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างเช่นชื่อเรียกของลายและมาลีลา ลายตำโป๊ะ ลายอกปู ลายงูเหลือม เป็นต้น ล้วนแสดงให้เห็นการสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบตัว เพื่อนำมาประดิษฐ์เป็นลวดลายหรือตั้งชื่อให้สอดคล้องกัน ลักษณะลวดลายมีการประดิษฐ์ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตรอบตัว และสะท้อนให้เห็นการสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบตัวเช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น ลวดลายช้าง ลายนก ลายบ้าน ลายมัสยิด เป็นต้น หรือแม้กระทั่งลายรถยนต์ ลายเครื่องบิน ซึ่งเป็นลวดลายประยุกต์ที่จักสานในปัจจุบัน ด้านรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในปัจจุบัน นอกจากผลิตเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันของคนในท้องถิ่นแล้ว ยังผลิตเพื่อจำหน่าย เช่น กระสอบ กระเป๋า สมุกยา ของใส่แว่นตา ของโทรศัพท์ติดตามตัว กระเป๋าเอกสาร เป็นต้น

เพื่อแสดงถึงคุณค่ารวมถึงความสำคัญของศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันดังกล่าวข้างต้น ในปี พ.ศ. 2544 นับจากภาครัฐมุ่งหวังให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองได้ โดยสนับสนุนการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อเข้าสู่โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อจัดจำหน่ายนารายได้สู่ชุมชน หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันที่ผลิตในจังหวัดกระบี่และจังหวัดตรัง จึงเป็นที่ยอมรับให้เป็นส่วนหนึ่งของศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น ทั้งนี้จากการศึกษาเบื้องต้น ผู้วิจัยพบว่ามีหลายหน่วยงานได้ส่งผู้เชี่ยวชาญเข้าไปมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนารูปแบบและกรรมวิธีการผลิตภายในท้องถิ่น แต่การสนับสนุนดังกล่าวในบางกรณีไม่ครอบคลุมถึงการอนุรักษ์รูปแบบลวดลายโบราณ เนื่องจากลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไม่เป็นที่ต้องการของตลาด เป็นเหตุให้ชนรุ่นหลังในท้องถิ่นขาดการสืบทอดความรู้เรื่องลวดลายจักสานดั้งเดิม นอกจากนี้ความเจริญทางเทคโนโลยีและระบบทุนนิยม เป็นอีกปัจจัยหนึ่งให้เกิดการผลิตศิลปหัตถกรรมในเชิงอุตสาหกรรม ส่งผลให้รูปแบบของงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันต้องสูญเสียเอกลักษณ์ดั้งเดิมไป กล่าวคือคนท้องถิ่นจำต้องเร่งผลิตหัตถกรรมจักสานเพื่อความต้องการของตลาด ทำให้ไม่มีเวลาในการผลิตเชิงอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมโบราณ ส่งผลให้รูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในปัจจุบันที่ผลิตขึ้นในท้องถิ่นจึงถูกกำหนดโดยตัวแทนจำหน่ายหรือโรงงาน แนวคิดซึ่งได้จากการศึกษาเบื้องต้นของผู้วิจัยในเรื่องการเปลี่ยนแปลงและการส่งเสริมศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นข้างต้น สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาสังคมที่มี

ผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของศิลปะพื้นบ้านของ วัฒนธรรม จุฬะวิภาต ซึ่งกล่าวไว้ในหนังสือ ศิลปะพื้นบ้าน ดังนี้

เนื่องจากสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ที่มีผลกระทบกระเทือนต่องานศิลปะพื้นบ้านอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญทางด้านอุตสาหกรรม เกิดการผลิตสิ่งของจำนวนมากๆ โดยใช้เครื่องจักรแทนคน มีผลทำให้ศิลปะพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างน่าห่วงใย เพราะพ่อค้าและนักออกแบบที่ขาดความรู้หลักการเรื่องศิลปะพื้นบ้านมุ่งแต่จะผลิตผลงานเพื่อการจำหน่าย ได้นำเอาศิลปะพื้นบ้านไปประโยชน์ทางธุรกิจการค้าและการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ บางครั้งนำเอาแบบอย่างศิลปะพื้นบ้านของต่างชาติมาทำเลียนแบบเอาตื้อๆ ทำให้ศิลปะพื้นบ้านเสื่อมด้อยคุณค่าไป (วัฒนธรรม จุฬะวิภาต.2545 : 60)

การส่งเสริมและพัฒนาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในปัจจุบัน จึงควรกระทำในสองทางควบคู่กันไป คือ การส่งเสริมอนุรักษ์หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันที่มีลวดลายและรูปแบบดั้งเดิมไว้ อีกทางหนึ่ง คือ การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์จักสานเพื่อการค้า การศึกษาศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์และพัฒนา ผู้วิจัยเลือกศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน จากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ใน 2 จังหวัด คือ จังหวัดกระบี่ และ จังหวัดตรัง เพราะเป็นแหล่งผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเพื่อใช้ในวิถีชีวิตท้องถิ่นมาเป็นเวลานาน อีกทั้งมีการรวมกลุ่มผลิตหัตถกรรมจักสานที่มีชื่อเสียง การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในด้านกระบวนการผลิต รูปแบบและลวดลาย ว่ามีเอกลักษณ์และการสร้างสรรค์เฉพาะท้องถิ่นอย่างไร โดยหวังให้เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่ส่งเสริมและเกี่ยวข้องกับการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน รวมถึงผู้ที่สนใจศึกษาศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นภาคใต้ เพื่อใช้งานศึกษาวิจัยฉบับนี้เป็นแนวทางสืบทอดเอกลักษณ์งานศิลปหัตถกรรมซึ่งบ่งบอกถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป และเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน สู่อุตสาหกรรมการค้าระดับสากลในอนาคต

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการผลิต ลวดลาย และรูปแบบของหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในเขตพื้นที่อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน กับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม ในเขตพื้นที่อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง
3. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในเขตพื้นที่อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิต ลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ให้ชนรุ่นหลังตระหนักคุณค่าศิลปหัตถกรรมที่สร้างสรรค์โดยภูมิปัญญาชาวไทยมุสลิมภาคใต้

2. เพื่อประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาศิลปะหัตถกรรมท้องถิ่นภาคใต้หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ใช้ผลงานวิจัยนี้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันต่อไป

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

งานศึกษาค้นคว้าฉบับนี้มุ่งศึกษางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน จากแหล่งผลิตที่สำคัญของจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง จำนวน 4 แหล่ง ได้แก่

1. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหลังสอพัฒนา หมู่ที่ 1 บ้านหลังสอ ตำบลเกาะลันตาน้อย อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
2. กลุ่มใบเตยปาหนันบ้านปากคลอง หมู่ที่ 1 ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
3. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรร่ำหมาดพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
4. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรดุหล่นสามัคคี หมู่ที่ 3 บ้านดุหล่น ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

นิยามศัพท์เฉพาะ

ลวดลาย หมายถึง ลวดลายที่ปรากฏบนหัตถกรรมจักสานที่ผลิตจากเตยปาหนัน ในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ

- ลายโบราณ หมายถึง ลวดลายดั้งเดิมที่ถ่ายทอดสืบกันมาจากรุ่นบรรพบุรุษ
- ลายประยุกต์ หมายถึง ลวดลายที่ประดิษฐ์ ขึ้นใหม่ หรือดัดแปลงประยุกต์จากลายโบราณ

รูปแบบ หมายถึง รูปแบบของผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานที่ผลิตจากเตยปาหนัน ในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน หมายถึง ผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานที่ผลิตขึ้นจากเตยปาหนัน ในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

บทที่ 2

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า โดยแยกตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง
 - 1.1 ประวัติความเป็นมาและสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดกระบี่
 - 1.2 ข้อมูลทั่วไปตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
 - 1.3 ข้อมูลทั่วไปตำบลเกาะลันตาน้อย อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
 - 1.4 ประวัติความเป็นมาและสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดตรัง
 - 1.5 ข้อมูลทั่วไปตำบลปอหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง
2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยมุสลิม
 - 2.1 ความเป็นมาของชาวไทยมุสลิมภาคใต้
 - 2.2 ประเพณีและวัฒนธรรมชาวไทยมุสลิมภาคใต้
 - 2.3 การศึกษาของชาวไทยมุสลิม
3. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมจักสาน
 - 3.1 ความเป็นมาของหัตถกรรมจักสาน
 - 3.2 กรรมวิธีจักสาน
 - 3.3 ประเภทหัตถกรรมจักสาน
 - 3.4 ลวดลายในงานหัตถกรรมจักสาน
4. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
 - 4.1 เตยปาหนัน และหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
 - 4.2 การผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
 - 4.3 ประเภทหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
 - 4.4 การส่งเสริมหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง

จังหวัดกระบี่และจังหวัดตรัง เป็นจังหวัดแถบชายฝั่งทะเลอันดามัน มีลักษณะภูมิประเทศต่างจากบริเวณอื่นของประเทศ มีพื้นที่ชายฝั่งทะเลเว้าแหว่งและหน้าผาสูงชัน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเขามากกว่าที่ราบ อีกทั้งประกอบด้วยเกาะแก่งจำนวนมาก มีป่าไม้โกงกางตามบริเวณปากแม่น้ำ บริเวณจังหวัดอุดมไปด้วยแร่ธาตุ ชาวพื้นเมืองจึงมีอาชีพทำเหมืองแร่และประมงมาแต่โบราณ ประชากรในบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันมีอาชีพที่หลากหลาย เช่น ทำเหมืองแร่ ปลูกยางพารา ทำสวน ทำนา และประมง เป็นต้น การประกอบอาชีพที่หลากหลายนี้ ทำให้ชาวบ้านสร้างงานหัตถกรรมสำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวันและใช้เป็นเครื่องมือประกอบอาชีพที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้สภาพภูมิประเทศซึ่งมีลักษณะเฉพาะทำให้มีวัตถุดิบธรรมชาติบางอย่างที่ไม่มีในภาคอื่น เช่น ปาหนัน หรือลำเจียก เป็นเตยทะเลชนิดหนึ่ง มีใบยาว ขอบใบและกาบหุ้มดอกเพศเมียมีหนาม ชาวบ้านเอาใบมาจักเป็นเส้นแล้วสานเป็นเครื่องใช้ต่างๆ เป็นต้น ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของการศึกษาถึง

ประวัติและสภาพภูมิศาสตร์จังหวัดกระบี่และจังหวัดตรัง เพื่อให้ทราบถึงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่สะท้อนในงานศิลปหัตถกรรมของท้องถิ่น

1.1 ประวัติความเป็นมาและสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดกระบี่

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ได้กล่าวถึงภูมิหลังของจังหวัดกระบี่ สรุปดังนี้

กระบี่ เป็นจังหวัดเล็ก ๆ ตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลตะวันตก เป็นเมืองซึ่งยกฐานะขึ้นจากชุมชนที่ตั้งรกรากถิ่นฐานทำมาหากินเมื่อประมาณ 100 กว่าปีมานี้ ไม่ปรากฏโบราณสถาน หรือโบราณวัตถุมากมายนัก เพราะบทบาทดั้งเดิมของการปกครองบริเวณนี้ คือ เมืองนครศรีธรรมราช และดินแดนที่เป็นจังหวัดกระบี่ปัจจุบันก็เป็นส่วนหนึ่งของเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเรียกว่าทะเลหนานอก พื้นที่ส่วนใหญ่สมัยนั้นยังเป็นป่าเขาที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ มีที่ราบแคบชายทะเลและบริเวณหุบเขา มีลำน้ำลำธารสายเล็กๆ มากมาย ผู้คนสามารถตั้งถิ่นฐานทำกินได้ตามชายฝั่งทะเลและที่ราบบริเวณปากน้ำลำคลอง อย่างไรก็ตามเมื่อย้อนอดีตขึ้นไปก็พบร่องรอยหลักฐานว่า ในสมัยนานมาแล้ว เคยเป็นที่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และที่ยาวนานกว่านั้น นักโบราณคดีพบหลักฐานซากไพรเมต (Primate) สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิดหนึ่งที่เชื่อว่าเป็นต้นตระกูลเชื้อสายพันธุ์มนุษย์จากแหล่งจังหวัดกระบี่ด้วย (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542: 19)

จังหวัดกระบี่ มีชื่อเดิมว่า ปกาไสย ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 4 ปกาไสยเป็นแขวงหนึ่งที่ขึ้นกับจังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะปกาไสยขึ้นเป็นเมืองกระบี่ เมื่อปี พ.ศ. 2416

การยกฐานะแขวงปกาไสยขึ้นเป็นเมืองและให้ชื่อว่ากระบี่นั้น มีข้อสันนิษฐานถึงที่มาของชื่อเมืองว่า เหตุใดจึงไม่ใช่ชื่อว่า ปกาไส ตามชื่อแขวงที่มีมาแต่เดิม จำแนกตามความเห็นนักวิชาการต่างๆ ได้ดังนี้

1. เนื่องจากได้ย้ายที่ทำการจากบ้านปกาไสที่ปากคลองกระบี่ใหญ่แล้ว คลองกระบี่ใหญ่ คลองกระบี่น้อยเป็นชื่อที่มีมาแต่เดิม เมื่อมาตั้งเมืองระหว่างลุ่มน้ำทั้งสองจึงให้ชื่อว่า เมืองกระบี่
2. มีคำบอกเล่าว่าเคยมีคนขุดพบดาบที่บ้านนาหลวง ตำบลปกาไส ในที่ตั้งค่ายเดิม แล้วนำขึ้นทูลเกล้าถวายต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยกฐานะเมืองจึงได้พระราชทานนามว่า เมืองกระบี่ คำบอกเล่านี้ไม่มีใครยืนยัน บ้างก็ว่าดาบที่ขุดมาได้เอาเก็บไว้ที่เขานานน้ำแล้วภายหลังสูญหายไป
3. นักค้นคว้าทางประวัติศาสตร์บางท่านให้ความเห็นว่าชื่อกระบี่นั้น ไม่ได้ถึงความหมายของคำว่า ปกาไส เหตุเพราะคำว่า ปกาหรือปากา แปลว่า ดาบ ส่วนคำว่า ไส แปลว่า แหล่งที่อยู่ซึ่งหักร้างถางพงลงมาเป็นที่ทำกิน เมื่อตั้งเมืองใหม่ให้ชื่อว่า กระบี่ ก็ยังเป็นความหมายเดิม ทั้งนี้ความหมายของทางราชการ เลือกความหมายของ “ดาบ” ดังปรากฏในตราจังหวัด

สภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดกระบี่ เป็นจังหวัดที่มีชายฝั่งทะเลยาวถึง 160 กิโลเมตร ลักษณะเป็นชายฝั่งทะเลจดตัว อันเกิดจากการยุบตัวของเปลือกโลกใกล้ๆ กับแนวแผ่นดิน มีลักษณะเว้าแหว่ง สูงชันต่างกัน บางบริเวณมีภูเขาติดกับชายฝั่งทะเล เช่น เขาภาโรส เป็นต้น และมีเกาะน้อยใหญ่อยู่นอกชายฝั่งเป็นจำนวนถึง 130 เกาะ ในจำนวนนี้มีประชากรอาศัยอยู่เพียง 13 เกาะเท่านั้น โดยมีเกาะที่สำคัญ เช่น เกาะลันตา เกาะจำ เกาะพีพี เกาะศรีบอยา เกาะโพง เป็นต้น พื้นที่ชายฝั่งทะเลของกระบี่ส่วนใหญ่ เป็นป่าชายเลน ไร่สวนปาล์ม มีหาดทรายน้อย มีบางบริเวณที่ถูกแรงบีบอัดของเปลือกโลก ทำให้พื้นที่ยกตัวมาอยู่บนชาย

ฝั่งอีกครั้งหนึ่ง เช่น บริเวณสุสานหอย 75 ล้านปี บ้านแหลมโพธิ์ ตำบลไสไทย อำเภอเมือง เป็นต้น จังหวัดกระบี่มีลักษณะภูมิอากาศแบบมรสุมเขตร้อน มีฝนตกเฉลี่ยเกือบตลอดทั้งปี เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากทั้งลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งจะได้รับลมอย่างเต็มที่เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ถึงเดือนกันยายน ทำให้มีฝนตกมาก และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นช่วงฤดูหนาวของประเทศพม่าผ่านอ่าวไทย ได้คลายความหนาวเย็นลง เมื่อพัดเข้าฝั่งและปะทะกับภูเขาทางฝั่งตะวันออกของภาคใต้ จึงทำให้ฝนตกทางฝั่งตะวันออกมากกว่าฝั่งตะวันตก เป็นเหตุให้ฝนตกน้อยในจังหวัดกระบี่เพราะอยู่ด้านปลายลม โดยอยู่ในช่วงเดือนตุลาคม ถึงมกราคม

จังหวัดกระบี่ประกอบไปด้วย 7 อำเภอ คือ อำเภอเมืองกระบี่ อำเภอเขาพนม อำเภอคลองท่อม อำเภอปลายพระยา อำเภอเกาะลันตา อำเภอย่านลี้ อำเภอลำทับ และอำเภอเหนือคลอง ทั้งนี้จังหวัดกระบี่มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ข้างเคียง ทางทิศเหนือจดเขตจังหวัดพังงา และจังหวัดสุราษฎร์ธานี ทิศใต้จดเขตจังหวัดตรัง และทะเลอันดามัน ด้านทิศตะวันออกจดเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัดนครศรีธรรมราช ทางทิศตะวันตกจดอ่าวพังงา และทะเลอันดามัน

1.2 ข้อมูลทั่วไปตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

การศึกษาข้อมูลทั่วไปของตำบลเกาะกลางจากพัฒนาชุมชนจังหวัดกระบี่พบว่า มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเกาะมีน้ำทะเลล้อมรอบ สภาพภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่มกับเนินเขา มีป่าไม้สมบูรณ์ หมู่บ้านติดชายฝั่งทะเลพื้นที่บางส่วนอยู่บนแผ่นดินใหญ่ มีหมู่บ้านในการปกครอง 10 หมู่บ้าน จำนวนประชากรทั้งสิ้น 6,335 คน ชาย 3,267 คน หญิง 3,068 คน ประกอบอาชีพหลัก ได้แก่ ทำสวนยาง สวนมะพร้าว สวนปาล์ม ทำนา เลี้ยงสัตว์ รับจ้าง ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ด้านอาณาเขตของตำบลเกาะกลางทางทิศเหนือติดต่อกับตำบลคลองยาง ทางทิศใต้ติดต่อกับทะเลอันดามัน ทางทิศตะวันออกติดต่อกับทะเลอันดามัน ทางทิศตะวันตกติดต่อกับทะเลอันดามัน

จากการศึกษาข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่าตำบลเกาะกลางเป็นชุมชนชาวไทยมุสลิมที่สงบและมีระเบียบ มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ถนนทางเข้าหมู่บ้านซึ่งแยกมาจากถนนราดยาง มีสภาพเป็นดินลูกรัง ทั้งนี้เมื่อเข้าบริเวณชุมชนพบว่ามีถนนคอนกรีตครอบคลุมการสัญจรในชุมชนอย่างดี การผลิตสินค้าพื้นเมืองนอกจากหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันแล้ว ยังมีการผลิตกาแฟโบราณที่ขึ้นชื่ออีกด้วย นอกจากนี้ในเขตตำบลเกาะกลาง โดยการดำเนินงานของคณะกรรมการพัฒนาสตรี จังหวัดกระบี่ ได้จัดโครงการปลูกเตยปาหนันเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ครบรอบ 72 พรรษา ปี 2546 ในบริเวณตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา เพื่อเป็นการสร้างสมดุลให้ระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติป่าชายเลนในพื้นที่ดังกล่าว อีกทั้งใช้เตยปาหนันจากโครงการ เป็นวัตถุดิบส่งยังกลุ่มผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง

1.3 ข้อมูลทั่วไปตำบลเกาะลันตาน้อย อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

การศึกษาข้อมูลทั่วไปจากพัฒนาชุมชนจังหวัดกระบี่พบว่า ตำบลเกาะลันตาน้อยเป็นเกาะกลางทะเล มีเนื้อที่ 20,000 ไร่เศษ มีผู้อยู่อาศัยในบริเวณต่าง ๆ ทั่วเกาะ ตำบลเกาะลันตาน้อยประกอบด้วย 6 หมู่บ้าน จำนวนประชากรทั้งสิ้น 4,337 คน ชาย 2,204 คน หญิง 2,133 คน ประกอบอาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา ทำสวน

ทำไร่ ประกอบอาชีพเสริม ได้แก่ ผลิตภัณท์โดยปาหนัน ตัดเย็บเสื้อผ้า ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ด้านอาณาเขตตำบลเกาะลันตาน้อย ทางทิศเหนือติดต่อกับตำบลเกาะกลาง ทางทิศใต้ติดต่อกับตำบลเกาะลันตาใหญ่ ตำบลศาลาด่าน ทางทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอคลองท่อมและอำเภอสิเกาจังหวัดตรัง ทางทิศตะวันตกติดต่อกับเขตทะเลอันดามัน

จากการศึกษาข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่าตำบลลันตาน้อยมีสภาพภูมิทัศน์ที่สวยงาม ซึ่งสมบูรณ์ด้วยสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่เอื้ออำนวยในการดำรงชีวิต รวมถึงเพื่อการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี อีกทั้งมีสาธารณูปโภคที่ครบถ้วนอาทิเช่น โรงเรียน ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา เป็นต้น การรวมกลุ่มผลิตหัตถกรรมจักสานโดยปาหนันมีการจัดการที่เป็นระบบทั้งด้านการผลิตและจัดจำหน่าย ภายใต้การดำเนินงานของคุณขอลี ฟ้า ระงู ซึ่งดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหลังสวดพัฒนา หมู่ที่ 1 บ้านหลังสวด ตำบลเกาะลันตาน้อย อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

1.4 ประวัติความเป็นมาและสภาพทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดตรัง

จังหวัดตรัง เป็นจังหวัดหัวเมืองอยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทย ติดชายฝั่งตะวันตกทะเลอันดามัน มหาสมุทรอินเดีย เป็นเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จึงไม่ปรากฏว่ามีประวัติสมัยโบราณก่อนหน้านี้ และคาดว่าในสมัยแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา นั้น ยังไม่มีเมืองตรังปรากฏในพระธรรมบุญ ซึ่งกล่าวถึงเมืองทางใต้เพียงนครศรีธรรมราช พัทลุง ไชยา ชุมพร เพชรบุรี ภูเก็ต ปราณบุรี คลองวาฬ บางตะพาน ตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่า ตะนาวศรี มะริด ทวาย และสามโคก ดังนั้นเมืองตรังเดิมน่าจะเป็นเพียงเส้นทางผ่านไปมา ระหว่างนครศรีธรรมราชกับพัทลุงเท่านั้น ต่อมาเมื่อมีผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่มากขึ้นก็บังเกิดเป็นเมืองในภายหลัง จากจารึกวัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช พบหลักฐานความเป็นมาของจังหวัดตรัง ที่ว่าเมืองตรังเดิมเป็นหัวเมืองขึ้นต่อเมืองนครศรีธรรมราช สมัยนั้นกล่าวกันว่านครศรีธรรมราชเจริญรุ่งเรืองมาก มีหัวเมืองต่าง ๆ อยู่ในความปกครองถึง 12 เมืองด้วยกัน เรียกว่า 12 นักษัตร สัญลักษณ์ของเมืองใช้ตราม้า (ปีมะเมีย) เป็นตราประจำเมือง ทั้งนี้กิตติพร วีรสฐิกุล และยุพิน วีรสฐิกุล ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของจังหวัดตรัง ไว้ในหนังสือภูมิศาสตร์ท่องเที่ยวภาคใต้ ดังนี้

ใน พ.ศ.2433 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสแหลมมลายู และเสด็จประพาสเมืองตรังด้วย ได้ทอดพระเนตรตัวเมือง ทรงเห็นความชำรุดทรุดโทรมเพราะไม่มีการบำรุงรักษา จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี จากเมืองกระบี่ มาเป็นผู้ว่าราชการเมืองตรัง พระยารัษฎาฯ ประสงค์จะปรับปรุงเมืองตรังเป็นเมืองท่าที่สำคัญของภาคตะวันตก จึงได้ย้ายตัวเมืองจากบ้านควนธานีไปตั้งที่อำเภอกันตังปัจจุบัน ต่อมาใน พ.ศ.2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จประพาสจังหวัดตรัง ทรงเห็นว่าที่ตำบลทับเที่ยง มีลักษณะภูมิประเทศเหมาะที่จะตั้งเมือง จึงโปรดให้ย้ายเมืองจากกันตังมาตั้งที่ตำบลทับเที่ยง ซึ่งเป็นที่ตั้งของหัวเมืองตรังมาจนถึงปัจจุบันนี้ คนทั่วไปจึงมักจะเรียกจังหวัดตรังอีกชื่อหนึ่งว่า ทับเที่ยง (กิตติพร วีรสฐิกุล และยุพิน วีรสฐิกุล, 2540: 47-48)

จากการศึกษาที่มาของคำว่า "ตรัง" คำว่า "ตรัง" มีความหมายสันนิษฐานได้ 2 ข้อ ดังนี้

1. มาจากคำว่า "ตรัง" ซึ่งตามศัพท์แปลว่า ลูกคลื่น เพราะลักษณะพื้นที่ของจังหวัดตรังเป็นเนินสูงๆ ต่ำๆ คล้ายลูกคลื่นอยู่ทั่วไป ข้อสันนิษฐานนี้สอดคล้องกับการศึกษาของประพนธ์ เรืองณรงค์ ซึ่งกล่าวถึงความเป็นมาของชื่อเมืองตรัง ไว้ในวารสาร รุสมิแล ดังนี้

ตรัง ชื่อบ้านนามเมืองนี้เป็นภาษาอินเดีย ภาษาสันสกฤต เดิมเขียนตรังคะ อ่านว่า ตะรังคะ ต่อมาเราใช้ ค การันต์ เป็นตรังค์ หมายถึงลูกคลื่น หรือระลอกคลื่น ดังบทกวีเรื่องกนกนกร ของ น.ม.ส. กล่าวถึงคำนี้ว่า "เสียงตรังค์ดังเยี่ยงเสียงฆ้อง เปรียบพร้องพราป่าวป่าวไป" ปัจจุบันรูปคำดังกล่าวยังมีเค้าอยู่ เช่น ชื่อวัดตรังคภูมิพุทธาวาส ที่อำเภอกันตัง หรือเมืองตรังเก่า รวมทั้งนามเจ้าเมืองตรังครั้งอดีต เช่น พระยาตรังค์ (สีโหน) และพระยาตรังค์นาแซก (สิงห์) ตรังตามความหมายดังกล่าวถูกต้องตามเหตุผล คือเรียกตามสภาพภูมิศาสตร์ เพราะเมืองตรังตั้งอยู่ชายทะเลด้านตะวันตก มองจากทะเลเข้ามาย่อมเห็นทัศนียภาพที่สวยงามชวนประทับใจ (ประพนธ์ เรืองณรงค์. 2532 : 78)

2. มาจากคำว่า "ตรังเค" ซึ่งภาษามลายูแปลว่า "รุ่งอรุณ" หรือ "สว่างแล้ว" เพราะสมัยก่อนชาวมลายูและชาวมุสลิมประเทศ ที่เดินทางมาโดยทางเรือมาค้าขายกับไทย เมื่อเรือแล่นมาตามลำน้ำตรังพอมาถึงอำเภอกันตัง ก็เป็นเวลารุ่งอรุณพอดี พวกที่มาโดยเรืออาจจะเปล่งเสียงออกมาว่า "ตรัง เค" ดังกล่าวแล้ว ที่มาของคำว่า "ตรัง" ทั้งสองประการนี้ เป็นเพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้นไม่มีหลักฐานใด ๆ ยืนยันได้

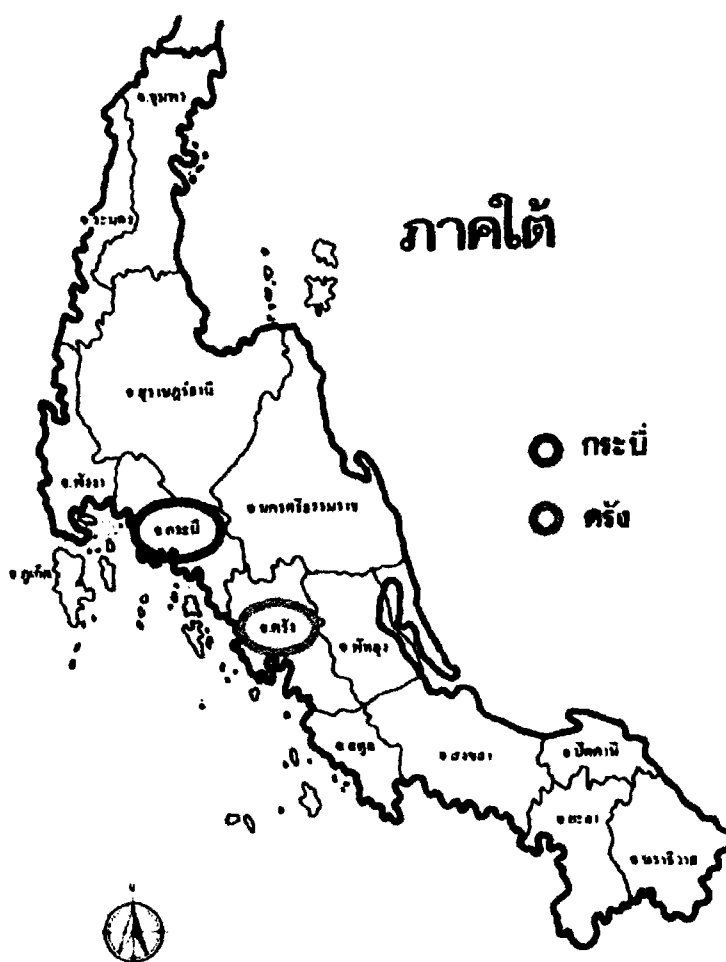
สภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดตรัง หรือเมืองทับเที่ยง เป็นจังหวัดทางภาคใต้ฝั่งตะวันตกติดทะเลอันดามัน มีชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 120 กิโลเมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 828 กิโลเมตร เป็นเมืองแรกที่ปลูกต้นยางพาราโดยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ มหิศรภักดี โดยนำพันธุ์มาจากมาเลเซีย ตรังเป็นเมืองท่าทางฝั่งตะวันตกของไทยด้านมหาสมุทรอินเดียมาแต่โบราณ มีเนื้อที่ 4,917 ตารางกิโลเมตร จังหวัดตรังแบ่งการปกครองออกเป็น 9 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอห้วยยอด อำเภอกันตัง อำเภอปะเหลียน อำเภอสิเกา อำเภอย่านตาขาว อำเภอวังวิเศษ อำเภอนาโยง อำเภอรัษฎา และกิ่งอำเภอหาดสำราญ

จังหวัดตรัง มีอาณาเขตจังหวัดติดต่อกับพื้นที่ข้างเคียงทางทิศเหนือจดเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช ทิศใต้จดเขตจังหวัดสตูลและมหาสมุทรอินเดีย ทิศตะวันออกส่วนบนจดเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนล่างจดเขตจังหวัดพัทลุง ทางทิศตะวันออกของพื้นที่จังหวัดมีทิวเขานครศรีธรรมราช ซึ่งทอดตัวยาวจากเหนือจดใต้ตลอดแนวพื้นที่จังหวัด เป็นเขตแดนกั้นระหว่างจังหวัดตรังกับพัทลุง ทิวเขานี้เป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำสายสั้นๆ ในจังหวัดตรังหลายสาย ซึ่งไหลลงทะเลอันดามัน ทางทิศตะวันตกของจังหวัดตรังจดเขตจังหวัดกระบี่ และทะเลอันดามัน

1.5 ข้อมูลทั่วไปตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

การศึกษาข้อมูลทั่วไปของตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบว่ามีพื้นที่ทั้งหมด 78,750 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบชายฝั่ง ตำบลบ่อหินอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอสิเกา ซึ่งประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน อาณาเขตตำบลทางทิศเหนือติดต่อกับตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอสิเกาและตำบลวังมะปราง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง ทางทิศใต้ติดต่อกับตำบลไม้ฝาด อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ทางทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลนาเมืองเพชร อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ทางทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดกระบี่ ตำบลบ่อหินเป็นชุมชนชาวไทยมุสลิมที่สงบ มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 6,643 คน จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง 4,323 คน ประชากรประกอบอาชีพหลัก ได้แก่ ทำสวน ทำไร่ ประกอบอาชีพเสริม ได้แก่ ทำประมง รับจ้าง จากการ

ศึกษาข้อมูลภาคสนามพบว่า นับจากปี พ.ศ.2544 มีการรวมกลุ่มหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันอย่างจริงจัง ส่งผลให้หลายครอบครัวประกอบอาชีพจักสานหัตถกรรมเตยปาหนันเป็นอาชีพหลัก ด้วยสามารถนำรายได้สู่ครอบครัวและท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ดังเช่นตัวอย่างครอบครัวของนางจะนิ ปูเงิน ซึ่งดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มแม่บ้านหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน เป็นต้น

ภาพประกอบ 1 แผนที่ภาคใต้

2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยมุสลิมภาคใต้

หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน เป็นศิลปหัตถกรรมที่สำคัญ และผูกพันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมมาเป็นเวลานาน ทั้งนี้จะได้กล่าวถึงความเป็นมา ประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชนไทยมุสลิมมากขึ้น ดังปรากฏในข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสารงานวิจัยดังนี้

2.1 ความเป็นมาของชาวไทยมุสลิมภาคใต้

จากบันทึกของดิรมิซีและบัยสะกี ได้กล่าวถึงความเป็นมา รวมถึงความหมายของ อิสลาม ไว้ในเวบไซต์มุสลิมไทย ดังนี้

คำว่า “อิสลาม” ในภาษาอาหรับหมายถึง “การยอมจำนน” และยังมีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า “สันติ” ด้วยในคำสอนทางศาสนาอิสลามหมายถึง การยอมจำนนต่อพระประสงค์ของอัลลอฮ์ การเรียกอิสลามว่า ศาสนามุฮัมมัด จึงไม่ถูกต้องเพราะมันทำให้เข้าใจว่ามุสลิมเคารพสักการะนบีมุฮัมมัด มากกว่าพระเจ้า คำว่า “อัลลอฮ์” เป็นชื่อภาษาอาหรับที่ชาวอาหรับมุสลิมและชาวอาหรับคริสเตียนใช้เรียกพระเจ้า อิสลามมิใช่ศาสนาใหม่ แต่อิสลามคือสัจธรรมเดียวกับที่พระเจ้าเป็นเจ้าได้ประทานมายังมนุษยชาติ โดยผ่านทางนบีต่างๆ ของพระองค์ สำหรับประชากรหนึ่งในห้าของโลกนั้นอิสลามเป็นทั้งศาสนาและแนวทางแห่งชีวิตที่สมบูรณ์มุสลิมปฏิบัติตามศาสนาแห่งความสันติ ความเมตตาและการให้อภัย ส่วนใหญ่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอันใดกับเหตุการณ์รุนแรง ที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับความศรัทธาของพวกเขา เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้อิสลามแพร่ขยายไปอย่างรวดเร็วและสงบก็คือ ความง่ายในหลักการอิสลามเรียกร้องเชิญชวนมนุษย์ให้ศรัทธาและเคารพสักการะพระเจ้าองค์เดียวนั่นคือ อัลลอฮ์ นอกจากนั้นแล้วอิสลามยังสั่งสอนมนุษย์ให้ใช้สติปัญญาและเหตุผลด้วย ดังนั้นในเวลาไม่กี่ปีอารยธรรมอันยิ่งใหญ่และมหาวิทยาลัยต่างๆ ก็เกิดขึ้นในแผ่นดินอิสลามเพราะท่านนบีมุฮัมมัด ได้สอนว่า “การศึกษาหาความรู้เป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนทั้งชายและหญิง” การผสมผสานกันระหว่างแนวความคิดของตะวันออกและตะวันตก และแนวความคิดใหม่กับความคิดเก่า ได้ก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าอันยิ่งใหญ่ในวิชาการด้านการแพทย์ คณิตศาสตร์ ฟิสิกส์ดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เกษตรกรรมศิลปะ วรรณกรรมและประวัติศาสตร์ระบบที่สำคัญหลายระบบ เช่น พีชคณิต ตัวเลขแบบอารบิกและแนวความคิดในการใช้เลขศูนย์ (ซึ่งเป็นความก้าวหน้าที่สำคัญในทางคณิตศาสตร์) ได้ถูกถ่ายทอดไปยังยุโรปในยุคกลางจากอิสลามเครื่องมือที่สลับซับซ้อน ซึ่งทำให้นักเดินทางชาวยุโรปสามารถค้นพบสิ่งต่างๆ ได้นั้น ได้ถูกพัฒนาขึ้นจากมุสลิมเช่น เครื่องมือบอกตำแหน่งและแผนที่นำทาง เป็นต้น กุรอานคือบันทึกวจนะหรือคำดำรัสของอัลลอฮ์ที่ทรงประทานผ่านทางทูตบรรรคีย์นบีมุฮัมมัด วจนะเหล่านี้ได้ถูกนบีมุฮัมมัด ท่องจำไว้ทุกถ้อยคำ หลังจากนั้นท่านก็ได้ถ่ายทอดให้แก่บรรดาสาวกของท่านได้จดจำในขณะที่สาวกบางคนได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรถ้อยคำเหล่านี้ ได้ถูกตรวจสอบอยู่ตลอดเวลาในระหว่างที่นบีมุฮัมมัดยังมีชีวิตอยู่ในจำนวนถ้อยคำทั้งหมดของพระเจ้าที่แบ่งออกเป็น 114 บทนั้น ไม่มีวจนะหรือถ้อยคำใดถูกเปลี่ยนแปลงแม้แต่เพียงตัวอักษรเดียวจนกระทั่งปัจจุบันซึ่งนับเป็นเวลาถึง 1,400 ปีมาแล้ว ดังนั้นกุรอานจึงอยู่ในสภาพที่ครบถ้วนสมบูรณ์และถือเป็นสิ่งมหัศจรรย์ที่ได้ประทานแก่ท่านนบีมุฮัมมัด กุรอานซึ่งเป็นวจนะของพระเจ้านั้นคือแหล่งที่มาแหล่งแรกและแหล่งเดียวของความศรัทธาและการปฏิบัติของมุสลิม กุรอานพูดถึงทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเราในฐานะที่เป็นมนุษย์ เช่น วิทยปัญญา ความเชื่อการปฏิบัติศาสนกิจ

และกฎหมาย แต่หัวข้อสำคัญของกุรอานก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าและสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นมา ในขณะที่กัฏฏอานก็ให้แนวทางเพื่อสังคมที่ยุติธรรมการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ที่เหมาะสมและระบบเศรษฐกิจที่สมดุล นอกจากกุรอานแล้วยังมีแหล่งที่มาอีกแหล่งหนึ่งนั่นคือ “ซุนนะฮ์” หรือแบบอย่างและคำสอนของนบีมุฮัมมัด ซึ่งถือเป็นแหล่งที่สองของที่มาแห่งความเชื่อและการปฏิบัติของมุสลิม คำบอกเล่าถึงซุนนะฮ์ของนบีมุฮัมมัด เรียกว่า “ฮะดีษ” ดังนั้น การเชื่อใน “ซุนนะฮ์” จึงเป็นส่วนหนึ่งของความศรัทธาแห่งอิสลาม (ติรมิซียะและบัยฮะกี. 2546 : www.muslimthai.com)

นอกจากนี้ ฮะดีษของติรมิซียะและบัยฮะกี ได้อธิบายถึงความหมายของ มุสลิม ไว้ในเว็บไซต์ มุสลิมไทย ดังนี้

มุสลิม คือ ผู้ที่มีความศรัทธาในพระเจ้าองค์เดียวคือ อัลลอฮ์และดำเนินชีวิตทุกอย่างก้าวของเขาไปตามคำบัญชาของพระองค์ ผู้คนจำนวนนับพันล้านคนจากทุกเผ่าพันธุ์เชื้อชาติและวัฒนธรรมทั่วโลกตั้งแต่ฟิลิปปินส์ตอนใต้ไปจนถึงไนจีเรีย ได้ถูกรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยศาสนาอิสลาม ประมาณ 18% อาศัยอยู่ในโลกอาหรับ ประชาคมมุสลิมที่ใหญ่ที่สุดในโลกนั้นอยู่ในอินโดนีเซีย ประชากรส่วนใหญ่ของเอเชียและแอฟริกาเป็นมุสลิม ในขณะที่ในสหภาพโซเวียต จีน อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้และยุโรป ก็มีมุสลิมอาศัยเป็นชนกลุ่มน้อยอยู่เป็นจำนวนมากพอสมควร คนที่จะเป็นมุสลิมจะต้องกล่าวคำปฏิญาณว่า “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์และมุฮัมมัด เป็นศาสนทูตของอัลลอฮ์” การกล่าวคำประกาศดังกล่าวนี้ผู้ศรัทธาได้ประกาศว่าตนเองมีความศรัทธาในนบี ทั้งหมดของอัลลอฮ์และคัมภีร์ต่างๆ ที่นบีเหล่านั้นนำมา (ติรมิซียะและบัยฮะกี 2546 : www.muslimthai.com)

เสาวนีย์ รุจิระอัมพร-จิตต์หมวด ได้อธิบายถึงความหมายของคำว่า มุสลิม โดยสรุปไว้ในหนังสือ วัฒนธรรมอิสลาม ดังนี้

มุสลิม คือ คำนามที่ใช้เรียกชื่อผู้นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นของมนุษยชาติ มิได้เป็นของชาติหนึ่งชาติใดโดยเฉพาะ ในปัจจุบันจึงมีทั้งอาหรับมุสลิม ไทยมุสลิม จีนมุสลิม (มีจำนวนมากกว่าไทยมุสลิม) ญี่ปุ่นมุสลิม อังกฤษมุสลิม ฯลฯ แต่จะเป็นชาติใดก็ตาม มุสลิมหมายถึง ผู้นอบน้อมยอมตนต่อพระเจ้าอย่างสิ้นเชิงเพื่อความสันติ (เสาวนีย์ รุจิระอัมพร-จิตต์หมวด. 2522 : 13)

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ศาสนาอิสลามในประเทศไทย พบว่าแพร่หลายมาสู่ประเทศไทยจากหลายทิศทาง อาทิเช่น จากมาเลเซีย-อินโดนีเซีย เปอร์เซีย อินเดีย พม่า จีนและกัมพูชา เช่นเดียวกับชุมชนมุสลิมอื่นในแถบเอเชียอาคเนย์ ชุมชนชาวไทยมุสลิมประกอบด้วยสองกลุ่ม คือ กลุ่มชาวมุสลิมซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เดิมและกลุ่มชาวมุสลิมที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานภายหลัง ทั้งนี้การศึกษาความเป็นมาของชาวไทยมุสลิมในภาคใต้ โดย ไร่นาน อรุณรังษี จากวารสาร สารานุกรมอิสลาม พบประวัติศาสตร์การเผยแผ่ศาสนาอิสลามและการเข้ามาของชาวมุสลิมในประเทศไทย โดยสรุปดังนี้

การสถาปนาของอิสลามขึ้นในหมู่เกาะมะละกา ในช่วงรัชสมัยของสุลต่านอิสกันดาร์ ซึ่งพระองค์ได้หันมานับถือศาสนาอิสลาม และผู้ปกครองคนก่อนแห่งอาณาจักรศรีวิชัย นำไปสู่การแพร่หลายของอิสลามในความพยายามที่จะประสานระหว่างความเชื่อที่แตกต่างกันในสมัยก่อนๆ ในคาบสมุทรมลายูเอเชียอาคเนย์ จนถึงปัตตานีในปี ค.ศ.1471 ในกรณีของประเทศไทยตอนใต้ รูปแบบมาเลย์ในการสร้างสังคมศาสนาอิส

ลามได้กระจายออกไปไกลจนถึงทางตอนใต้ของเขตจะนะ สะเตา เทพา สูเส้นทางหาดใหญ่ ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงพรมแดนทางด้านภาษาและวัฒนธรรมแบบมาเลย์ ของคนไทยและชาวมลายูที่พูดภาษาและมีวัฒนธรรมแบบมาเลย์ เหตุผลหนึ่งในการที่อิสลามแบบมาเลย์ได้แพร่หลายออกไปไม่มากนัก เหนือเขตจะนะ นั่นก็คือ ความเป็นเอกภาพแข็งแกร่งของพุทธศาสนิกายเถรวาทตามแนวทางลังกาวงศ์ ซึ่งนิกายดังกล่าวนี้ ได้รับการแนะนำสั่งสอนในคาบสมุทรอินโดจีน โดยชาวมอญแห่งพม่า และได้กระจายกว้างขวางออกไปโดยชาวไทย เมื่อประมาณ 100 ปีที่แล้ว จากการที่พุทธศาสนาฝ่ายมหายานและวัฒนธรรมสันสกฤตและฮินดู ในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงและที่ลุ่มภาคกลาง การพบกันระหว่างอิสลามตามแนวมาเลย์และพุทธศาสนาของชาวไทย นับเป็นส่วนหนึ่งในระหว่างการยึดถือจารีตทางศาสนาทั้งสองตามแบบดั้งเดิมที่ได้พบในด้านความแตกต่างทางด้านภาษาและชาติพันธุ์วรรณะ ทั้งสองได้ตกลงที่จะอยู่ร่วมกันและเกื้อกูลกันเรื่อยมา ในปัจจุบันประชาชนส่วนข้างมากของไทยมุสลิม มักอาศัยอยู่ใน 4 จังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย ได้แก่ ยะลา นราธิวาส ปัตตานี และสงขลา ชาวมุสลิมภาคใต้ประกอบขึ้นเป็นประชากรส่วนใหญ่ ประมาณ 7 แสนคน หรือ ร้อยละ 80 ของประชากรไทยมุสลิมทั้งหมดในประเทศ (ไรราน อรุณรังษี. 2546: 58)

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนชาวมลายูกับคนไทยภาคใต้ ซึ่งรับอิทธิพลของศาสนาอิสลาม ในหนังสือ เหลียวหลังแลหน้า สถาบันทักษิณคดีศึกษา ไว้ดังนี้

ก่อนศาสนาอิสลามเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 ชาวมลายู รวมทั้งคนไทยในภาคใต้ต่างเคยนับถือศาสนาพุทธและฮินดูเช่นเดียวกัน วัฒนธรรมพื้นบ้านก็คล้ายคลึงกันเพราะมีสภาพภูมิประเทศ ทรัพยากรธรรมชาติคล้ายคลึงกัน เมื่อได้รับอิทธิพลจากกลุ่มชนภายนอกก็ได้รับพร้อมกัน ผู้คนก็มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและเสรี ครั้นมีศาสนาอิสลามเข้ามา สิ่งใดที่เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมซึ่งไม่ขัดกับศาสนบัญญัติก็คงถือปฏิบัติสืบต่อร่วมกันมา จะแปลกแยกออกไปก็เพราะความที่ต่างคนต่างพัฒนาปรับปรุง นานนับศตวรรษก็เกิดเป็นเอกลักษณ์ขึ้นในภายหลัง แต่ยังมีวัฒนธรรมร่วมกันอีกมาก โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่เป็นปัจจัย 4 ในการดำเนินชีวิต เช่น วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย โภชนาการ สุขอนามัยและการแต่งกาย รวมไปถึงเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตด้านอื่น (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2534 : 68)

ด้านบทบาททางการเมืองการปกครองของชาวมุสลิมในประวัติศาสตร์ไทยนั้น ประยูรศักดิ์ ชลาชนเดชะ ได้กล่าวถึงไว้ในหนังสือ มุสลิมในประเทศไทย ดังนี้

บทบาทของมุสลิมในประวัติศาสตร์ไทยนั้น จากบันทึกทางประวัติศาสตร์และทางพงศาวดารไทยนั้นปรากฏว่ามีชาวมุสลิม ชนชาติเปอร์เซียและชนชาติอาหรับ ได้เดินทางมาทางทะเลมาทำการค้าขายกับเมืองไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย แต่ไม่ปรากฏว่ามีท่านผู้ใดเข้ารับราชการในราชสำนักของไทย นอกจากชาวมุสลิมในท้องถิ่นทางภาคใต้ของเมืองไทย นับแต่นครศรีธรรมราชลงไปจนจรดปลายแหลมมลายู สิงคโปร์และมะละกานั้น บรรดาเจ้าผู้ครองนครแทบทุกเมืองเป็นชาวมุสลิมซึ่งอยู่มาแต่เดิมทั้งสิ้น ไม่ปรากฏว่าทางสุโขทัยส่งคนจากกรุงสุโขทัยไปปกครองเลยแม้สักคนเดียว และบรรดาเมืองต่างๆ เหล่านั้นทางภาคใต้ก็เท่ากับเป็นประเทศราชของกรุงสุโขทัย ต้องส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองเป็นเครื่องบรรณาการตามกำหนดหากเมืองใดเกิดแข็งเมือง ทางเมืองหลวงก็ต้องยกกองทัพไปปราบปรามกันเป็นครั้งเป็น

คราวกันไป และก็ได้อยู่ร่วมกันมาด้วยความปกติสุข นับเป็นเวลาหลายร้อยปีที่เดียว (ประยูรศักดิ์ ชลาชนเดชะ, 2531 : 35)

จากการศึกษาเพิ่มเติม สรุปได้ว่าศาสนาอิสลามเผยแพร่เข้าสู่ประเทศไทยโดยชาวมลายู อาหรับ และ อินเดีย ทั้งนี้จากการวิเคราะห์ของประทุม ชุมเพ็งพันธ์ุ เชื่อศาสนาอิสลามน่าจะเข้ามาสู่เมืองมะละกาอยู่ในช่วง เวลาใกล้เคียงกัน เนื่องจากเมืองท่าบนแหลมมลายูมีการไปมาหาสู่กันอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา และในสมัย โบราณครั้งอาณาจักรตามพรลิงค์ ได้ปกครองตลอดแหลมมลายู ก็คงได้รับผลโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาค ใต้ของไทย เพราะอิทธิพลทางการเมืองและทางการค้าแพร่กระจายไปถึงไหน ศาสนาย่อมเผยแพร่ตามไปด้วย

2.2 ประเพณี และวัฒนธรรมชาวไทยมุสลิมภาคใต้

การศึกษาประเพณีและวัฒนธรรมชาวไทยมุสลิมภาคใต้ ก็เพื่อประโยชน์ในการเข้าใจวิถีชีวิตชาวไทย มุสลิมภาคใต้ที่มีเอกลักษณ์ของกลุ่มชนที่แตกต่างจากชาวไทยซึ่งนับถือศาสนาอื่นในประเทศ สาเหตุหนึ่งเนื่อง จากเอกลักษณ์ทางด้านภาษา โดยจะใช้ทั้งภาษาไทยและภาษามลายูหรือยาวิ ในขณะที่ชาวไทยผู้นับถือ ศาสนาอื่นมักใช้ภาษาไทยเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม เสาวนีย์ รุจิระอัมพร-จิตต์หมวด ได้กล่าวถึงการแบ่ง ประเพณีของชาวมุสลิม ได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ประเพณีด้านสังคม หรือมุอามะละอَات และประเพณีด้านศาสน กิจ หรืออิบาดะฮ์ โดยได้ขยายความถึงประเพณีของชาวมุสลิม ดังนี้

เนื่องจากมนุษย์มักสร้างและเปลี่ยนแปลงประเพณีอยู่เสมอมา ตามค่านิยม (Value) ที่เกิดขึ้น อิสลามจึง วางหลักไว้ว่า สิ่งใดที่เป็นประเพณีอันเกื้อหนุนเนื่องทางศาสนกิจ จะเปลี่ยนแปลงตามอำเภอใจไม่ได้ เพราะ นั้นจะเป็นที่มาของการขาดเอกภาพของมุสลิมทั่วโลก ขณะเดียวกันมุสลิมก็จะปฏิบัติตามประเพณีอันเป็น ศาสนกิจของเพื่อนต่างศาสนิกไม่ได้เช่นกัน เช่น การพนมมือสวตมนต์ การเฝ้าศพ เป็นต้น ส่วนประเพณี ทางสังคม (มุอามะละอَات) ซึ่งมีมากมายในสังคม เป็นสิ่งที่มุสลิมปฏิบัติได้ แต่ต้องไม่ขัดกับหลักการอิสลาม เช่น การส่งบัตรอวยพร การเล่นฟุตบอล เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ เป็นต้น แต่ถ้ากินเหล้าเพื่อความสามัคคี เต้นรำเพื่อสังคม เหล่านี้เป็นการขัดต่อศาสนบัญญัติ (เสาวนีย์ รุจิระอัมพร-จิตต์หมวด, 2522 : 27)

ทั้งนี้ ประพนธ์ เรืองณรงค์ ได้ศึกษาถึงประเพณีสำคัญในวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม ไว้ในหนังสือ บุญหา ปัตตานี โดยสรุปดังนี้

ประเพณีไทยมุสลิมมักเป็นไปตามหลักศาสนาอิสลาม บางอย่างได้รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดูและศาสนา พุทธ เพราะในอดีตดินแดนภาคใต้ของไทย และหัวเมืองมลายู รวมถึงชาวสุมาตรา ได้รับวัฒนธรรมจาก ชาวอินเดียที่นำศาสนาฮินดู และศาสนาพุทธลัทธิมหายาน เข้ามาฝังรากในบริเวณดังกล่าว ฉะนั้นแม้ชาว ไทยมุสลิมจะเคร่งครัดตามหลักศาสนาเพียงใด แต่พิธีกรรมบางอย่างอาจมีความเชื่อของศาสนาอื่นปรา กฏให้เห็นบ้าง ประเพณีที่สำคัญของชาวไทยมุสลิมมักเกี่ยวข้องกับชีวิตและศาสนา สามารถจำแนกได้ดัง นี้

- ประเพณีการเกิด มีพิธีปฏิบัติสมัยโบราณ ชาวมุสลิมภาคใต้นิยมนำเด็กคลอดใหม่นอนในถาด อาจเป็น ถาดทองเหลือง หรือถาดเหล็กที่รองด้วยเบาะ ใต้เบาะเด็กชายมักวางเครื่องใช้ทำด้วยเหล็ก เช่น มีดพับ เป็นต้น ส่วนใต้เบาะเด็กหญิงมักวางเครื่องประดับประเภททองคำ ผู้ไปเยี่ยมเด็กนิยมให้เงินเป็นของขวัญ

โดยสอดของไว้ใต้เบาะของเด็กที่คลอดใหม่ นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเด็กๆ มุสลิมอื่นๆ เช่น พิธีตั้งชื่อ พิธีโกนผมไฟ และพิธีสุนัต เป็นต้น

- ประเพณีการแต่งงาน กระทำภายใต้หลักเกณฑ์และข้อบังคับทางศาสนาอิสลาม นั่นคือ ชายคนหนึ่งจะแต่งงานกับหญิงได้อย่างมากที่สุดในขณะเดียวกันสี่คน แต่มีข้อบังคับว่า ชายผู้นั้นจะต้องเลี้ยงดูให้ความยุติธรรมกับภรรยาทั้งหมดได้ มุสลิมถือว่าการมีภรรยาสี่คนเป็นการช่วยผู้หญิง เช่น หญิงแม่ หญิงอนาถา เป็นต้น นอกจากนี้ข้อปฏิบัติตามหลักศาสนาการแต่งงานของมุสลิม มีดังนี้ คือ เป็นมุสลิม มีของหมั้น ต้องได้รับความยินยอมจากผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย มีพยานผู้ชายอย่างน้อยสองคน (ถ้าไม่มีผู้ชายก็ให้พยานผู้หญิงสองคน ต่อผู้ชายหนึ่งคน) สุดท้ายควรทำพิธีอย่างเปิดเผยและเลี้ยงอาหารบ้างหลังจากทำพิธีแล้ว
- ประเพณีมาแกปูโละ หรือประเพณีกินเหนียว หมายถึงการกินเลี้ยงเนื่องในพิธีแต่งงานและพิธีสุนัตเท่านั้น เพราะถือเป็นพิธีใหญ่มาก คำว่า กินเหนียว ยังใช้เป็นสำนวนของชาวไทยพุทธอีกด้วย หมายถึงแต่งงาน หากถามว่าเมื่อไรจะกินเหนียว ก็หมายถึงเมื่อไรจะแต่งงาน
- ประเพณีทำศพ ตามหลักศาสนาอิสลามมีสี่ประการ คือ การอาบน้ำศพ การทอศพ การละหมาดให้แก่ศพ และการฝังศพ นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามเกี่ยวกับการทำศพ คือ ห้ามเก็บศพไว้นาน ต้องรีบทำพิธีอาบน้ำศพและละหมาดศพแล้วนำไปฝังโดยเร็ว ห้ามญาติหรือผู้ใดตอกชกหัวร้องไห้โหยวนและห้ามนำทรัพย์สินของผู้ตายไปใช้โดยมิได้รับอนุญาตจากญาติ พี่น้องของผู้ตาย (ประพนธ์ เรืองณรงค์. 2540 : 50-75)

นอกจากประเพณีสำคัญดังกล่าวข้างต้น ยังมีหลักปฏิบัติทางศาสนาที่สำคัญ คือ การบริจาคทาน หรือซากาต มี 2 ประเภท คือ ประเภทบังคับเรียกว่า ซากาต (Sakat) และประเภทตามใจสมัคร เรียกว่า สดากะฮ (Sadaqat) ทานประเภทซากาต ศาสนาอิสลามกล่าวว่า มุสลิมที่ไม่พิการ มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ เมื่อมีรายได้เหลือใช้ตามเงื่อนไขข้างต้นต้องมีหน้าที่จ่ายซากาต ถ้ามีทรัพย์สินมากก็จ่ายมาก มีทรัพย์สินน้อยก็จ่ายน้อย หากเป็นคนยากจนก็ไม่ต้องจ่าย ให้เป็นผู้รับซากาตอีกทอดหนึ่ง ทั้งนี้ จัตุรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ได้อธิบายถึงการบริจาคทานของชาวมุสลิม ไว้ในหนังสือ ศาสนาอิสลาม ความว่า ซะกาต มิใช่ภาษีรัฐแต่เป็นการให้พระอัลลอฮ เจ้าขออีม ซึ่งจะได้ตอบแทนหลายเท่าทวีคูณนัก นอกเหนือไปจากซะกาต ยังมีทานอีกชนิดหนึ่งเรียกว่า ซะดากาต (Sadaqat) เป็นทานที่มุสลิมให้ด้วยความเต็มใจ (จัตุรสุมาลย์ กบิลสิงห์. 2521 : 43)

อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมที่สำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยมุสลิม มักมีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักศาสนาอิสลามเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เสาวนีย์ รุจิระอัมพร-จิตต์หมวด ได้อธิบายและให้คำนิยามถึงความหมายของวัฒนธรรมอิสลาม ไว้ดังนี้

วัฒนธรรมอิสลาม หมายถึง สภาพอันเป็นความจริงของงาม ซึ่งเกิดจากการมอบน้อมยอมตนต่ออัลลอฮ พระองค์เดียวอย่างสิ้นเชิง เพื่อความสันติสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า วัฒนธรรมอิสลามหมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต หรือรูปแบบของพฤติกรรม ตลอดจนสิ่งสร้างสรรค์ต่างๆ ที่นำมาจากหรืออยู่ในขอบข่ายของคัมภีร์อัลกุรอาน และสุนนะฮ ของท่านศาสดามุฮัมมัด (ศ็อลฯ) (เสาวนีย์ รุจิระอัมพร-จิตต์หมวด. 2522 : 20)

สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมที่สำคัญ ของชาวไทยมุสลิมภาคใต้ โดยสรุปดังนี้

- วัฒนธรรมด้านภาษา มารยาทการกล่าวพระนามองค์อัลลอฮ เป็นวัฒนธรรมส่วนหนึ่งที่เรามักพบเห็นในชีวิตประจำวันของชาวมุสลิม เช่น การกล่าวคำว่า อัลหัมดุลิลลาฮ แปลว่า การสรรเสริญเป็นสิทธิของ

อัลลอฮ์ผู้เดียว เพื่อแสดงความรัก เมื่อทำกิจการงานใดสำเร็จตามความมุ่งหมาย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมมารยาทการทักทาย เป็นการกล่าวสละม ผู้ทักทายจะกล่าวแบบสั้นว่า “อัสสลามอะลัยกุม” ผู้ตอบกล่าวว่า “วะอะลัยกุมมุสลาม” การกล่าวสละมมีหลักเกณฑ์ที่ควรทราบ ดังนี้

1. ผู้เยาว์ควรให้สละมแก่ผู้อาวุโสวก่อน
 2. ผู้กำลังอยู่บนพาหนะควรให้สละมแก่ผู้ที่นั่งอยู่
 3. คนกลุ่มน้อยควรให้สละมแก่คนกลุ่มมากก่อน
 4. เมื่อเข้าบ้านตัวเองหรือคนอื่น สิ่งแรกที่ต้องทำ คือ การสละม
 5. ควรกล่าวสละมแก่มุสลิมทั้งที่รู้จักหรือไม่เคยรู้จักมาก่อน
 6. มีการกล่าวสละมก่อนที่จะมีการสนทนาปราศรัย
 7. เมื่อมีการให้สละม ผู้ได้ยินต้องกล่าวสละมตอบ
- วัฒนธรรมการแต่งกาย มีหลักกำหนดตามศาสนาอิสลาม คือ ชายต้องปิดอวัยวะของร่างกายที่อยู่ระหว่างสะดือกับหัวเข่า ห้ามใช้ผ้าไหมเป็นเครื่องแต่งกายหรือปูละหมาด และใช้เครื่องประดับกายที่เป็นทองคำไม่ได้ ยกเว้นเมื่อยังเป็นเด็กซึ่งยังไม่บรรลุนิติภาวะ ศาสนาส่งเสริมให้สวมหมวก แต่ห้ามใช้หมวกที่มีปีก หญิงต้องปิดหมุดทั้งร่างกายเว้นใบหน้าและฝ่ามือขณะที่อยู่ต่อหน้าผู้อื่น ผู้หญิงสามารถใช้เครื่องประดับได้ทุกชนิด ชายและหญิงต้องปิดอวัยวะดังกล่าวถ้าเปิดถือเป็นบาป การแต่งกายในปัจจุบันของทั้งหญิงชาย มีทั้งที่แต่งกายตามศาสนบัญญัติท้องถิ่นนิยมและสากลนิยม
- วัฒนธรรมการเคารพสถานที่ ประการสำคัญคือ ห้ามเข้าบ้านผู้อื่นก่อนได้รับอนุญาต ก่อนเข้าบ้านต้องถอดรองเท้าหรือล้างเท้าก่อน มุสลิมต้องรักษาความสะอาดเป็นการสักการะต่อพระเจ้า การเข้าไปในศาสนสถานต้องให้เกียรติโดยการถอดรองเท้าก่อน แต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่สะอาดเรียบร้อย ไม่นำสิ่งของต้องห้ามตามหลักศาสนาเข้าไปในบริเวณมัสยิด (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 9. 2529: 3462-3465)

จากการศึกษาถึงที่มาของวัฒนธรรมอิสลาม พบว่านอกจากมีความแตกต่างจากวัฒนธรรมอื่น และมีการเปลี่ยนแปลงตามกระแสสังคมน้อย ทั้งนี้เนื่องด้วยวัฒนธรรมอิสลามเกิดมาจากพระมหาคัมภีร์อัล-กุรอาน และจากซุนนะฮ์ หรือโอวาท วจา การปฏิบัติและคำชี้ขาดในปัญหาใดปัญหาหนึ่งของท่านศาสดามุฮัมมัด จึงเป็นสาเหตุสำคัญให้วัฒนธรรมอิสลามมีลักษณะที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามเวลา สังคม หรือสิ่งแวดล้อมอื่นใด อย่างไรก็ตาม การศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิม ทำให้เราทราบวิถีชีวิตและหลักปฏิบัติทางศาสนาที่ควรรู้ เพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาเอกลักษณ์ท้องถิ่นชาวไทยมุสลิม จะได้ใช้ข้อมูลดังกล่าวในการปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมเมื่อไปเยือนท้องถิ่นพี่น้องชาวไทยมุสลิมต่อไป

2.3 การศึกษาของชาวไทยมุสลิม

กิตีมา อมรทัต ได้ให้คำนิยามถึงความหมายของ ความรู้ที่แท้จริงและความสำคัญของการแสวงหาความรู้ของอิสลาม ไว้ในหนังสือ มุสลิมในอุดมคติ ดังนี้

ความรู้ที่แท้จริงนั้น มิได้หมายความว่า การได้รับปริญญา หรือประกาศนียบัตร ซึ่งจะทำให้เราหารายได้ และประกันว่าจะได้มีมาตรฐานการครองชีพที่ดี แล้วหลังจากนั้นเราก็หันหลังให้กับการเรียนรู้ และมิได้สำรวจหาคลังสมบัติแห่งความรู้อีกต่อไป การเรียนรู้ที่แท้จริง หมายถึงเรายังคงอ่านและศึกษาต่อไป เพิ่มเติมความรู้อยู่ทุกวันให้เป็นไปตามถ้อยคำในกุรอาน

“...แต่จงกล่าวเถิด โอ้พระผู้อภิบาลของข้าฯ จงทรงทำให้ข้าฯ เจริญก้าวหน้าในความรู้ด้วยเถิด” (ฎอฮา 20 : 114) บรรพบุรุษผู้เที่ยงธรรมของเราไม่เคยยุติที่จะพยายามเพิ่มพูนความรู้เลย ไม่ว่าเขาจะเรียนสูงแค่ไหนแล้วก็ตาม แต่เขาก็จะหาความรู้ต่อไปจนกระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิต พวกเขาเชื่อว่าความรู้เป็นสิ่งมีชีวิตที่จะเจริญงอกงามได้ ถ้ามีการติดตามอย่างแข็งขัน แต่จะเหี่ยวแห้งและตายไปได้ถ้าถูกละเลยและละทิ้ง มีคำพูดมากมายที่กล่าวถึงความนับถือต่อการเรียนรู้และความตั้งใจใฝ่หาความรู้ไว้อย่างดี (กิติมา อมรทัต. 2545 : 62-63)

นอกจากนี้กิติมา อมรทัต ได้ยกตัวอย่างคำพูดบางตอนจากอัล-กุรอาน ซึ่งกล่าวถึงคุณค่าของการแสวงหาความรู้ ในตอนหนึ่งที่ว่า อิมาม อิบน์ อับด อัล-บัรร์ ได้รายงานที่ อิบน์อะบี มอสนาน ได้กล่าวว่า ทราบใดที่ท่านยังแสวงหาความรู้อยู่ ท่านก็อาจมีความรู้ได้ แต่ในทันทีที่ท่านละทิ้งการแสวงหา ท่านก็จะกลายเป็นผู้ไม่รู้ คุณค่าของการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับ ประยูรศักดิ์ ชลาชนเดชะ ซึ่งกล่าวถึงการในความสำคัญต่อการศึกษามุสลิม ไว้ในหนังสือ มุสลิมในประเทศไทย ดังนี้

สภาพของสังคมมุสลิมไทยทั่วไป นิยมอยู่ร่วมกันเป็นหมู่บ้านเดียวกัน มีมัสยิดเป็นที่ประกอบศาสนกิจและศาลาประชาคมของหมู่บ้าน ทุกมัสยิดจะมีโรงเรียนสอนวิชาการทางศาสนาควบคู่กันไปด้วย ส่วนโรงเรียนสามัญสำหรับการสอนภาคบังคับของรัฐบาลหรือของส่วนท้องถิ่นนั้น ก็จะมีตั้งอยู่ในหมู่บ้านของมุสลิมเกือบทุกหมู่บ้านทั่วประเทศ ดังนั้นเยาวชนมุสลิม จึงมีโอกาสศึกษาวิชาสามัญควบคู่ไปกับวิชาการทางศาสนาไปด้วยพร้อมกันไป เด็กๆ เดินออกจากโรงเรียนสามัญก็เดินเข้าเรียนต่อในโรงเรียนสอนวิชาการทางศาสนาไปด้วยพร้อมกันไปด้วย มีการฝึกการทำงานมัสการในมัสยิดเป็นประจำ ในการนมัสการวันศุกร์ทางโรงเรียนสามัญก็อนุญาตให้เด็กมุสลิมไปทำมัสการวันศุกร์ได้ โดยจัดให้การพักกลางวันในวันศุกร์นั้นยาวกว่าวันอื่นๆ เล็กน้อย เยาวชนมุสลิมเมื่อจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาภาคบังคับแล้ว ก็ได้รับความรู้ทางวิชาการทางศาสนาไปด้วย สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างสมบูรณ์ ปัญหาวัยรุ่นของเยาวชนมุสลิมจึงไม่ค่อยมีมากนัก เพราะได้รับการอบรมศีลธรรมทางศาสนาอยู่เป็นประจำ ทั้งที่โรงเรียนและที่มัสยิด ดังนั้นชุมชนมุสลิมจึงนับได้ว่าเป็นชุมชนที่สมบูรณ์ถือเป็นแบบอย่างได้ (ประยูรศักดิ์ ชลาชนเดชะ. 2531 : 100)

มุฮัมมัด อมีน บินกาซัน ได้กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาในศาสนาอิสลาม ไว้ในหนังสือ การศึกษาในอิสลาม ดังนี้

อิสลามเป็นศาสนาแห่งความรู้และแสงสว่าง มิใช่ศาสนาแห่งความโง่เขลาและมือทึบ โองการแรกของอัล-กุรอานที่ประทานให้แก่ท่านศาสนานั้น ได้ย้ำแล้วย้ำอีกให้ท่านอ่านและยกย่องความรู้และการศึกษา ดังที่อัล-กุรอาน ได้กล่าวว่า

“จงอ่าน ด้วยพระนามของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

ผู้สร้างมนุษย์มาจากดิน

จงอ่าน อัลลอฮ์ผู้ทรงยิ่งใหญ่

ผู้ทรงสอนให้เขียนด้วยปากกา

ผู้ทรงสอนมนุษย์ในสิ่งที่เขาไม่รู้” (96 : 1-5)

และอีกโองการหนึ่งว่า

“และจงกล่าว : โอ้พระผู้เป็นเจ้าของฉัน

จงเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ฉันด้วยเถิด" (20 : 115)

...อิสลามให้ความสำคัญต่อการศึกษามาก และสำหรับมุสลิม การศึกษาคือสิ่งที่สูงสุดในชีวิต ผู้ศึกษาเล่าเรียน ได้รับการยกย่องให้อยู่ในฐานะที่ถัดไปจากบรรดาศาสดา ดังที่ท่านศาสดาได้กล่าวว่า "บรรดาผู้มีการศึกษา คือทายาทของบรรดาศาสดา" กล่าวกันว่า บรรดาผู้มีการศึกษานั้นจะอยู่ถัดไปจากบรรดาศาสดาในวันตัดสิน นอกจากนั้นแล้วท่านศาสดายังได้กล่าวอีกว่า "น้ำหมึกของบรรดานักปราชญ์นั้น ดีกว่าเลือดของผู้ที่ตายเพื่อศาสนา" (มุฮัมมัด อมีน บินกาซัน. 2521 12-14)

นอกจากนี้ มุฮัมมัด อมีน บินกาซัน ยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับการประกอบกิจเพื่อยังชีพ ดังนี้

ใครก็ตามที่ได้พิจารณาถึงมรดกทางวิชาการ วรรณกรรม ศาสนาและศิลปกรรมของมุสลิมแล้ว จะพบกับสิ่งมีค่าอันมอมตะ อย่างที่ไม่เคยพบที่ไหนมาก่อนในโลก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการสั่งสมความรู้ทางวรรณกรรมและศิลปะ เพื่อศิลปะอย่างแท้จริง แต่มีใช้หมายความว่า พวกเขาละทิ้งการศึกษาเพื่อการเลี้ยงชีพโดยสิ้นเชิงแต่อย่างใด การศึกษาของอิสลาม มิได้ละเลยที่จะเตรียมตัวบุคคลให้สามารถประกอบอาชีพเพื่อความอยู่รอดของชีวิตเขา ดังจะเห็นได้จากคำพูดของอับนุ สีนา ที่กล่าวว่า "เมื่อเด็กจบการศึกษา อัล-กุรอาน และภาษาศาสนาเบื้องต้นแล้ว เขาควรจะได้แสวงหาอาชีพที่เขาปรารถนาจะมุ่งไปทางนั้น.." เขาควรจะมีอาชีพจนกว่าเขาจะมีงานทำ โดยสุจริตตามแนวทางของศาสนาและศีลธรรมอันดี แม้อิสลามจะถือว่า ศีลธรรมย่อมมาก่อน แต่ก็มิใช่ว่าอิสลามละเลยที่จะให้เขาได้เตรียมตัวเพื่อการแสวงหาปัจจัยยังชีพด้วย (มุฮัมมัด อมีน บินกาซัน. 2521 : 11)

โดยสรุปถึงความสำคัญของการศึกษาในศาสนาอิสลาม ตามทัศนะของ มุฮัมมัด อมีน บินกาซัน กล่าวว่า มุสลิมตัดสินคนจากการศึกษาและการใช้ความรู้ของเขา มิใช่ตัดสินจากชาติกำเนิด หรือเทือกเถาเหล่ากอ ไม่มีอภิสิทธิ์เพราะการสืบสานโลหิต ความร่ำรวยหรือยากจนในการดำรงตำแหน่งสูงๆ ในอิสลามความยุติธรรมเป็นสิ่งสำคัญสูงสุด ไม่มีใครดีกว่าใครด้วยเหตุอื่นใดนอกจากคุณธรรมความดี และการศึกษาเท่านั้น

3. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมจักสาน

3.1 ความเป็นมาของหัตถกรรมจักสาน

จากการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องถึงความหมายของ หัตถกรรมจักสาน พบว่ามีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของหัตถกรรม หรือหัตถกรรมพื้นบ้านและความหมายของงานจักสานไว้มาก หัตถกรรมจักสาน ในที่นี้หมายถึง ผลิตภัณฑ์ หรือเครื่องมือเครื่องใช้อื่นใดในชีวิตประจำวันที่เกิดด้วยฝีมือมนุษย์ โดยใช้วัสดุอุปกรณ์ในการผลิตที่ได้ง่ายรอบตัวหรือผลิตได้ด้วยตนเอง อีกทั้งใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติมาเป็นองค์ประกอบสำคัญ เช่น ไม้ไผ่ หวาย เตยปาหนัน เป็นต้น วัตถุดิบจากธรรมชาติดังกล่าวจะสำเร็จเป็นผลิตภัณฑ์หรือเครื่องมือเครื่องใช้ได้นั้น จะต้องผ่านขั้นตอนต่างๆ ได้แก่ การจักตอกให้เป็นเส้น และการนำมาสาน นำมาขัดกันให้เกิดเป็นรูปร่างลวดลาย ด้วยฝีมือประณีตตามแต่เอกลักษณ์และการถ่ายทอดของแต่ละท้องถิ่น สอดคล้องกับการนิยามความหมายของ กรมศิลปากร ซึ่งได้ให้ความหมายของคำว่า หัตถกรรม หมายถึง กระบวนการผลิตสินค้าด้วยมือ โดยใช้แรงงานเป็นปัจจัยในการผลิตประกอบกับฝีมือประณีตและความชำนาญ ที่สืบ

ทอดกันมาหลายชั่วคน เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีประโยชน์ในการใช้สอย และมีความงามซึ่งสะท้อนถึงศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของไทย (กรมศิลปากร. 2532 : 7)

นอกจากนี้วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ ได้ให้ความหมายของคำว่า หัตถกรรมพื้นบ้าน ไว้ในหนังสือ ศิลปหัตถกรรมพื้นถิ่น : พื้นถิ่นพื้นบ้าน ดังนี้

หัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง งานช่างฝีมือที่เป็นไปตามรูปแบบประเพณีที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น การประดิษฐ์ การสร้างสรรค์เป็นไปตามเทคนิคและรูปแบบที่ถ่ายทอดภายในครอบครัวโดยตรงจาก พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย หรือถ่ายทอดโดยผู้ที่ต้องการเรียนรู้หัตถกรรมประเภทนั้นๆ เข้าไปรับการฝึกฝนอบรมจากผู้รู้เป็นเวลานานจนฝีมือใช้การได้ เทคนิคการประดิษฐ์ และรูปแบบสิ่งประดิษฐ์อาจถ่ายทอดจากถิ่นหนึ่งไปยังถิ่นหนึ่ง ผลงานหรือสิ่งประดิษฐ์จะต้องเป็นวัสดุสิ่งของที่สร้างขึ้นเพื่อคนทั่วไปใช้ ไม่ใช่ประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อใช้หรือถ่ายทอดในหมู่ชนชั้นสูงเท่านั้น นอกจากนี้หัตถกรรมต้องเป็นผลงานที่บุคคลหนึ่งออกแบบและประดิษฐ์ขึ้นมาจนเป็นผลงานสำเร็จรูป ตั้งแต่ต้นจนจบด้วยตนเอง (วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน. 2531 : 34)

นักวิชาการได้ให้ความหมายของ ศิลปหัตถกรรม ไว้ในหนังสือ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถกับการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ ศึกษาเฉพาะงานศิลปหัตถกรรม ดังนี้

ศิลปหัตถกรรม เป็นงานที่ใช้ฝีมือในการดัดแปลงวัสดุธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน หรือในโอกาสพิเศษๆ แม้บางครั้งจะมีการใช้อุปกรณ์เครื่องมือเข้ามาช่วยบ้าง แต่กระบวนการผลิตจะใช้ฝีมือเป็นสำคัญ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจึงเป็นงานที่สะท้อนถึง “เทคโนโลยี” และ “ภูมิปัญญา” ของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี (ทพวงมหาวิทยาลัย : 185)

สุเทพ จันทระ ได้ให้ความหมายโดยสรุปของเครื่องจักสาน ไว้ในเอกสารประกอบการเรียนการสอน ในเรื่องแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดกระบี่ ดังนี้ การเรียกว่าเครื่องจักสานนั้น เข้าใจว่าเป็นคำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน เพราะเครื่องจักสานต่างๆ จะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์นั้น ต้องผ่านกระบวนการที่ประกอบขึ้นด้วยการจัก การสานและการถัก หรือการขัดกันของวัสดุที่ผ่านกระบวนการเตรียมด้วยการจักดอก เพื่อแปรรูปวัสดุหรือวัตถุดิบให้สอดคล้องกับการใช้สอยเสียก่อน (สุเทพ จันทระ. 2544: 4)

ทั้งนี้ นนท์ วิริยะ ได้ให้ความหมายของเครื่องจักสานและศัพท์เชิงช่างงานจักสาน เพื่อประโยชน์ในการเรียนรู้และปฏิบัติในกระบวนการผลิตต่อไป ในวารสาร วัฒนธรรมไทย ดังนี้

เครื่องจักสาน คือ ภาชนะ เครื่องมือ เครื่องใช้ ที่ทำขึ้นจากวิธีการ จัก สาน ถัก ทอ จากวัสดุที่หาได้ง่าย และมีอยู่ตามท้องถิ่น เช่น หวาย ไม้ไผ่ ใบลาน กก ฟาง ก้านและใบมะพร้าว เป็นต้น เครื่องจักสาน เกิดจากวิธีการพื้นฐาน คือ จัก สาน เย็บ ถัก ทอ จัก โดยการทำให้เป็นแฉก ๆ ทำให้เป็นรอยคล้ายฟันเลื่อย เอามัดผ่าไม้ไผ่หรือหวายให้แตกจากกันเป็นเส้นบาง ๆ สาน เอาดอก กก ใบลาน อย่างใดอย่างหนึ่งมาไขว้ขัดกันทำเป็นภาชนะต่าง ๆ เช่น เสื่อ กระบุง ตะกร้า เข่ง เป็นต้น

เย็บ คือ ทำให้ติดกันด้วยการใช้เข็มร้อย สอย ถัก

ถัก เอาเชือกหรือหวาย มาไขว้สอดประสานกันเป็นลวดลายต่าง ๆ บ้าง ให้เป็นเส้นบ้าง เป็นผืนบ้าง ให้ติดต่อกันบ้าง

ทอ นำด้าย หรือไหม มาทอให้เป็นผืน เช่น ผ้าไหมไทย ผ้าฝ้ายต่าง ๆ เป็นต้น

เครื่องจักสานแต่ละภาคแต่ละท้องถิ่น มีรูปแบบหรือลักษณะที่สร้างขึ้นจะแตกต่างกันตามความต้องการของประโยชน์ใช้สอย เครื่องจักสานของบางท้องถิ่นกลายเป็นสินค้าและอุตสาหกรรมในครัวเรือน เป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่น สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษและยังทำอยู่ในปัจจุบัน (นนท์ วิริยะะ. 2526 : 65)

จากการศึกษาข้อมูลและเอกสารอ้างอิงข้างต้น จึงพอสรุปความหมายของ หัตถกรรมจักสาน หมายถึง งานที่ใช้ฝีมือในการดัดแปลงวัสดุและวัตถุดิบที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ไม้ หวาย หรือเส้นใยธรรมชาติ อื่นๆ เป็นต้น นำมาผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน หรือในโอกาสพิเศษภายในครอบครัว หรือในสังคม กระบวนการดัดแปลงวัตถุดิบในงานหัตถกรรม เช่น การจักสาน หรือถักทอ เป็นต้น มักเป็นงานที่ผลิตโดยอาศัยแรงมือในการผลิต ฉะนั้นการผลิตหัตถกรรมจักสาน ผู้ผลิตต้องมีความสนใจหรือมีใจรัก อีกทั้งมีความสามารถและฝีมือ งานหัตถกรรมจึงได้ชื่ออีกอย่างหนึ่งว่างานฝีมือ และผู้ผลิตก็ได้ชื่อว่าช่างฝีมือ ซึ่งส่วนมากได้จากการเรียนรู้และความเคยชินจากการผลิตงานจักสานภายในครอบครัว สืบต่อกันหลายชั่วอายุคน สอดคล้องกับแนวคิดของจิระนันท์ พิตรปรีชา ซึ่งกล่าวถึงหัตถกรรมเครื่องจักสานว่า ไม่เพียงเป็นที่มาของภาษาและเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน หากยังเป็นงานศิลปะที่ต้องอาศัยความชำนาญและประณีตมาก ลวดลายและรูปแบบต่างๆ เกิดจากการสั่งสม เรียนรู้มาหลายชั่วอายุคน (จิระนันท์ พิตรปรีชา. 2537 : 59)

3.2 กรรมวิธีจักสาน

กระบวนการผลิตหัตถกรรมจักสานมีหลายขั้นตอน โดยเริ่มจากการเลือกวัตถุดิบไปจนถึงขั้นตอนที่สำคัญ คือ กรรมวิธีจักสาน จากการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องสามารถจำแนกการขึ้นรูปหัตถกรรมจักสานเป็น 2 วิธี ได้แก่ การจักสานด้วยการใช้หุ่น เช่น กระเป๋ามีฐานรูปเหลี่ยม เป็นต้น และการสานโดยไม่ใช้หุ่น เช่น หมอน หรือซองใส่ของขนาดเล็ก เป็นต้น อย่างไรก็ตามกรรมวิธีจักสานทั้ง 2 วิธี ต้องอาศัยทักษะและความคิดสร้างสรรค์ ในการเลือกวัสดุให้เหมาะสมกับรูปแบบผลิตภัณฑ์ กล่าวคือต้องมีความสัมพันธ์เพื่อประโยชน์ใช้สอยและความสวยงาม เช่น การสานกระสอบ ควรใช้การสานลายขัดเพื่อความแน่นหนาทนทาน การสานกระเป๋านิยมสานขึ้นรูปประกอบกับลวดลายที่มีความต่อเนื่อง เพื่อความสวยงามเหมาะสม เป็นต้น ทั้งนี้วินัย วิริยะพานนท์ ได้กล่าวถึงการจักสานลวดลาย โดยแบ่งประเภทจากการสานเส้นดอก สรุปได้ดังนี้

1. ลวดลายจักสานที่เป็นแม่แบบนั้น คือ เส้นดอกที่ทำมุม 90 องศา จะเกิดลายขัด ได้แก่ ลายหนึ่ง ลายสอง ลายสาม ลายกระดิ่งผัดข้าว ลายจุนางเข้าห้อง
2. หากเส้นดอกทำมุม 60 องศา จะเกิดลายเฉลวโปร่ง เช่น ลายเฉลว 6 มุม ลายจอมผ้ารี เป็นต้น
3. เส้นดอกทำมุม 45 องศา จะเกิดเป็นลายที่เรียกว่า ลายตาจีน สำหรับลายที่ใช้สัดส่วนที่เป็นขอบเรียกว่า ลายสันปลาช่อน และลายตาแมลงวัน (วินัย วิริยะพานนท์. 2527 : 15)

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒภาคใต้ กล่าวถึงวิธีการสาน และยังได้ขยายความถึงลายสาน ที่ได้จากวิธีการสานทั้ง 3 แบบ ในรายงานการวิจัย เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ ที่ปรากฏในผลงานช่างฝีมือ โดยมีวิธีการสานด้วยกัน 3 แบบ ได้แก่

1. สานขัดธรรมดา มี 2 ลักษณะ คือ สานทึบ และสานโปร่ง ทั้งสานในแนวตั้ง แนวนอน และสานทแยง จะได้ ลายสอง ลายสาม ลายขอ ลายบ้องหยิ่ง ลายชิง ลายเฉลวทกลม (ลายตานกเป็ด) ลายเกล็ดเต่า เป็นต้น
2. สานโพล สานโดยตอกสาน วนเป็นเกลียวตามจังหวะตอกยีน ส่วนใหญ่จะเป็นการสานวนขึ้นรูป จะได้ เป็นลายวนสองตอก หรือสามตอก
3. สานแบบผูกร้อย หรือถัก เช่น ถักหางแล่น ผูกถักหัวแมลงวัน สานตั้งรังหมวก ปลอกถัก ถักรังหนู เป็นต้น ในงานจักสานไม้ไผ่ และหวายมักจะใช้สำหรับการเก็บริมเข้าขอบ หรือผูกยึดให้มีความมั่นคง แข็งแรงขึ้น เช่น การผูกถักหัวกรง เป็นต้น ส่วนมากจะเป็นงานเก็บริมเข้าขอบ (สถาบันทักษิณคดีศึกษา. 2539 : 38)

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้กล่าวถึงการจักสานลวดลาย โดยแยกลักษณะของการสร้างลวดลายออกเป็นแบบต่างๆ ไว้ในหนังสือ เครื่องจักสานในประเทศไทย โดยสรุปดังนี้

1. การสานลายขัด วิวัฒนาการจากการสานขัดกันระหว่างเส้นตอกแนวตั้งและแนวนอนอย่างละเส้น มาเป็นการใช้เส้นตอกแนวละหลาย ๆ เส้น ขัดสลับกัน ทำให้เกิดลายใหม่ ๆ ขึ้น หรืออาจจะสอดทแยงเข้าไประหว่างเส้นตั้งและเส้นนอนก็ได้ จะได้ลายใหม่ขึ้นเช่นกัน หรือจะให้ลายขัดกันในลักษณะแนวทแยงมีช่องว่างเป็นรูปข้าวหลามตัดก็ได้ หรือจะเพิ่มเส้นตอกด้วยการยกและขมสลับกันไป เช่น ลายสองและลายสาม จะทำให้ได้ลายขัดที่ละเอียดยิ่งขึ้น และมีลวดลายที่ปรากฏบนผิวแปลกออกไปด้วย
2. การสานลายทแยง ลักษณะการสานคล้ายการถัก ส่วนมากจะใช้ตอกป็น หรือตอกเส้นแบน ๆ บาง ๆ เพราะการสานลายชนิดนี้ต้องการแผ่นทึบ ที่มีความโค้งเป็นผนังของภาชนะทรงกระบอกเป็นส่วนใหญ่ โครงสร้างของลายทแยงนี้จะเบียดตัวกันสนิทจนเกือบไม่มีช่องว่าง ลักษณะการขัดกันของตอกและวัสดุที่สานจะขัดกันในลักษณะทแยง จะไม่มีเส้นตั้งหรือเส้นนอนเหมือนลายขัด ลายทแยงอีกชนิดหนึ่งที่นิยมใช้กันทั่วไปคือ ลายทกลมหรือทเหลี่ยม เป็นลายที่มีลักษณะคล้ายลายเฉลว แต่สานทึบจนเกือบไม่มีช่องว่าง
3. การสานลายเฉลว เป็นลายทแยงที่มีลักษณะโปร่ง นอกจากสานเป็นเครื่องใช้ เช่น กระจาด ชะลอม เป็นต้น ยังนิยมใช้สานเป็นเครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อของไทยด้วย เช่น สานเป็นลายเฉลวสำหรับปักปากหม้อยาไทย หรือใช้ลายเฉลว สานปักไว้ตามทางเพื่อห้ามผู้คนเข้าไปในบริเวณดังกล่าว เป็นต้น นอกจากลายเฉลวทกลมแล้ว ยังมีลายเฉลวที่พัฒนาขึ้นเพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม เช่น ลายเฉลวห้ามุม สำหรับสานตะกร้อ ลายเฉลวแปดมุมสำหรับสานเปล เป็นต้น
4. การสานแบบขด ลักษณะการจักสานด้วยวิธีการขดนี้ อาจถือเป็นวิธีการสานที่เก่าแก่วิธีหนึ่ง ซึ่งเริ่มด้วยการนำกิ่งไม้ เถา หรือต้นไม้ มาขดเป็นวงกลม แล้วถักเชื่อมกิ่งไม้ เถาไม้ ดังกล่าวให้ที่ขดไว้ให้ซ้อนเป็นชั้นๆ เรื่อยไปจนเป็นภาชนะ
5. การสานลายอิสระ หรือลายไม่มีหลัก เป็นการสานขึ้นอย่างอิสระ ตามความต้องการของผู้สานไม่สามารถจัดเข้าในระเบียบลาย หรือหลักการสานต่างๆ ได้ เป็นการสร้างสรรค์ตามความต้องการใช้สอย โดยใช้วัสดุต่างกันไป เช่น การสานรูปสัตว์ให้เด็กเล่น ด้วยเศษตอก เป็นต้น เป็นลายที่เกิดจากความคิด

สร้างสรรค์ในการสร้างลวดลาย ให้เกิดเป็นเครื่องจักสานที่ต่างไปจากลวดลายแบบอื่น และลายชนิดนี้จะพบเห็นทั่วไปในภาคต่างๆ ของประเทศ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2532 : 109-114)

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า การเรียนรู้กรรมวิธีจักสานหัตถกรรมของคนในท้องถิ่น จะใช้การสังเกตและลงมือปฏิบัติตามช่างจักสานที่มีฝีมือในชุมชน โดยไม่มีตำราหรือหลักสูตรตายตัว จัดเป็นการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามอรรถาธิบายซึ่งขึ้นอยู่กับความสนใจอย่างแท้จริงของผู้เรียน การเรียนรู้ดังกล่าวต้องอาศัยความเพียรอย่างสูง ทั้งนี้การศึกษาเบื้องต้นข้างต้นสอดคล้องกับแนวคิดของวิบูลย์ ลี้สุวรรณ ซึ่งกล่าวถึงการถ่ายทอดกรรมวิธีจักสานโดยสรุป ไว้ในหนังสือ เครื่องจักสานในประเทศไทย ดังนี้ การสานเครื่องจักสานของไทยมีระเบียบและหลักในการสานสืบทอดต่อกันมาแต่โบราณ ด้วยลักษณะของการเล่ากันด้วยปากเปล่าแบบมุขปาถะ (Verbal) มากกว่าการใช้ตำรับตำรา โดยมากจะคิดคำเป็นหลักที่คล้องจองกันคล้ายกับสูตรไว้เป็นลายนๆ ไป เช่น “ยกสองข่มสี่ กลับมาอีกทียกสี่ข่มสอง” “ยกสองข่มห้า เรียกว่าลายบ้าเอ๋ย” เป็นต้น จากลักษณะของการสืบทอดลักษณะนี้ ผู้เรียนจะต้องใช้การฝึกฝนและปฏิบัติเอาเองจนจดจำได้ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2532:108)

3.3 ประเภทหัตถกรรมจักสาน

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ได้กล่าวถึงประเภทเครื่องจักสานไทย ไว้ในหนังสือ ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทยที่ควรอนุรักษ์ ประเภทจักสาน โดยแบ่งออกได้ 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. เครื่องจักสานที่เป็นเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น กระบุง ตะกร้า กระจาด สุ่มดักปลา ไซขอบหมวก เป็นต้น
 2. เครื่องจักสานที่เป็นส่วนประกอบของอาคารบ้านเรือน เช่น ฝาขัดแตะ เสื่อ และโครงหลังคา เป็นต้น
- การทำเครื่องจักสาน เป็นวิธีทำขึ้นจากความเรียบง่ายเท่าที่จะทำได้จากวัสดุและเครื่องมือเพียงไม่กี่ชิ้น ไม่ต้องใช้เครื่องมือที่ยุ้งยากซับซ้อน วัสดุที่ใช้กันได้แก่ ไม้ไผ่ หวาย ใบลาน ใบจาก กก ฟาง และแฝก วัสดุเหล่านี้จะถูกตัด เพื่อเตรียมที่จะสาน ถัก และทอ ด้วยเครื่องมือพื้นบ้าน มีมิด กรรไกร คีม เหล็กแหลม (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. 2531-2532 : 27)

วินัย วิริยะปานนท์ กล่าวถึงเครื่องจักสานที่ใช้กันอยู่แต่ละท้องถิ่น รวมถึงประโยชน์ใช้สอย และได้แบ่งประเภทเครื่องจักสาน ไว้ในหนังสือ เครื่องจักสาน ดังนี้

1. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องภาชนะส่วนมากทำด้วยไม้ไผ่ หวาย ใช้ใส่ของนานาชนิด เช่น กระบุง กระจาด กระติบ กระบาย กระบาย กะโล่ ตะกร้า เป็นต้น
2. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องดักและตวง เช่น กระออม กระชู่ สัต เป็นต้น
3. เครื่องจักสานที่ใช้ในครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวชนบท ชาวสวน ชาวนา มีกระซอน กระดัง ฟัด เป็นต้น
4. เครื่องจักสานที่ใช้ในการขนส่งสินค้ามี แข่ง หลัว ชะลอม
5. เครื่องจักสานที่เป็นเครื่องจับและดักสัตว์มี อีจู้ ชะนาง ลอบ สุ่ม ผีอก กระซัง ข้อง เป็นต้น

6. เครื่องจักสานที่เป็นเครื่องเรือน เครื่องปูลาด เครื่องประดับ และเครื่องเล่น เช่น บ้านที่ฝาเรือนทำจากไม้ไผ่สานที่เรียกว่า ฝาขัดตะ เสื่อที่ทอจากกก เสื่อลำแพน มู่ลี่ หมวก กอบ ตะกร้อ กระเช้า ปลาตะเพียนสาน และตุ๊กตาสานด้วยใบลาน และใบมะพร้าว (วินัย วิริยะปานนท์. 2527 : 11-12)

3.4 ลวดลายในงานหัตถกรรมจักสาน

ลวดลายของหัตถกรรมจักสาน แบ่งออกได้หลายประเภทตามแต่เกณฑ์ที่ใช้ในการจำแนก กรมศิลปากร ได้แบ่งกลุ่มลายจักสานที่สำคัญเป็น 4 ประเภท ไว้ในหนังสือ ศิลปะและหัตถกรรมไทย ดังนี้

1. ลายขัด ประกอบด้วยเส้นตั้งหรือเส้นยืน จำนวน 1 เส้น ขัดกันเสมอ วิธีการดังกล่าวเป็นลวดลายชั้นพื้นฐานของการทำเครื่องจักสาน ลายขัดนี้ได้วิวัฒนาการจากการสานขัดกันระหว่างเส้นตอกแนวตั้งและแนวนอนอย่างละเส้น มาเป็นการใช้เส้นตอกแนวละหลายเส้นขัดสลับกัน ทำให้เกิดสายใหม่ขึ้น หรืออาจจะสอดตะแยงเข้าไประหว่างเส้นตั้งและเส้นนอนก็ได้เช่นกัน
2. ลายเฉลว ประกอบด้วยเส้นตอกที่ใช้สาน จำนวน 3 เส้น วางขัดกันในแนวตะแยงเสมอ แล้วสานลายโดยขัดตอกที่มุมของสามเหลี่ยมที่เกิดขึ้นกระจายไปรอบๆ ลายเฉลวนี้จะไม่มีเส้นตั้งฉากซึ่งกันและกันเหมือนอย่างลายขัด ลายเฉลวนี้มีความเกี่ยวข้องกับคตินิยมความเชื่อถือของคนไทยมาแต่โบราณ เช่น เฉลวสำหรับมัดปากหม้อยาไทย เป็นต้น
3. ลายหัวส้ม ประกอบด้วยลายเส้นตอกจำนวนหลายเส้น แล้วแต่ขนาดที่ต้องการ การวางเส้นตอกจะวางขัดกันเป็นส่วนโค้งแล้วสานบรรจบกันเป็นรูปวงกลม โดยเว้นช่องว่างตรงกลาง การสานลายประเภทนี้จะสานวนออกจากศูนย์กลาง แล้วกระจายออกไปเป็นรัศมี
4. ลายกันหอย ประกอบด้วยเส้นตอกจำนวนหลายเส้น วางพาดทับกันตรงกลาง แล้วกระจายเป็นรัศมีออกเป็นวงกลม และมีเส้นตอกหรือวัสดุอื่นที่มีความเหนียวพอ สานขัดระหว่างเส้นตอกโดยเริ่มจากจุดศูนย์กลางแล้วสานขัดวนไปรอบๆ (กรมศิลปากร. 2532 : 36)

นิกร นุชเจริญผล ได้แบ่งประเภทและการพัฒนาของลายสาน ไว้ในหนังสือ ลายสาน ดังนี้

1. ลายแม่บท เป็นลายที่มีลักษณะประจำตัวเด่นชัด มีกฎเกณฑ์การสานแน่นอน เช่น ลายขัด ยกหนึ่งข่มหนึ่ง หรือลายสอง ยกสองข่มสอง เป็นต้น ลายแม่ต่างๆ เหล่านี้เป็นต้นกำเนิดที่ทำให้มนุษย์รู้จักนำวัสดุในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ ใบลาน กระจุต คล้า เป็นต้น มาสานเป็นสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันหลายยุคหลายสมัย และได้ตกทอดมาจนถึงยุคปัจจุบัน
2. ลายพัฒนา เป็นลายที่พัฒนามาจากลายแม่บท กฎเกณฑ์การสานยังแน่นอนอยู่ แต่มีรายละเอียดเพิ่มขึ้น ลักษณะเด่นของลายแม่ ยังปรากฏชัด ส่วนลายจะเปลี่ยนแปลงเป็นรูปร่างต่างๆ ขึ้น ลายดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาดของช่างสานไทยแต่โบราณ ที่รู้จักดัดแปลงและพัฒนาลายสานต่างๆ เหล่านี้ให้มีรูปแบบที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม สวยงาม เช่น ลายลบน้า ลายดีหล่ม ลายดีตะแคง ลายคุบ เป็นต้น
3. ลายประดิษฐ์ เป็นลายสานที่ช่างสานประดิษฐ์ขึ้น ให้เป็นลวดลายต่างๆ ตามความรู้สึกนึกคิดของช่างสานเอง โดยอาศัยลายแม่บทและลายพัฒนาเป็นหลักในการสาน กฎเกณฑ์ของลายแม่บทและลายพัฒนายังคงอยู่บ้างแต่ไม่แน่นอนคงที่เสมอไป การใช้ตอกสีขนาดต่างๆ สานและประดิษฐ์ให้เป็นดอกดวงและลวดลาย แม้ว่ายังคงลักษณะของลายแม่กับลายพัฒนาไว้ก็ตาม ยังหมายถึงลายประดิษฐ์

ด้วย เพราะอาศัยลวดลายเป็นหลักในการสาน ดังนั้นช่างสานไทยโบราณจึงได้แสดงออกถึงศิลปและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ตลอดจนอารมณ์ และความรู้สึกนึกคิดไว้ในลายสานได้อย่างงดงาม เช่น ลายขีด ตาแมว ขิดดอกจัน ขิดขอ ลายพัด ลายเสือกระจุย เป็นต้น (นิกร นุชเจริญผล, 2525: 8)

ราชวดี งามสง่า ได้กล่าวถึงลักษณะของลายสาน ไว้ในหนังสือ อาชีพช่างจักสาน งานหัตถกรรมพื้นบ้านที่พัฒนาเป็นอาชีพ โดยแบ่งตามลักษณะการใช้งาน และลักษณะที่แตกต่างกันออกไปได้ 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ลวดลายพื้นฐาน เป็นลวดลายแม่บทสำหรับการจักสานทั่วไป ช่างจักสานจะต้องเรียนรู้ลวดลายแม่บท ซึ่งมีทั้งสิ้น 6 ลาย เป็นลวดลายที่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ได้แก่ ลายขัด ลายสอง ลายสาม ลายตาหลิ้ว ลายขอ ลายบองหยอง
2. ลวดลายพัฒนา เป็นลวดลายที่ช่างจักสานในอดีต ได้คิดปรับปรุงพัฒนามาจากลายพื้นฐาน ทำให้เกิดลายใหม่ขึ้นมา แต่ละลายสามารถนำไปใช้จักสานต่างกันไป ลวดลายพัฒนามี 5 ลาย ได้แก่ ลายบัว ใช้สานกระเป๋าทะกร้า แฉก กระซอน เป็นต้น ลายดีดำน ใช้ในงานจักสานจำพวกตะกร้า ข้อง เป็นต้น ลายเฉลวเกล็ดเต่า ใช้สานฝาชี กระเป๋าคาด เป็นต้น ลายดอกชิง ใช้สานตะกร้า ข้องใส่ปลา เป็นต้น ลายดีหล่ม นิยมใช้ดอกสี่เหลี่ยมสลับลาย หากสานให้ดอกคว่ำเข้าหากัน เรียกลายดีหล่มคว่ำ หากสานให้ลายหงายออก เรียกลายดีหล่มหงาย
3. ลวดลายประดิษฐ์ เป็นลายที่ช่างจักสานซึ่งมีความชำนาญ สามารถประดิษฐ์ลวดลายจักสานได้ตามต้องการ เป็นแบบเฉพาะของช่างจักสานแต่ละคนซึ่งไม่ซ้ำกัน ลวดลายประดิษฐ์นั้นนอกจากแสดงความแปลกใหม่ในด้านจักสานของช่างแต่ละคน แต่ละท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นที่นิยมของนักสะสมเครื่องจักสานด้วย (ราชวดี งามสง่า, 2535 : 43-52)

สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ได้กล่าวถึงลายสาน ที่พบในหัตถกรรมจักสานภาคใต้ โดยจำแนกตามชื่อลาย และลักษณะของลาย ได้ดังนี้

1. ลายเรขาคณิต เช่น รูปสี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม ห้าเหลี่ยม หกเหลี่ยม คดกริช เป็นต้น
2. ลายพรรณพฤกษา ได้แก่ ลายรูปทรงต้นไม้ ดอกไม้ เช่น ลายทานตะวัน ดอกพิกุล เป็นต้น
3. ลายรูปสัตว์ คือ สานเป็นรูปสัตว์ต่างๆ ที่รู้จักกันแพร่หลาย เช่น ม้า นก ค้างคาว ครุฑ หรือเป็นอวัยวะบางส่วนของสัตว์ เช่น ลายตีนนก ลายขาแมว เป็นต้น
4. ลายที่เป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ เช่น ลายดาวล้อมเดือน ลายหินแตก ลายลำธาร เป็นต้น
5. ลายที่เป็นชื่อเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ลายจาน ลายพาน ลายตาชะลอม เป็นต้น
6. ลายอักษรประดิษฐ์ คือ การประดิษฐ์เป็นตัวอักษร เช่น ชื่อคน ชื่อสถานที่ ข้อความที่เป็นคำอวยพร เป็นต้น (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 8, 2529: 3189)

จะเห็นได้ว่าการจำแนกลายสานสามารถแบ่งประเภทได้หลายลักษณะ จึงไม่อาจบอกได้ว่าหลักเกณฑ์ใดผิดหรือถูก กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมได้ศึกษาและเสนอแนะการแบ่งกลุ่มลายสาน โดยดูจากลักษณะวิธีการสานขึ้นลาย ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของหัตถกรรมจักสาน หลักเกณฑ์ดังกล่าวมีข้อดี คือช่วยให้ง่ายต่อการ

จัดแบ่งกลุ่มลายสานแต่ละประเภท อีกทั้งสามารถเข้าใจที่มาและวิวัฒนาการของลายสานจากลายต้นแบบได้ชัดเจนยิ่งขึ้น (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. 2525: 10)

4. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

4.1 เตยปาหนัน และหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

เตยปาหนันหรือลำเจียก เป็นพันธุ์ไม้ชนิดเดียวกับเตยทะเลซึ่งเป็นต้นที่ให้ดอกเพศเมีย ส่วนลำเจียกเป็นต้นที่ให้ดอกเพศผู้ พบขึ้นเป็นกอตามชายน้ำหรือที่ขึ้นแฉะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งริมน้ำ ริมทะเล และป่าชายเลน ลักษณะลำต้นกลม โคนต้นมีรากค้ำยัน ใบเดี่ยวเป็นแถบยาวค่อนข้างแข็งและเหนียว ยาว 1-1.5 เมตร กว้าง 8-12 เซนติเมตร ขอบใบจักเป็นหนาม ใบเรียงสลับ เวียนเป็นเกลียวถี่ มีรอยติดยของโคนใบเป็นวงตลอดต้น ดอกออกตรงยอด มีกาบสีน้ำตาลเหมือนสังวาลข้างกลุมช่อดอก ทั้งช่อยาว 20-30 เซนติเมตร ดอกในช่อแน่น ขนาดเล็ก สีน้ำตาล ดอกบานตอนเย็นมีกลิ่นหอมแรง พันธุ์ไม้สกุลเดียวกับลำเจียกหรือเตยมีหลายชนิด สังเกตได้ง่ายจากลักษณะของต้นคล้ายปาล์ม แต่ใบเป็นแถบยาวแข็งและมักจะมีรากค้ำยัน อยู่ในวงศ์ Pandanaceae ชื่ออื่นของเตยปาหนันหรือลำเจียก เช่น เตยทะเล การเกด และปาแนะ เป็นต้น ใบของพืชพวกเตยนำมาใช้ทำเครื่องจักสานได้สวยงามและทนทาน ที่มีชื่อเสียงคือ เสื่อใบเตย

ภาพประกอบ 2 ดอกเพศเมียต้นเตยปาหนัน

จากการค้นคว้าเพิ่มเติม ได้พบข้อมูลการ กระจายพันธุ์และลักษณะของเตยปาหนัน หรือเตยทะเล ดังนี้

เตยทะเล (Sea shore Screwpine) หรือชื่อทางพฤกษศาสตร์ คือ Pandanus Odoratissimus เป็นพรรณไม้ในวงศ์เตย (Pandanaceae) ที่มีอยู่ไม่ต่ำกว่า 23 ชนิดในประเทศไทย ต้นเตยทะเลจัดเป็นไม้ต้นกึ่งไม้พุ่ม สูงราว 3-6 เมตร ผิวลำต้นมีตุ่มหนามกระจายอยู่ห่าง ๆ กัน บริเวณโคนต้นมีรากค้ำยันสูงจากพื้นประมาณ 1 เมตร เรือนยอดของเตยทะเลจะแตกกิ่งเป็นง่าม 3-4 กิ่ง มีใบมาก หนามยาว 3-4 ม.

ม. เตยทะเลเป็นต้นไม้แยกเพศ ดอกเพศผู้และเพศเมียจึงแยกกันอยู่คนละต้น ดอกเพศผู้จะออกครั้งหนึ่งจำนวนมากบริเวณปลายกิ่งพร้อมกับสร้างกลิ่นหอมพิเศษเพื่อล่อแมลงมาช่วยผสมเกสร ดอกเพศเมียมีสีเขียวออกรวมกันเป็นลูกค้อนขนาดใหญ่ หลังจากได้รับการผสมพันธุ์แล้วเริ่มแก่ ผลจะกลายเป็นสีส้มอมแดงที่บรรจุเมล็ดจำนวนมากเอาไว้ หากไม่ตกเป็นอาหารของนกหรือกระรอกเสียก่อน ก็สามารถหลุดลอยไปตามกระแสคลื่นสู่ชายฝั่งที่เหมาะสมแห่งใหม่ รวากับนักเดินทางไกลผู้มีความอดทนสูง เตยทะเลมีถิ่นกระจายพันธุ์อยู่ตามชายหาดทั่วคาบสมุทรในแถบเส้นศูนย์สูตรรอบโลก โดยพบขึ้นเป็นดงอยู่บนชายหาด ตั้งแต่หมู่เกาะฟิลิปปินส์ เวียดนาม ไทย คาบสมุทรมลายู ออสเตรเลีย อินเดีย หมู่เกาะฮาวาย โพลินีเซีย และวานูอาตู ในประเทศไทยพบมากบริเวณเกาะตะรุเตา จังหวัดสตูล และหาดเจ้าไหม จังหวัดตรัง เป็นต้น (www.deqp.go.th : 2545)

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ได้กล่าวถึงลักษณะและคุณสมบัติของเตยปาหนันที่มีความเหมาะสมในการผลิตหัตถกรรมจักสาน ไว้ในหนังสือ รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทย ไว้ดังนี้

ปาหนัน(ลำเจียก,การะเกด,ปาเนะ) (Panda tectorius) ปาหนันหรือลำเจียกหรือการะเกด มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า Pandanus Odoratissimus Linn. f. อยู่ในวงศ์ Pandanaceae เช่นเดียวกับเตย จัดเป็นเตยทะเลประเภทหนึ่ง ขึ้นตามริมทะเลที่เป็นดินทราย ลำต้นเป็นกอและแตกกิ่ง ใบยาวเป็นหนามแต่ใบสั้นกว่าเตยหนาม มีดอกที่หอมมาก ซึ่งจะนำมาจักดอกและสานเป็นเป็นเครื่องประดับร่างกายให้กับเด็กๆ คุณสมบัติของใบปาหนัน เป็นเส้นใยเมื่อแห้งแล้วผิวมัน เนื้อเหนียวกว่าใบเตยชนิดอื่นๆ แหล่งเตยปาหนันอยู่ทางภาคใต้ มีมากในจังหวัดสงขลา นราธิวาส กระบี่ สตูล ปัตตานี (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. 2537 : 174)

นอกจากนี้วิมลพรรณ ปิตะวัชชัย ได้กล่าวถึงลักษณะ และประโยชน์ของต้นลำเจียกหรือเตยปาหนันไว้ในหนังสือ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของภาคใต้ ดังนี้

ลักษณะของต้นลำเจียกเป็นไม้จำพวกเตยใบใหญ่ เป็นพุ่มขนาดกลาง สูงประมาณ 4 – 5 เมตร ใบยาวเป็นรูปหอก มีรากอากาศตามโคนมากคล้ายรากไทร ดอกโตมีเกสรอยู่ตรงกลาง รอบนอกคล้ายใบอ่อนสีขาวๆ หุ้มอยู่ มีกลิ่นหอมดีมาก ประโยชน์ของต้นลำเจียกใช้รากแก้พิษไข้ พิษเสมหะ พิษโลหิต ขับปัสสาวะพิการ หนองใน มุตกิต แก้นิ่ว ใบใช้สานเสื่อมีผู้เขียนคำประพันธ์เกี่ยวกับสรรพคุณและประโยชน์ของต้นลำเจียก (ปาหนัน) ไว้ดังนี้

จะจับเค้าเล่าบอกดอกลำเจียก	ชาวชะวามาลายเรียกปาหนัน
ในเมืองอิเหนาเขากล่าวเป็นสำคัญ	ว่าใช้กันลิตสารถึงหวานใจ
ชื่อมาลาตามไทยเดิมเริ่มแรกหรือ	ทราบกันอยู่ว่า “ดอกเกี๋ยง” สำเนียงใส
ปราชญ์ทางพฤกษานานนามงานเหมาะใจ	ชื่อมาลัยจากภาษามะลายูรัฐ
เป็นลาตินปลี่ยนว่าบันดานุส	โอโศราตีสสิมุสเพราะกลินจัด
มีประโยชน์นานาสารพัด	เช่นใบคัดถักเสื่อเรือใบทน
รากระยางยัดฝังให้ตั้งเหมาะ	น้ำจะเขาะคลื่นจะซัดให้ขัดสน
คลั่งตัวยังคงยืนยงทน	ดอกและผลคงเป็นยาพลาเอย (วิมลพรรณ ปิตะวัชชัย. 2519: 36)

ภาพประกอบ 3 ใบต้นเตยปาหนัน

ด้านงานวรรณศิลป์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงพระราชนิพนธ์ถึงดอกปาหนัน หรือปะหนัน ในกลอนบทละครเรื่อง อิเหนา ตอน นางยุบลค่อมเที่ยวหาดอกลำเจียก เพื่อนำกลีบดอกมา จารึกตัวอักษร ไว้ดังนี้

เมื่อนั้น
เองอยู่ก่อนนอยาร้อนใจ
สั่งเสร็จเสด็จลีลา
ลงจากอารามเชิงเขานั้น
ได้บุหงาปะหนันทันใด
เป็นอักษรทุกกลีบมาลา

ระเด่นมนตรีเฉลยไข
เราไปไม่ช้าจะมาพล้น
แลลวดสอดหาดอกปะหนัน
จรรจลไปริมธารา
ภูวไนยลิขิตด้วยนขา
แล้วกลับคืนมายังคิริ (พุทธเลิศหล้านภาลัย. 2510 : 217-218)

ภาพประกอบ 4 ต้นเตยทะเล

ทั้งนี้กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ได้กล่าวถึงผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตจากเตยปาหนัน และชนิดของเตยที่เหมาะสมสำหรับใช้ในงานจักสานประเภทต่าง ๆ ไว้ในหนังสือ รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทย ดังนี้

ผลิตภัณฑ์ใบเตยปาหนัน จัดอยู่ในกลุ่มประเภทงานจักสานจากใบพืช ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้ ประเภทหนึ่ง สืบทอดจากบรรพบุรุษไทยมานานแล้ว เพราะเป็นผลิตภัณฑ์ที่ราษฎรชนบทใช้สอยในชีวิตประจำวัน อันได้แก่ เสื่อเตยปาหนัน เพื่อใช้ตากเมล็ดพืช หรือปลาตากนอน กระสอบบรรจุของและพืชเกษตรกรรม และที่ใส่ของเรียกว่า “หมวก” ซึ่งทางภาคกลางเรียกว่า “สุมก” การทำผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบเตย ขึ้นอยู่กับชนิดของวัตถุดิบ คือ ต้นเตยที่หาได้ในท้องถิ่นนั้นๆ ถ้าเป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำจากเตยแห้งหรือเตยน้ำ ลักษณะผิวใบค่อนข้างหยาบ เช่น เสื่อแขง ที่ใช้ตากข้าวเปลือก ไม่นิยมใช้ปูนอน หรือการนำมาสานกระสอบหยาบๆ เพื่อใช้งานมากกว่าที่จะคำนึงถึงความสวยงาม สำหรับเตยทะเล หรือต้นเตยปาหนันนั้น เป็นเตยที่มีความสวยงาม คือมีผิวใบเมื่อแห้งแล้วเนื้อเรียบ เส้นใยเนียนนุ่ม เมื่อนำมาสานเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ จะดูประณีตสวยงามกว่าเตยชนิดอื่นๆ (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. 2537 : 174)

วิมลพรรณ ปิตะวัชชัย ได้กล่าวถึงหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ทั้งในแง่ของความงดงาม ประโยชน์ และคุณค่าที่ปรากฏในวรรณกรรมไทย ไว้ในหนังสือ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของภาคใต้ ดังนี้

เสื่อใบลำเจียกนี้ชาวบ้านจะสานไว้สำหรับปูนอน ปูนั่งตามบ้านหรือสานไว้สำหรับไปสวดมนต์ที่วัด สานไว้สำหรับเวลาแต่งงาน และสานไว้สำหรับรองศพผู้ตายก่อนนำไปฝัง เมื่อฝังเสร็จก็จะถวายไว้ที่วัด สำหรับเสื่อที่ทอไว้สำหรับแต่งงานนี้ ชาวบ้านจะสานให้วิจิตรและละเอียดลออมาก เพราะเจ้าบ่าวเจ้าสาวจะใช้เสื่อนี้ปูนอนแทนที่นอน โดยก่อนแต่งงานคู่หนุ่มสาวจะช่วยกันสานเสื่อไว้อย่างน้อยที่สุด 12 ผืน หรือ 30 ผืน (จำนวนมากน้อยของเสื่อขึ้นอยู่กับฐานะของคู่แต่งงาน) เมื่อสานเสื่อแล้วก็จะนำเสื่อมาซ้อนๆ กันไว้ใช้แทนที่นอน และเสื่อผืนที่ซ้อนอยู่บนสุดนั้น ตามยอดของเสื่อมุมต่าง ๆ เขาจะติดกระดกปักด้วยไหมทองดินทอง เรียกว่า “ยอดสดาด” (ยอดเสื่อ) สำหรับเรื่องเกี่ยวกับสดาดอันนี้ สุนทรภูจินตกรวิเอก คนหนึ่งของไทยได้กล่าวไว้ในเรื่อง ราชันพิลาป ในขณะที่สุนทรภู่วรรณและเจ้าพระยาอยู่วัดเทพธิดาวรรค ค่อยเบาบางสร้างโคกเหมือนโรคพื้น

จะเดินยืนยังไม่ได้ยังไม่หาย

ได้ห่มสืมหอมเสื่ออ่อนลาย

ค่อยคลายอายุสุดสักรองฉลองคุณ (วิมลพรรณ ปิตะวัชชัย. 2519 : 37)

ผู้คนที่ย้ายทางภาคใต้ของไทยรู้จักเตยปาหนันเป็นอย่างดี ด้วยเป็นวัตถุดิบสำคัญในหัตถกรรมจักสานที่ใช้ในชีวิตประจำวันของผู้คนในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังใช้จักสานหัตถกรรมที่สัมพันธ์กับพิธีสำคัญ เช่น เสื่ออ่อนสำหรับใช้ในพิธีแต่งงาน เป็นต้น สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ยังได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์ของเตยปาหนัน หรือต้นลำเจียก โดยชนพื้นเมืองภาคใต้ใช้ใบลำเจียก จักเป็นเส้นตอกนำมาสานเป็นภาชนะต่างๆ เช่น กระสอบนั่ง กระสอบนั่ง กระสอบหมาก เป็นต้น ดอกใช้จักเป็นดอกสานให้เด็ก ๆ ใช้ประดับร่างกายเป็นของหอม ผลหรือดอกเพศผู้ใช้หั่นเป็นชิ้นผสมกับต้นตายปลายเป็นไส้ตอง จากนั้นนำไปกรอกให้วัวกิน ทำให้วัวกินหญ้าได้มากขึ้น (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 8. 2529 : 3190)

หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน เป็นหัตถกรรมพื้นถิ่นภาคใต้ของไทยมีเอกลักษณ์ทั้งด้านรูปแบบ ลวดลาย และวิธีการจักสาน ทั้งนี้มีผู้กล่าวถึงความเป็นมา ประโยชน์ และคุณค่าที่สัมพันธ์กับคติความเชื่อ วิถีชีวิตชุมชน ไว้ในเอกสารต่างๆ ดังเช่นการศึกษาความเป็นมาของหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในวารสาร วัฒนธรรมไทย ของ แป้งร่ำ กุลเวช ศึกษาดังนี้

เดิมชาวมุสลิมที่มีอาชีพประมง เมื่อถึงฤดูที่มีลมมรสุมรุนแรงไม่สามารถออกทะเลไปหาปลาได้ส่วนใหญ่จะใช้เวลาวางสานปาหนันหรืออีกชื่อหนึ่งว่า เตยทะเล เพื่อใช้สอยภายในครัวเรือน ผู้หญิงจะเป็นฝ่ายสานเตยนี้ให้คนในครอบครัวไว้ใช้ในขณะที่ย้ายชายจะเป็นผู้ตัดใบเตยที่คววบสวนและขึ้นอยู่กับต้นที่สมบูรณ์ไปสานเป็นเครื่องใช้ แรกที่ชาวบ้านนำเตยปาหนันมาสานนั้นมีทั้งสานให้เด็ก ๆ นำไปใช้รองนั่งเมื่อไปที่โรงเรียนสอนศาสนา และสานเป็นชะลอมไว้เป็นอุปกรณ์ในครัว นอกจากนั้นประโยชน์ของเตยปาหนันยังมีอีกมากมายเมื่อเปลี่ยนจากพืชสีเขียวธรรมชาติ ที่ขึ้นตามธรรมชาติมาเป็นภาชนะใส่เกลือ ใส่เครื่องครัวต่าง ๆ บางรายแม่บ้านยังสานเตยปาหนันไว้ให้พ่อบ้านใส่ยาเส้นไปสูบเวลาออกทะเลอีกด้วย (แป้งร่ำ กุลเวช, 2541 : 20-21)

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้กล่าวถึงหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ว่าเป็นเครื่องจักสานที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นภาคใต้ ในหนังสือ เครื่องจักสานในประเทศไทย ดังนี้

เครื่องจักสานของภาคใต้ทางชายฝั่งตะวันตก ที่ถือได้ว่าเป็นเครื่องจักสานเฉพาะถิ่นที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเองอยู่บ้าง ได้แก่ พวกเครื่องจักสานที่สานด้วยใบเตย ใบลำเจียก หรือปาหนัน ซึ่งส่วนมากนิยมสานเสื่อ สอบ หรือกระสอบสำหรับใส่ข้าวและพืชผลต่าง ๆ โดยเฉพาะในจังหวัดกระบี่มีการสานสอบหรือกระสอบบ้างแต่ไม่มากนัก การสานไว้ใช้ในครอบครัว เมื่อเหลือใช้แล้วจึงขาย นอกจากสอบก็มีการสานเสื่อปาหนัน หรือเสื่อลำเจียกบ้างบางท้องถิ่น เช่น ที่ตำบลคลองขนาน อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ เสื่อปาหนันหรือเสื่อใบลำเจียกนี้ เป็นเครื่องจักสานที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นอย่างหนึ่งของภาคใต้ มีความประสานกลมกลืนกับประเพณีนิยมของท้องถิ่น และวิธีการสานตลอดจนการใช้วัสดุในท้องถิ่น ที่ต่างไปจากเครื่องจักสานอื่น (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2532:75-76)

นอกจากนี้ชาวเลมอแกน ซึ่งมีวิถีชีวิตและที่อยู่อาศัยใกล้ชิดกับชาวไทยมุสลิมภาคใต้ ได้ใช้ใบเตยปาหนันหรือจะแค้นำมาใช้ในการทำเครื่องจักสาน จะแคมีหลายชนิดแต่ที่ชาวเลนิยมใช้ คือ จะแคกะโตะหรือเตยหนาม และจะแคปาหนัน หรือที่เรียกว่าลำเจียก ซึ่งมีใบสั้นกว่าเตยหนาม จะแคปาหนันมีเนื้อผิวเนียนสวยงาม และแข็งแรงทนทาน ทั้งนี้สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ได้กล่าวถึง หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ที่มีความสัมพันธ์กับพิธีกรรม และความเชื่อของชาวเล ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ตามเกาะแก่ง ริมทะเลทางภาคใต้ของไทย ไว้ดังนี้

ชาวเลมีความเชื่อในเรื่องการจัดสิ่งของต่างๆ ก่อนกำหนดคลอด เพื่อนำไปมอบให้กับหมอตำแย ซึ่งเขาถือว่าเป็นเคล็ดในการคลอดลูก เพื่อให้การคลอดปลอดภัย สิ่งของที่เตรียมมี ข้าวสาร 1 กระป๋องเล็ก ด้ายดิบ 1 ใจ เทียน 1 เล่ม หมาก 5 คำ พลุ 5 ใบ เงินแล้วแต่จะให้ สิ่งของเหล่านี้จะบรรจุลงในภาชนะชนิดหนึ่งที่ชาวเลเรียกว่า สอบราด (กระสอบราด) ภาชนะนี้ใช้ใบเตยสานขึ้นมัลลายตะกร้า แต่ไม่มีหู ใช้ผ้าขาวสะอาดรองกัน ก่อนทำคลอดหมอตำแยจะรับสิ่งของเหล่านี้พร้อมกับกล่าวชื่อของหญิงผู้ฝาก

กรรม และกล่าวอวยพรให้ทั้งแม่และลูกมีความปลอดภัย อยู่เย็นเป็นสุข (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 3. 2529 : 976)

จากการศึกษาข้อมูล และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันดังกล่าวข้างต้น พบว่าหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในท้องถิ่นพี่น้องไทยมุสลิมทางภาคใต้ของไทยนี้ มีความสัมพันธ์กับขนบ ประเพณีและวิถีชีวิตชุมชนอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากการผลิตเป็นสื่อสำหรับนำติดตัวไปวัด นำไปสุเหร่าเพื่อ ใช้รองละหมาด หรือใช้สำหรับรองศพผู้ตายก่อนนำไปฝัง เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้ในพิธีสำคัญอื่น เช่น สาน เสื่อแทนฟูกสำหรับพิธีแต่งงาน หรือใช้จักสานเป็นตะกร้า กระสอบใส่สิ่งของตามความเชื่อของชาวเล ในพิธี การทำคลอด เป็นต้น

4.2 การผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

การผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน โดยใช้วัตถุดิบคือ ใบเตยปาหนันหรือใบลำเจียก ทำกันมาก ในภาคใต้ มักสานเป็นลวดลายโดยการสลับสี กรรมวิธีในการสานจะใช้ใบเตยปาหนันมาจักเป็นเส้นดอก ย้อม สีตามต้องการแล้วสานเป็นลวดลายตามความนิยมของท้องถิ่น รวมถึงจักสานเป็นผลิตภัณฑ์ในรูปแบบต่างๆ ที่นิยมคือการผลิตเป็นสื่อสำหรับปูนั่งและนอน เสื่อชนิดนี้มักทำกันในท้องถิ่นที่อยู่ชายฝั่งทะเล ที่สามารถหา ใบเตยปาหนัน ได้ง่าย เช่น บริเวณจังหวัดกระบี่ จังหวัดตรัง เป็นต้น ทั้งนี้แบ่งว่า กุลเวช ได้ศึกษาถึงอุปกรณ์ สำคัญ และขั้นตอนการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันโดยสรุป ไว้ในวารสาร วัฒนธรรมไทย ดังนี้

เครื่องมือเครื่องใช้ทำเตยปาหนันนี้ก็ทำได้ไม่ยากเย็นอะไร มีสิ่งที่เรียกว่า ยะหัด คือ ที่รัดเตยและชุดให้ เตยเรียบ ไม่ขุ่นมีไว้เพื่อสอดสานเตยเข้าด้วยกัน และก็มัดตัดเตยเพียงเท่านั้นก็สามารถทดลองสานเตยได้ ด้วยตนเอง ขั้นตอนการผลิตก่อนอื่นหลังจากที่ตัดใบเตยออกมาจากลำต้นแล้ว ก็จะนำเตยมารีดหนาม ออก ต้นเตยปาหนันนี้ทั่วไปจะขึ้นอยู่ตามริมป่าโกงกาง เมื่อตัดใบของมันได้แล้วก็นำมาซ้อนและตัดให้ เท่ากันอีกครั้งหนึ่งและใช้ไฟลนที่ใบเตย จากนั้นใช้ยะหัดมาสานให้เตยเป็นเส้น และเพื่อเป็นการชุดให้ เตยนิ่ม ก่อนที่จะนำเตยไปสานจึงต้องแช่น้ำทิ้งไว้ 2 คืน แล้วยกมาตากแดดจัด ๆ จนใบเตยขาว ขั้นตอน สุดท้ายของการสานใบเตย คือต้องทับใบเตยนั้นให้เป็นเส้นบาง ๆ (แบ่งร่า กุลเวช. 2541:20-21)

วิมลพรรณ ปิตรวัชชัย ได้กล่าวถึงขั้นตอนการผลิตเตยปาหนัน และการใช้ลวดลายสานในงานจัก สานเตยปาหนันโดยสรุป ไว้ในหนังสือ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของภาคใต้ ดังนี้

ในขั้นแรกชาวบ้านจะไปตัดใบลำเจียกสด มาผ่าหลังเอาหนามที่ขึ้นอยู่กลางใบออก แล้วจึงนำเอาไปรน ไฟอยู่สักสองสามนาทีก่อนเป็นมัน จากนั้นก็เอาหนามที่อยู่ริมใบทั้งสองข้างออกแล้วก็กรีดให้ใบลำเจียก เป็นเส้นตามแต่ความต้องการของผู้ที่จะสาน มัดใบลำเจียกที่กรีดแล้วมัดเป็นกำ จากนั้นนำไปทำให้เส้น อ่อน แช่น้ำสะอาดไว้ประมาณ 2 วัน จึงเอาไปตากแดดให้น้ำแห้ง หลังจากนั้นจึงนำใบลำเจียกไปรีดหรือ ชุดให้เส้นเรียบแล้วจึงนำไปสาน เลือกสานลายได้ตามชอบใจ เสื่อลำเจียกนี้ถ้าสานเป็นลายสองสามลาย ธรรมดา ผู้สานก็สามารถเอาใบลำเจียกมาต่อกันให้ยาวสานเป็นเสื่อผืนใหญ่ได้ แต่จะไม่สวยเท่าผืนเล็ก ที่ชาวบ้านสานไปตามขนาดความยาวของใบลำเจียก ซึ่งวิธีการสานเสื่อผืนเล็กนี้ ชาวบ้านจะสานให้ วิจิตรพิสดารมาก แต่จะสานเป็นผืนเล็กๆ สำหรับนอนได้คนเดียว ลายที่สานบนเสื่อละเอียดลออมากและ

สานเป็นสองชั้นแล้วนำมาเย็บติดกันให้เป็นผืน ชั้นแรกเป็นด้านหลังของเสื้อสานเป็นลายธรรมดา ส่วนด้านบนของเสื้อก็จะสานเป็นลวดลายต่างๆ สลับสีสวยงามมาก มีลายต่างๆ กัน เช่น ลายวงแหวน ลายลูกแก้ว ลายโรงช้าง ลายดอกเลข ลายดอกจันทร์ ลายตัวหนังสือ ลายรัฐธรรมนูญ ลายมัดสีหยา (ลายขัดสมาธิ) ลายมัสยิด (วิมลพรรณ ปีตรวิชัย. 2519: 37)

ต้นฝ้าย ได้กล่าวโดยสรุปถึงขั้นตอนการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันให้มีความสวยงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามความต้องการของตลาดต่างประเทศ ไว้ในอนุสาร อ.ส.ท. ฉบับเดือน กันยายน ดังนี้

ใบเตยปาหนันนั้นมีขนาดเล็ก แตกต่างจากใบเตยทะเลทั่วไปเพราะใบของเตยปาหนันนี้มากกว่า สานได้ง่าย และได้งานที่ละเอียดกว่า การจักสานทำด้วยมืออย่างง่าย ๆ อุปกรณ์มีไม่มาก มีเพียงมีดปลายแหลม และมีดกรีดใบเตยปาหนันเท่านั้น ขั้นตอนเริ่มจากการตัดใบเตยปาหนันมาตามประมาณ 5 นาที เก็บขึ้นมารูด หรือกรีดให้มีความหนาที่ต้องการ นำไปแช่น้ำอีกสองคืนเพื่อให้สีเขียวของใบตกออก เหลือแต่เพียงสีครีมซีดๆ แล้วย้อมสีเคมีตามต้องการ ส่วนใหญ่นิยมสีที่สดใส สีสันตัดกันฉับเฉาทีเดียว ได้แก่ แดง-เขียว, ม่วง-เหลือง, น้ำเงิน-ส้ม และดำ-แดง ส่วนสีเรียบๆ ที่ลูกค้ากำหนดมาให้เลยก็มี เช่น ลูกคำญี่ปุ่น เยอรมัน และอเมริกา เป็นต้น ที่ชอบสีเรียบแนวคลาสสิกขิมๆ รวมทั้งลวดลายเรขาคณิต ลายดอกไม้ ใบไม้ ตามธรรมชาติที่พบเห็นอยู่รอบตัวเป็นประจำ ปัจจุบันมีวิธีการเสริมแต่งปรับปรุงไปตามยุคสมัย เช่น การใช้วัสดุที่มีสีสันมาปะเย็บต่อ เพิ่มความสวยงาม หรือการใช้วัสดุที่มีราคาแพงมาเป็นส่วนประกอบ ตลอดจนสร้างรูปแบบขึ้นใหม่ตามความนิยมของยุคสมัย ทำให้เครื่องจักสานบางชนิดมีคุณค่า และได้รับความนิยมมากขึ้น (ต้นฝ้าย. 2544 : 165)

การพัฒนาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในหนังสือ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถกับการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ ศึกษาเฉพาะงานศิลปหัตถกรรม ได้กล่าวโดยสรุปว่าหัตถกรรมปาหนันมีการพัฒนาในด้านรูปแบบและลวดลายขึ้น จากเดิมชาวบ้านนิยมสานเสื้อกันเป็นพื้น ปัจจุบันนอกจากสานเสื้อแล้วยังมีการพัฒนารูปแบบมากขึ้น เช่น ทำเป็นกระเป๋ หมวก กะเชอ ที่รองจาน ที่รองแก้ว เป็นต้น ในด้านลวดลายและสีมีการพัฒนาในลักษณะคล้ายกับงานหัตถกรรมกระจูด โดยใช้สีชนิดเดียวกับที่ย้อมกระจูดนั่นเอง ด้านลวดลายที่เหมือนกับงานกระจูด เช่น ลายลูกแก้ว ลายมะลิซ้อน ลายดอกชบา ลายดอกโกนง ลายตะขอกาย เป็นต้น (ทบทวนมหาวิทยาลัย. ม.ป.ป.: 216)

4.3 ประเภทหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

จากข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้จำแนกหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันตามประโยชน์ และความสำคัญในการใช้งาน ได้ดังนี้

1. หัตถกรรมจักสานที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น กระสอบ ภาชนะใส่ของ สมุกยา เสื้อรองนั่ง เสื้อตากข้าว เป็นต้น
 2. หัตถกรรมจักสานในพิธีสำคัญ เช่น เสื้ออ่อนสำหรับใช้ในพิธีแต่งงาน เสื้อรองละหมาด เป็นต้น
- นอกจากนี้ยังมีหัตถกรรมจักสานอีกหลายประเภทที่ผลิตขึ้น เพื่อสนองความต้องการของวิถีชีวิตปัจจุบัน เช่น ของใส่แว่นตา กระเป๋าใส่โทรศัพท์มือถือ กระเป๋าเอกสาร เป็นต้น

4.4 การส่งเสริมหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง

การรวมกลุ่มเพื่อส่งเสริมหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ ด้วยเล็งเห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สืบทอดกันมานานหลายชั่วอายุคน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรร่ำหมาดพัฒนา หมู่ 2 ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ จึงได้รวมกลุ่มกันฟื้นฟูหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันขึ้นเมื่อปี 2528 และฝึกสอนสมาชิกกลุ่มเพื่อสืบสานงานแขนงนี้ ขณะเดียวกันก็ขยายเครือข่ายไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงด้วย ประกอบกับได้รับการสนับสนุนจากโครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าทุ่งทะเล อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณล้นพ้นพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อพัฒนาอาชีพดังกล่าว ทำให้ผลิตภัณฑ์เตยปาหนันได้รับความนิยมกว้างขวางยิ่งขึ้นจากการศึกษาเบื้องต้น พบว่าหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันที่กลุ่มแม่บ้านผลิตนั้นมีหลายประเภท เป็นต้นว่า เสื่อ ทั้งขนาดใหญ่ได้จริง และเป็นของที่ระลึก ที่รองแก้วรองจาน กระเป๋า ซองใส่แว่น หมอนและผลิตภัณฑ์ที่ผลิตตามความต้องการของลูกค้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงแรม หรือรีสอร์ทในจังหวัดกระบี่ รวมถึงจังหวัดใกล้เคียง

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นการส่งเสริมหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบว่าหมู่บ้านโต๊ะบัน อ.สิเกา จ.ตรัง เป็นหมู่บ้านที่ได้รับการสนับสนุนจากสมาคมหยาดฝนให้ทำงานจักสานเตยปาหนันเป็นสินค้าที่ส่งขายตามที่ต่างๆ นับเนื่องมาจากเมื่อประมาณปี 2528 ครั้งแรกที่สมาคมหยาดฝนเข้าไปคลุกคลีกับปัญหาของชาวบ้านใน อ.สิเกา และทราบว่าชาวบ้านในละแวกนั้นมีหนี้สิน ซึ่งเกิดจากแพปลาและการทำประมงที่ไม่ถูกวิธี ทางสมาคมหยาดฝนจึงเล็งเห็นวิธีช่วยแก้ปัญหาเรื่องหนี้สินของชาวบ้าน ด้วยการสนับสนุนให้ทำงานจักสานจากเตยปาหนันและทางสมาคมรับเป็นผู้ส่งสินค้าที่ชาวบ้านผลิตไปขายยังที่ต่างๆ ก่อนหน้าที่ทางสมาคมหยาดฝนจะเริ่มโครงการนี้ ผลิตภัณฑ์จักสานเตยปาหนันของชาวบ้านมีลักษณะเรียบง่ายธรรมดา การสานเสื่อกีจะมีลวดลายพื้นๆ เน้นที่ประโยชน์ใช้สอยมากกว่าอย่างอื่น ปัจจุบันสินค้าที่ผลิตจากเตยปาหนันมีหลากหลายรูปแบบ เช่น กระเป๋า กล่องใส่ของ หมวก เป็นต้น

จากการศึกษารวบรวมข้อมูล รวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเตยปาหนัน และหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันข้างต้น ทำให้ทราบคุณลักษณะและประโยชน์ของเตยปาหนัน รวมถึงขั้นตอนการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันที่มีทั้งความคล้ายคลึงและแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำข้อมูลดังกล่าว มาเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์เอกลักษณ์และกระบวนการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน การเลือกใช้เตยปาหนัน รวมถึงลวดลายหัตถกรรมจักสานในเขตพื้นที่อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ในขั้นตอนการศึกษาวิจัยต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. การกำหนดประชากรและการสุ่มตัวอย่าง
2. การเก็บรวบรวมข้อมูล
3. การจัดทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

กลุ่มตัวอย่างงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน จากแหล่งผลิตที่สำคัญของจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง จำนวน 4 แหล่ง ได้แก่

1. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหลังสอพัฒนา หมู่ที่ 1 บ้านหลังสอ ตำบลเกาะลันตาน้อย อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
2. กลุ่มใบเตยปาหนันบ้านปากคลอง หมู่ที่ 1 ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
3. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรราหมาดพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
4. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรดุหลุนสามัคคี หมู่ที่ 3 บ้านดุหลุน ตำบลปอหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาภาคสนาม (Field research) ดำเนินการเก็บข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า ดังต่อไปนี้
 - 1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง
 - 1.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยมุสลิมภาคใต้
 - 1.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมจักสาน
 - 1.4 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
2. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ของอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง
3. ข้อมูลประเภทบุคคล คือ สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันของอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

3. การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกตและการสัมภาษณ์ มาจัดทำระบบข้อมูลและศึกษาวิเคราะห์ตามจุดมุ่งหมาย และประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตเนื้อหา ตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์มาศึกษาวิเคราะห์ บันทึกข้อมูลเป็นระบบ ตามความมุ่งหมายการศึกษาค้นคว้า ดังต่อไปนี้

- 1.1 กระบวนการผลิตงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
 - วัตถุดิบและอุปกรณ์ในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
 - กรรมวิธีในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
- 1.2 ลวดลาย และรูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
 - ประเภทลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
 - การออกแบบลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
- 1.3 กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
- 1.4 ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม
2. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้
3. นำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเพื่อศึกษาวิเคราะห์ ตามความมุ่งหมายการศึกษาครั้งนี้ ได้ดังนี้

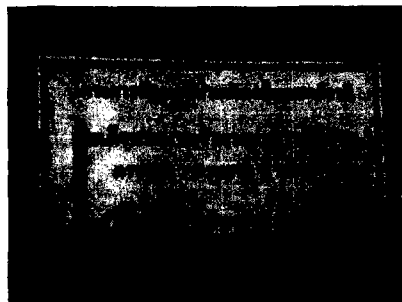
1. กระบวนการผลิตงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
2. สดุดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
3. กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
4. ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม

1. กระบวนการผลิตงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

1.1 วัตถุดิบและอุปกรณ์ในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

วัตถุดิบในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

เตยปาหนัน เป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการผลิตหัตถกรรมจักสาน เพราะเตยปาหนันเป็นเตยทะเลชนิดหนึ่งที่พบมากในบริเวณจังหวัดกระบี่และตรัง รวมถึงจังหวัดทางภาคใต้ซึ่งมีพื้นที่ติดทะเล เตยปาหนันมีลักษณะเป็นกอดลายเตยบ้าน แต่มีใบขนาดใหญ่และยาวกว่า นอกจากนี้ยังมีการนำเตยปุดะมาใช้ในการจักสานอีกด้วย เตยปุดะมีลักษณะลำต้นสูง มีใบที่เล็กและสั้น แต่มิ่กว่าเตยปาหนัน ทั้งนี้เตยปาหนันยังคงเป็นวัตถุดิบในการผลิตหัตถกรรมจักสานที่สำคัญตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากพระมหากษัตริย์คุณของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในการสนับสนุนโครงการปลูกเตยปาหนันเฉลิมพระเกียรติ อันเป็นโครงการตามพระราชดำริปลูกเตยปาหนันในแปลงสาธิต เพื่อเป็นวัตถุดิบในการผลิตหัตถกรรมจักสานทดแทนการตัดเตยปาหนันจากแหล่งธรรมชาติป่าชายเลน ด้วยเป็นการเล็งเห็นถึงความต้องการใช้เตยปาหนันจำนวนมากในอนาคต อันอาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์โดยรวมได้ ทั้งนี้โครงการดังกล่าวดำเนินการโดยคณะกรรมการพัฒนาสตรี จังหวัดกระบี่ ต้นเตยปาหนันในโครงการยังไม่สามารถนำมาใช้ได้ขณะนี้ เพราะต้นเตยยังคงมีขนาดเล็ก คาดว่าสามารถนำมาใช้ได้ในช่วงสองถึงสามปีข้างหน้า ชาวบ้านผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานจึงตัดเตยปาหนันในบริเวณใกล้เคียงเพื่อใช้สำหรับจักสานภายในจังหวัดกระบี่ รวมถึงบางอำเภอของจังหวัดตรังดังเช่น อำเภอสิเกา เป็นต้น

ภาพประกอบ 5 โครงการปลูกเตยปาหนันเฉลิมพระเกียรติ

ภาพประกอบ 6 สภาพทั่วไปของโครงการปลูกเตยปาหนันเฉลิมพระเกียรติ

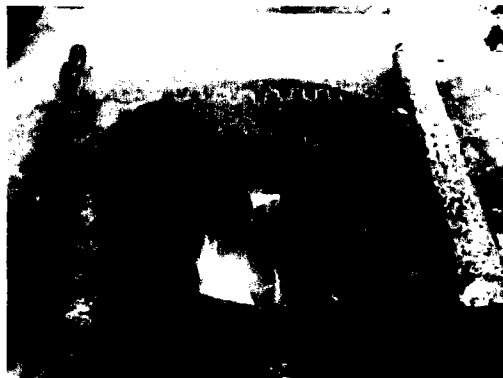
ภาพประกอบ 7 ต้นเตยปูตะ

ภาพประกอบ 8 ต้นเตยปาหนัน

อุปกรณ์ในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน มีดังนี้

1. เตาสำหรับต้มย้อมเส้นตอกเตย หรือลนใบเตยปาหนันให้ใบนุ่มขึ้นมัน เพื่อง่ายในการจักตอกเส้นและสานขึ้นรูปต่อไป

ภาพประกอบ 9 ลักษณะเตาสำหรับต้มย้อมเส้นตอก

ภาพประกอบ 10 ลักษณะเตาอังโล่ ที่ใช้ทั่วไปสำหรับการผลิตภายในครัวเรือน

2. น้ำส้มสายชู, เกลือแกง และสีเคมีย้อมผ้า ใช้สำหรับการย้อมเส้นดอก ในสมัยโบราณชาวบ้านใช้
 ดั่งแฆหรือสีเคมี ที่มีลักษณะเป็นแท่งในการย้อมเส้นดอก

ภาพประกอบ 11 น้ำส้มสายชู

ภาพประกอบ 12 เกลือแกง และสีเคมีย้อมผ้า

3. กระทะ สำหรับต้มและย้อมสีเส้นดอกเตยปาหนัน

ภาพประกอบ 13 กระทะ

4. มีด ใช้สำหรับตัดแต่งเส้นตอกในการจักสาน

ภาพประกอบ 14 มีด

5. ยะหัด หรือเล็บแมว ใช้สำหรับจักตอกเส้นเตยปาหนัน ให้มีขนาดเส้นตามต้องการ โดยทั่วไปมี 3 ขนาด ได้แก่

5.1 ขนาด 3 มิลลิเมตร จะได้เส้นตอก 3 เส้น ใช้ในหัตถกรรมจักสานที่ต้องการความละเอียดสูง เช่น สมุกยาตีนช้าง การสานลายเกร็ดเต่า เป็นต้น

ภาพประกอบ 15 เล็บแมวขนาด 3 มิลลิเมตร

5.2 ขนาด 5 มิลลิเมตร จะได้เส้นตอก 2 เส้น ใช้ในหัตถกรรมจักสานที่ต้องการความละเอียด ขณะเดียวกันต้องทนทาน เช่น กระเป๋าเอกสาร เป็นต้น

ภาพประกอบ 16 เล็บแมวขนาด 5 มิลลิเมตร

5.3 ขนาด 7 มิลลิเมตร จะได้เส้นดอก 1 เส้น ใช้ในหัตถกรรมจักสานที่ไม่เน้นความละเอียด แต่เน้นความทนทาน เช่น เสื่อรองนั่งลายขัดหรือลายสอ เป็นต้น

ภาพประกอบ 17 เล็บแมวขนาด 7 มิลลิเมตร

6. ไม่สำหรับขูดเส้นดอกให้เส้นที่เรียบตรง และขึ้นมัน บางท้องถิ่นใช้เขาสัตว์ หรือเหล็กเป็นวัตถุตีบในการทำอุปกรณ์ชนิดนี้

ภาพประกอบ 18 วัสดุสำหรับขูดเส้น

7. เหล็กดัดเส้นดอก ใช้สำหรับดัดและจัดเส้นดอกในงานจักสาน

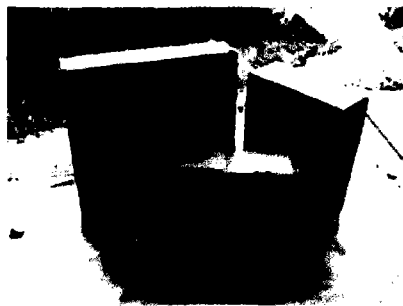
ภาพประกอบ 19 เหล็กดัดเส้นดอก

8. ยะหัด หรือเล็บแมวแบบประยุกต์ ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาขึ้นโดยอุตสาหกรรมจังหวัด เพื่อให้ช่วยในการกำหนดขนาดเส้นดอ ก ทั้งนี้ไม่เป็นที่นิยมเพราะชาวบ้านไม่คุ้นชินในการใช้งาน

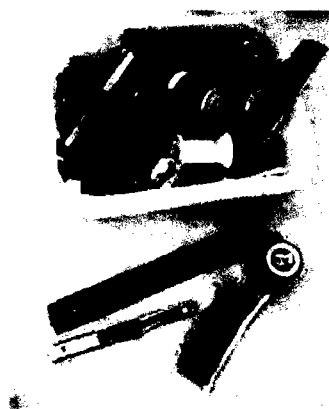
ภาพประกอบ 20 เล็บแมวรูปแบบประยุกต์

9. หุ่น ใช้สำหรับขึ้นรูปหัตถกรรมจักสาน หุ่นรูปทรงเหลี่ยมใช้สำหรับหัตถกรรมประเภทกระเป๋ามีฐานสี่เหลี่ยม ทั้งนี้มีการใช้วัสดุอื่นในการทำหุ่นเพื่อขึ้นรูป เช่น นำเศษผ้าม้วนเป็นก้อนกลม เพื่อใช้ขึ้นรูปหัตถกรรมประเภทสมุกยาเหลี่ยม เป็นต้น

ภาพประกอบ 21 หุ่น

10. อุปกรณ์ตัดเย็บ เช่น เข็ม ด้าย ชีป ตาไก่ มีด เป็นต้น ใช้สำหรับประกอบเป็นผลิตภัณฑ์จักสานประเภทกระเป๋า

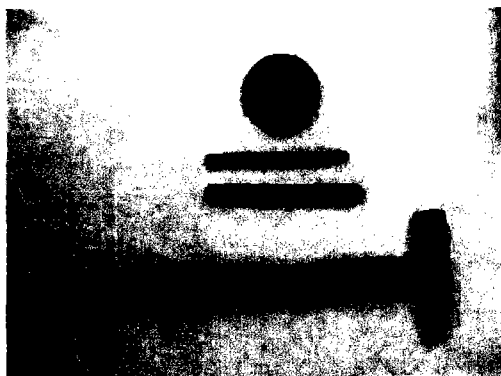
ภาพประกอบ 22 อุปกรณ์ตัดเย็บ

11. จักรเย็บผ้า ใช้ทุนแรงในการประกอบเป็นผลิตภัณฑ์จักสานประเภทต่างๆ เช่น กระเป๋า เป็นต้น

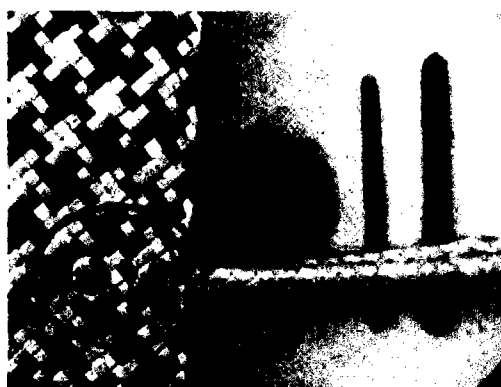

ภาพประกอบ 23 จักรเย็บผ้า

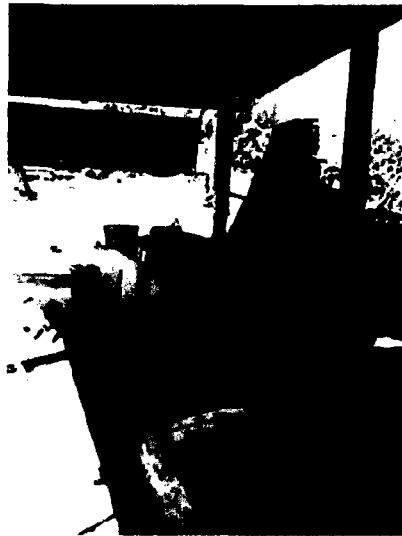
12. ค้อน และอุปกรณ์ตอกหมุด มักใช้ในการประกอบเป็นผลิตภัณฑ์จักสานประเภทกระเป๋า

ภาพประกอบ 24 ค้อน และอุปกรณ์ตอกหมุด

ภาพประกอบ 25 ลักษณะการตอกหมุดที่ใช้ในงานจักสาน

ภาพประกอบ 26 ลักษณะโรงเรือนที่ใช้ในการเตรียมเส้ันตอก

ภาพประกอบ 27 สภาพทั่วไปของโรงเรือนที่ใช้ในการเตรียมเส้ันตอก

1.2 กรรมวิธีในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

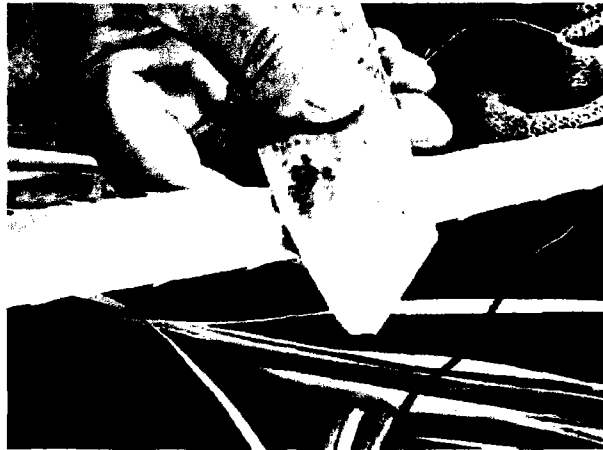
ผู้คนที่อาศัยทางภาคใต้ของไทยรู้จักเตยปาหนันเป็นอย่างดี ด้วยเป็นวัตถุดิบสำคัญในหัตถกรรมจักสานที่ใช้ในชีวิตประจำวันของผู้คนในท้องถิ่น ในด้านการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันนั้น มีขั้นตอนดังนี้

1. การตัดเตย จะเลือกขนาดของใบเตยตามวัตถุประสงค์ในการจักสานผลิตภัณฑ์ ผู้ตัดจะเลือกใบเตยที่อยู่ตั้งแต่ประมาณชั้นที่ 4 นับจากโคนต้นขึ้นไปและไม่เอาใบยอดที่ยังอ่อนเพราะจะนิ่มเกินไป จากนั้นจึงตัดใบเตยบริเวณโคนใบ ทั้งนี้การที่ไม่ตัดบริเวณโคนต้นนั้น นอกจากให้ได้ใบเตยขนาดตามต้องการแล้ว ยังทำให้ต้นเตยสามารถแตกหน่อ เพื่อชาวบ้านจะได้สามารถตัดใบเตยจากต้นนั้นไปใช้ได้ใหม่ในภายหลัง หากตัดที่โคนต้นจะทำให้เตยต้นนั้นตายไม่สามารถใช้ได้อีก การตัดเตยต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ เพราะนอกจากจะระวังหนามของใบเตยขีดข่วนแล้ว ยังต้องระวังไม่ให้ใบเตยหักชำรุดเสียหาย เมื่อตัดใบเตยได้ตามต้องการแล้วจะนำมามัดรวมกันนำกลับบ้าน ทั้งนี้การออกตัดเตยในแต่ละครั้ง จะได้ปริมาณบรรทุกหนึ่งคันรถกระบะ ซึ่งเป็นจำนวนที่มากพอในการแปรรูปเป็นเส้นดอกเพื่อใช้จักสานหัตถกรรม

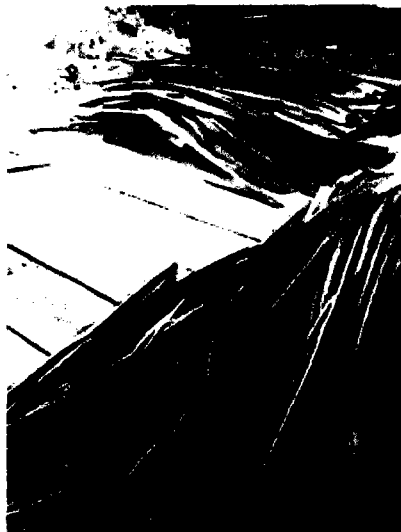

ภาพประกอบ 28 การตัดเตย
(ที่มา : ภาพจากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทุหมนสามัคคี)

2. การริดหนามใบเตยบริเวณขอบใบและแกนกลางใบ การริดหนามจะไล่จากโคนใบไปสู่ปลายใบ เพื่อป้องกันหนามตำมือ ส่วนการริดหนามกลางใบก็ทำในลักษณะเดียวกัน ทั้งนี้เมื่อทำการริดหนามออกหมดแล้ว จะทำการตัดปลายใบและโคนใบส่วนที่อ่อนทิ้ง จากนั้นจึงคัดแยกขนาดใบก่อนนำไปลงไฟในขั้นตอนต่อไป

ภาพประกอบ 29 การริดหนามใบเตย

ภาพประกอบ 30 การคัดขนาดใบเตย

3. การลนใบเตย เพื่อให้ใบนิ่มเป็นมันเงาและง่ายในการจักตอก หากใช้ใบเตยดิบจะกรอบอาจทำให้ใบ
 ช้ำหักและได้เส้นตอกที่ไม่สวย ทั้งนี้การลนใบเตยจะลนโดยหงายหน้าใบขึ้น ใช้ไฟปานกลางบนเตาถ่านที่ไม่มี
 ควันเพราะจะทำให้ใบสีคล้ำไม่สวยงาม ลนจนกระทั่งใบมีสีเขียวเข้มขึ้นและเป็นเงา จากนั้นจึงนำไปจักตอกใน
 ขั้นตอนต่อไป

ภาพประกอบ 31 การลนใบเตย

ภาพประกอบ 32 การลนใบเตย

4. การจักตอกเตย ก่อนทำการจักตอกจะต้องผ่าหลังเตย คือ การกรีดแกนกลางใบทิ้ง หลังจากนั้นจึงใช้เส้นแฉวหรือเยาะหาตจักตอกโดยเริ่มจากโคนใบ เว้นระยะจากโคนประมาณ 1-2 เซนติเมตร ลากเป็นแนวตรงจนถึงปลายใบ จึงได้เส้นตอกตามต้องการ

ภาพประกอบ 33 การผ่าหลัง

ภาพประกอบ 34 สาธิตการจักตอกด้วยเส้นแฉว

ภาพประกอบ 35 ลักษณะเส้นเตยที่ผ่านการจักตอกด้วยเล็บแมว

5. การชุดเส้นตอก เมื่อใช้เล็บแมวจักตอกจนได้ขนาดเส้นตอกตามต้องการแล้ว เพื่อให้เส้นตอกเตย ปาหั่นเรียบ นิ่มและเป็นมัน จะใช้ไมไฟหรืออุปกรณ์อื่น เช่น เขาสัตว์ เป็นต้น ชุดเส้นตอกทั้งด้านหน้าและ หลังใบก่อนนำไปแช่น้ำในขั้นตอนต่อไป

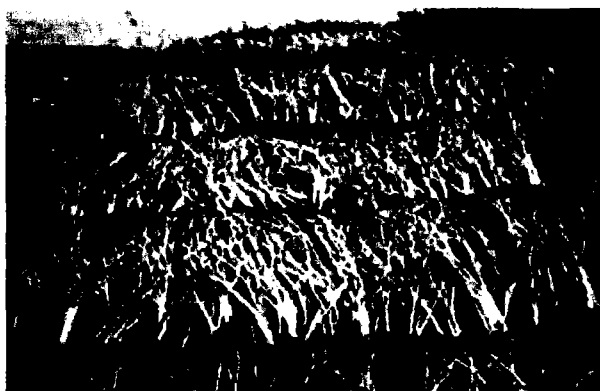
ภาพประกอบ 36 การชุดเส้นตอก

6. การแช่เส้นดอกเตย เพื่อให้เส้นดอกเป็นสีขาวด้วยการนำเส้นดอกมามั้ตรวมกันจากนั้นแช่ในน้ำที่ผสมน้ำส้มสายชู 2-3 ช้อนโต๊ะ ใช้ของที่มีน้ำหนักทับเส้นดอกให้จมน้ำ โดยใช้เวลาในการแช่ 2 วัน ทั้งนี้จะต้องเปลี่ยนน้ำทุกวัน

ภาพประกอบ 37 การแช่เส้นเตย
(ที่มา : ภาพจากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรุดุหนองสามัคคี)

7. การตากเส้นดอกเตย หลังจากแช่ดอกเตยครบตามเวลา จะนำขึ้นมาตากแดดจนแห้งสนิทจึงนำเส้นดอกมาขูดจนเรียบอีกครั้ง จากนั้นสามารถนำเส้นดอกที่ได้ไปย้อมสีหรือสานได้ ทั้งนี้ในอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ จะนำเส้นดอกที่ตากแดดจนแห้งสนิทและขูดเส้นแล้วนำไปต้ม เนื่องจากต้องการให้เส้นดอกนิ่มเพื่อนำมาสานเป็นหมอนซึ่งต้องการความนิ่มนวลเป็นพิเศษ ดังจะเห็นได้จากภาพประกอบ 39 และภาพประกอบ 40 ในขั้นตอนต่อไป

ภาพประกอบ 38 การตากเส้นดอกเตยป้าหนั้น

8. การตัดเส้นตอก ใช้เวลาในการตัดประมาณ 20-30 นาที เพื่อให้เส้นตอกเตยปาหนันนิ่ม ขาว จาก นั้นนำเส้นตอกที่ตัดแล้วไปตากให้แห้ง

ภาพประกอบ 39 การตัดเส้นตอก

ภาพประกอบ 40 การตัดเส้นตอก

9. การย้อมเส้นดอกเตย ก่อนนำเส้นดอกลงไปย้อมจะต้องทำให้เส้นดอกเปียกน้ำก่อน เพื่อให้เส้นดอกเตยปาหนันติดสีได้ดีขึ้น ทั้งนี้ น้ำที่ต้มจะต้องเดือดก่อนใส่สีตามต้องการลงไป เมื่อนำเส้นดอกลงต้มจนสีติดทั่วทุกเส้นแล้วให้ตักเส้นขึ้น ใส่เกลือและน้ำส้มสายชูลงผสมสีย้อมในกระทะให้เข้ากัน เกลือช่วยให้สีติดทนไม่หลุดลอก น้ำส้มสายชูช่วยให้สีสวยสดใส จากนั้นนำเส้นดอกลงไปต้มในกระทะอีกครั้งและจะต้องใช้ไม้คนให้สีติดทั่วทุกเส้น จากนั้นปิดฝาต้มต่อไปประมาณ 30 นาที ทั้งนี้ระยะเวลาในการต้มขึ้นอยู่กับความแรงของไฟ หากใช้ไฟแรงจะใช้เวลาในการต้มน้อย เมื่อต้มย้อมเสร็จแล้วจะต้องนำเส้นดอกไปล้างน้ำหนึ่งครั้งก่อนนำไปฟึ่งลมให้เส้นแห้งสนิท นอกจากนี้ได้มีการพัฒนาวิธีย้อมเส้นดอก โดยการส่งเสริมตามโครงการในพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้อบรมวิธีมัดย้อมเส้นดอก ดังจะเห็นลักษณะการมัดย้อมใน ภาพประกอบ 43 เมื่อเส้นดอกที่ย้อมแห้งสนิทแล้วจะต้องชุบเส้นให้เรียบตรงและขึ้นมัน ก่อนนำไปจักสานขึ้นรูปเป็นผลิตภัณฑ์ในขั้นตอนต่อไป

ภาพประกอบ 41 การนำเส้นดอกเตยลงไปย้อม

ภาพประกอบ 42 การคนเส้นดอกเตย เพื่อให้ติดสีทั่วถึง

ภาพประกอบ 43 ลักษณะการมัดย้อมเส้นตอก

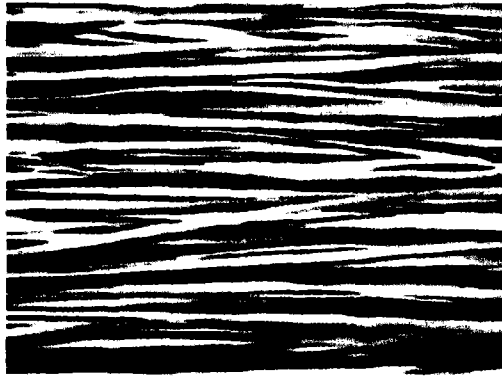
ภาพประกอบ 44 การล้างเส้นตอกที่ผ่านการย้อมแล้ว

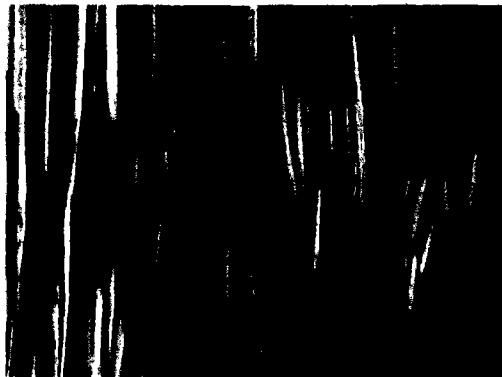
ภาพประกอบ 45 ลักษณะเส้นดอกที่ย้อมแล้ว พร้อมนำไปตาก

ภาพประกอบ 46 การตากเส้นดอกเตยหลังการย้อม
(ที่มา : ภาพจากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรุดุหนองสามัคคี)

ภาพประกอบ 47 ลักษณะเส้นตอกสีธรรมชาติ

ภาพประกอบ 48 ลักษณะเส้นตอกที่ผ่านการมัดย้อม

ภาพประกอบ 49 เปรียบเทียบเส้นตอกสีธรรมชาติ กับเส้นตอกที่ย้อมสี

ภาพประกอบ 50 ลักษณะเส้นดอที่ผ่านการชุบให้เรียบ

ภาพประกอบ 51 การตัดแยกและตรวจคุณภาพสีเส้นดอ

10. การจักสานผลิตภัณฑ์เตยปาหนัน มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากงานจักสานประเภทอื่นตรงที่การจัดเรียงเส้นตอกในลักษณะสานเส้นทะแยง การสานขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ที่มีรูปทรง เช่น สออบหมาก กระเป๋าและสมุดยาตี้นช้าง เป็นต้น จะเริ่มสานจากกันไล่ขึ้นไปสิ้นสุดที่ปากผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้การสานขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ มี 2 วิธี ได้แก่

วิธีที่ 1 การจักสานผลิตภัณฑ์โดยไม่ต้องใช้หุ่น เช่น เสื่อ หมอน ซองใส่เอกสาร กระเป๋าถือสตรีรูปแบบฐานมน เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากการสาธิตวิธีสานเสื่อ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์จักสานโบราณในภาพประกอบ 52, 53 และ 54 เป็นวิธีการจักสานโดยไม่ต้องใช้หุ่น

ภาพประกอบ 52 การสานเสื่อเตยปาหนัน

ภาพประกอบ 53 สาธิตการรองหลังเสื่อ

ภาพประกอบ 54 การเย็บริมเสื่อ

ภาพประกอบ 55 การจักสานหมอน

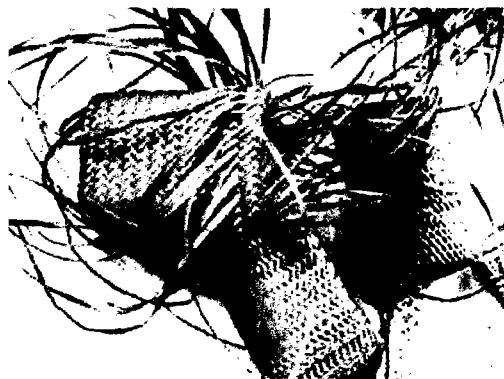
ภาพประกอบ 56 การสานเก็บริมหมอน

หมอนเป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบหนึ่งที่ไม่ใช้หุ่นในการจักสานขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้การจักสานและการสานเก็บริมหมอน ในภาพประกอบ 55 และ 56 เป็นวิธีที่ทำให้หมอนเตยปาหนันมีลักษณะพิเศษ เพราะไม่มีตะเข็บและไม่ใช้วัสดุอื่นใดนอกจากเส้นเตยในการจักสานผลิตภัณฑ์ชนิดนี้

วิธีที่ 2 การใช้หุ่นกล่องกระดาษในการสานชิ้นรูปผลิตภัณฑ์ ได้แก่ กระเป๋าทรงเหลี่ยม นอกจากได้รูปทรงตามต้องการแล้ว ยังทำให้ผลิตภัณฑ์ที่ได้มีขนาดตามมาตรฐานเดียวกัน ทั้งนี้ยังมีการใช้วัสดุอื่นในการทำหุ่นเพื่อจักสานชิ้นรูปผลิตภัณฑ์ เช่น การนำเศษผ้าม้วนเป็นก้อนกลม เพื่อใช้ขึ้นรูปหัตถกรรมประเภทสมุกยาเหลี่ยม เป็นต้น จะเห็นในภาพประกอบ 57 และ 58

ภาพประกอบ 57 สาธิตการสานสมุกยาเหลี่ยม

ภาพประกอบ 58 ตัวอย่างสมุกยาเหลี่ยมระหว่างขั้นตอนการจักสานเก็บริม

ภาพประกอบ 59 ลักษณะการสานปากกระสอบ

ภาพประกอบ 60 การจักสานตอกเตยเป็นผืนก่อนนำไปประกอบเป็นกระเป๋

ภาพประกอบ 61 ชิ้นส่วนผลิตภัณฑ์ปลอกหมอน ก่อนนำไปใส่หมอนหนุนและสานเก็บริม

ภาพประกอบ 62 ชิ้นส่วนผลิตภัณฑ์ของเอกสารและกระเป๋าก่อนประกอบเสร็จสมบูรณ์

ภาพประกอบ 63 เสื้อเตยปาหนัน
ก่อนนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ เช่น กระเป๋า รองเท้า เป็นต้น

2. ลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

2.1 ลวดลาย ในงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

จากการศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน จำแนกเป็นลายที่มีมาแต่โบราณ และลายที่ประยุกต์ขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งพบในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ดังนี้

1. ลวดลายหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ที่พบในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม พบว่าลายสานที่ปรากฏในงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหลังสอพัฒนา บ้านหลังสอ ตำบลเกาะลันตาน้อย กลุ่มใบเตยปาหนันบ้านปากคลอง ตำบลเกาะกลาง และกลุ่มแม่บ้านเกษตรราษมาตพัฒนา ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ จำแนกเป็นลายโบราณที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ และลายที่ประยุกต์ขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากการผสมผสานลวดลายที่มีอยู่เดิมกับการพัฒนาขึ้นใหม่ ดังนี้

ลายโบราณ จำนวน 18 ลาย

1. ลายตาบอด
2. ลายขัดหรือลายหนึ่ง
3. ต่ำโป๊ะ หรือต่ำโป๊ะปีหนึ่ง
4. ลายอกปู
5. ลายดอกจัน
6. ลายดอกพิกุล
7. ลายลูกป่อ
8. ลายลูกบวม
9. ลายงูเหลือม
10. ลายลูกแก้ว
11. ลายวงแหวน
12. ลายหยั่งบาท
13. ลายเกร็ดเต่า
14. ลายยอดเมรุ
15. ลายยอดเมรุชนกัน
16. ลายสัตว์รูปแบบต่างๆ
17. ลายคน
18. ลายศาลา หรือลายบ้าน

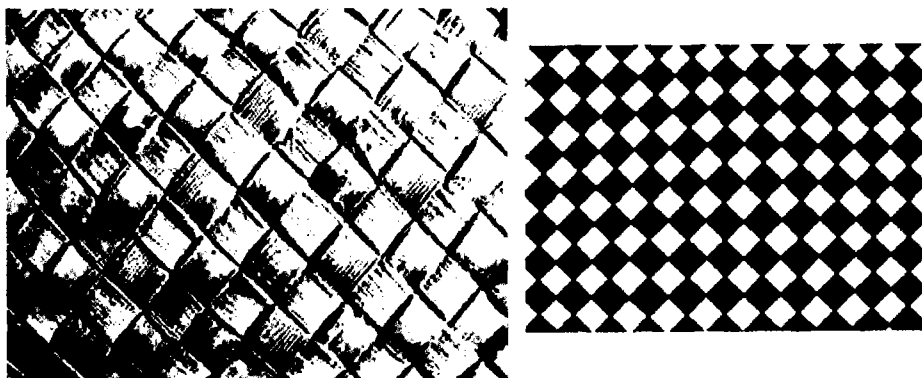
ลายประยุกต์ จำนวน 6 ลาย

1. ลายสก๊อต
2. ลายตัวอักษร
3. ลายกังหัน
4. ลายไก่เขี่ย
5. ลายมัดย้อม
6. ลายเบ็ดเตล็ด เช่น ลายเครื่องบิน ลายรถยนต์ เป็นต้น

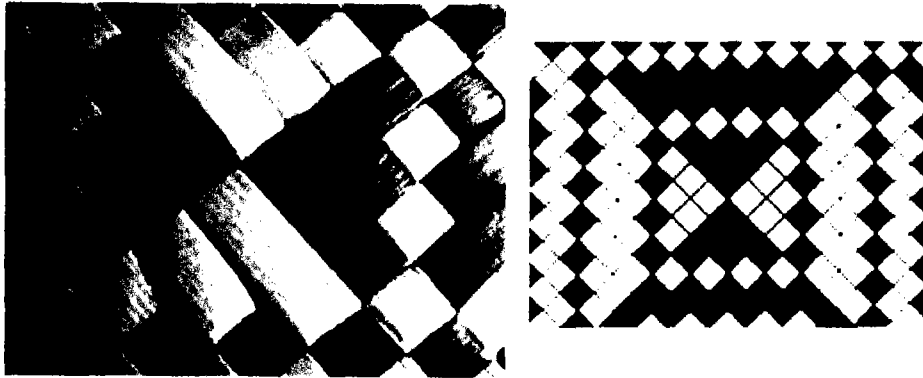
ลายโบราณ ที่พบในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

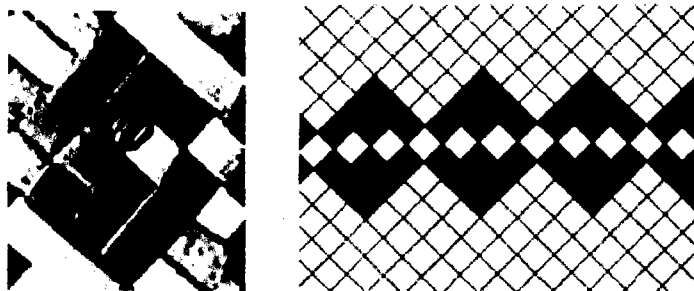
ภาพประกอบ 64 ลายตาบอด

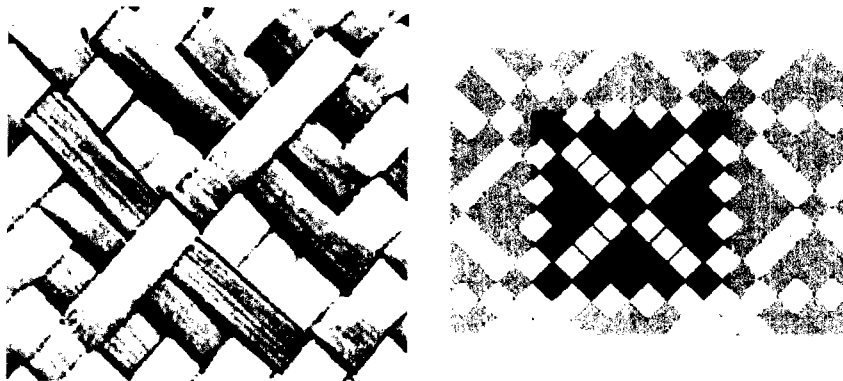
ภาพประกอบ 65 ลายขัดหรือลายหนึ่ง

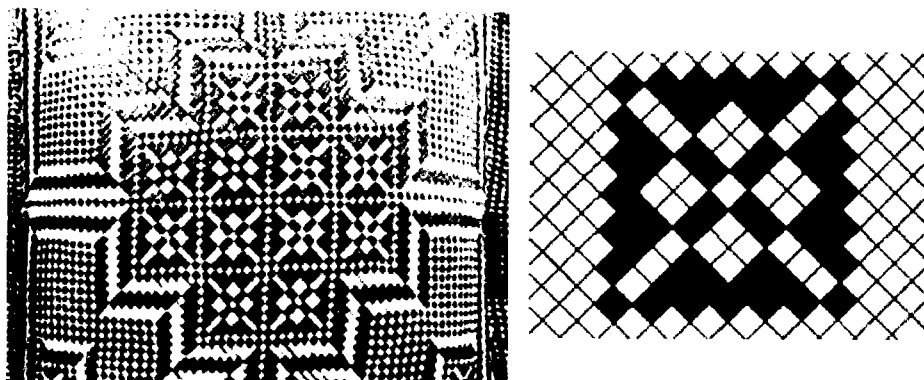
ภาพประกอบ 66 ต่ำโป๊ะ หรือต่ำโป๊ะปีหนึ่ง

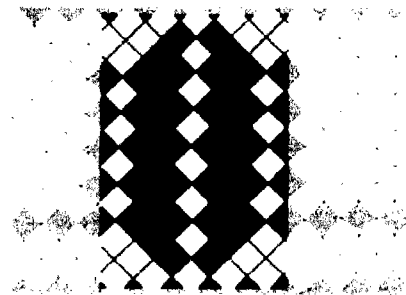
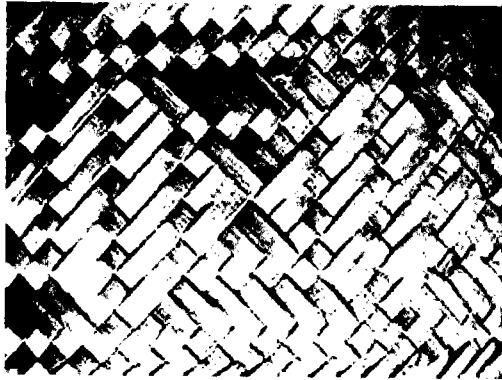
ภาพประกอบ 67 ลายอกปู เกิดจากการนำส่วนฐานของลายเกร็ดปลามาสานต่อกัน

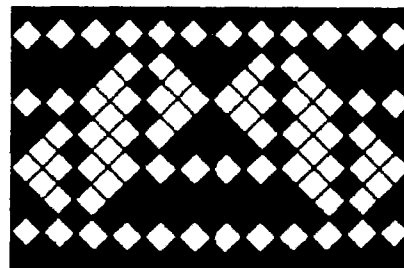
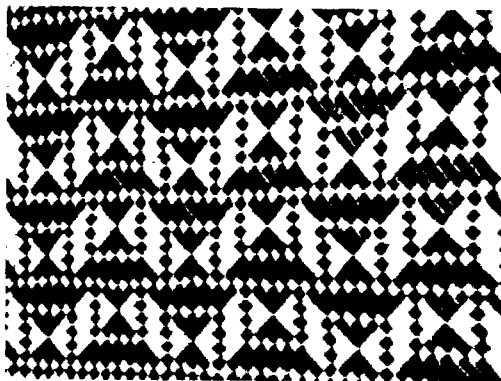
ภาพประกอบ 68 ลายดอกจัน

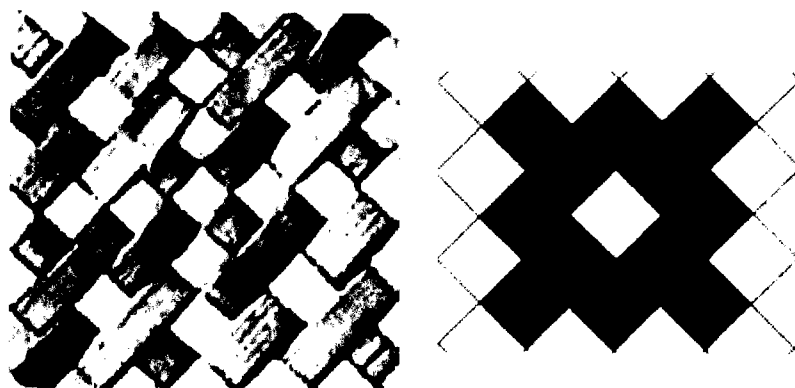
ภาพประกอบ 69 ลายดอกพิกุล

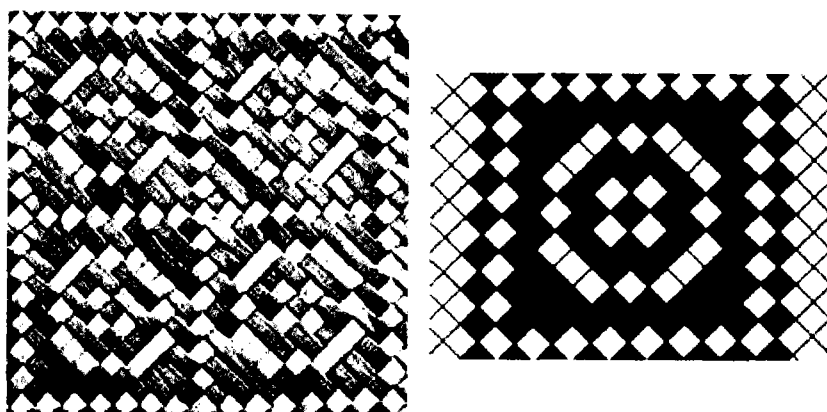
ภาพประกอบ 70 ลายลูกป่อ

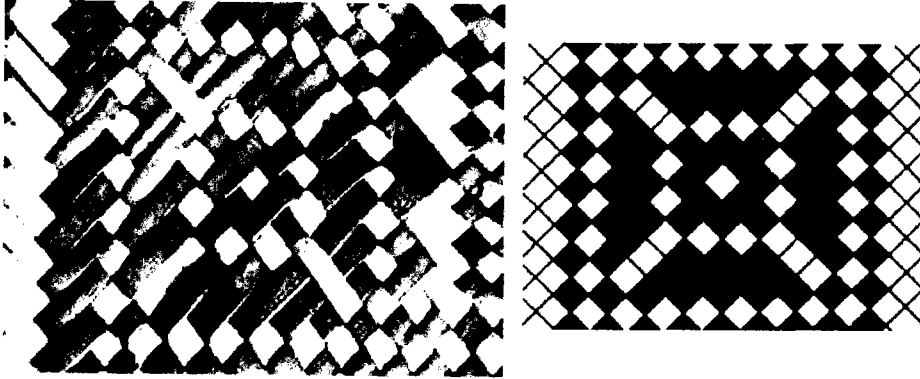
ภาพประกอบ 71 ลายงูเหลือม

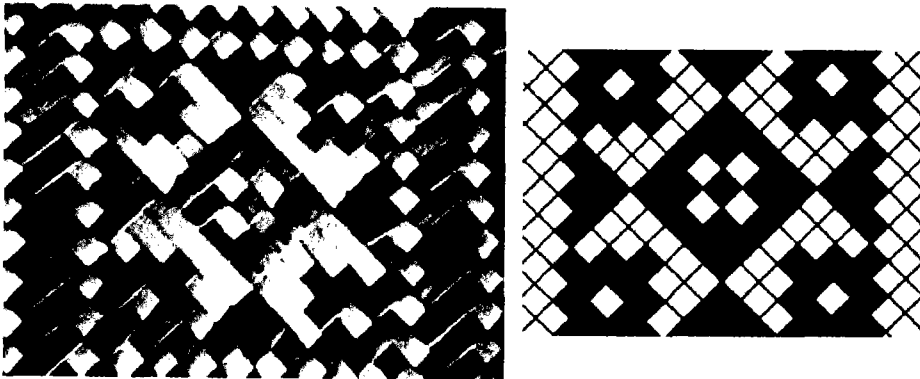
ภาพประกอบ 72 ลายลูกแก้ว

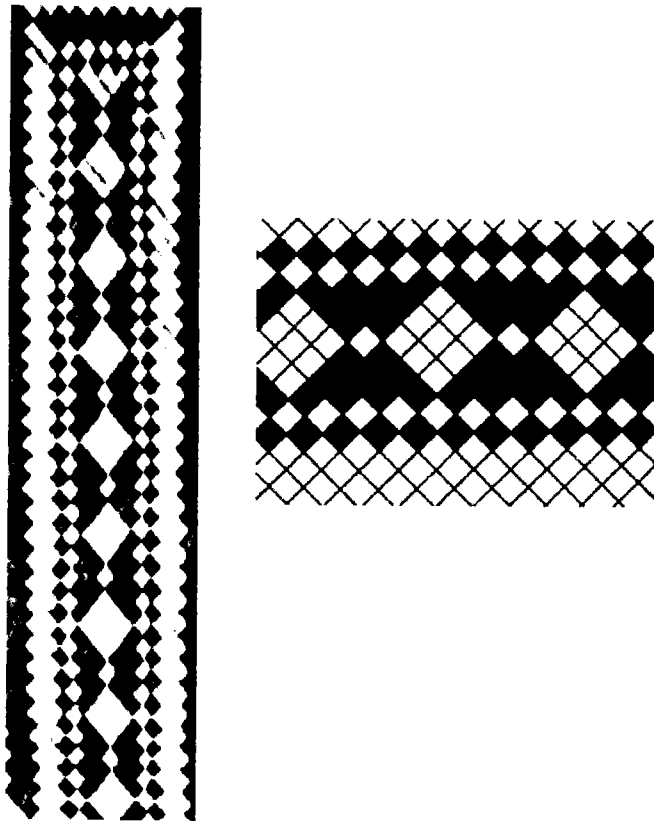
ภาพประกอบ 73 ลายวงแหวน

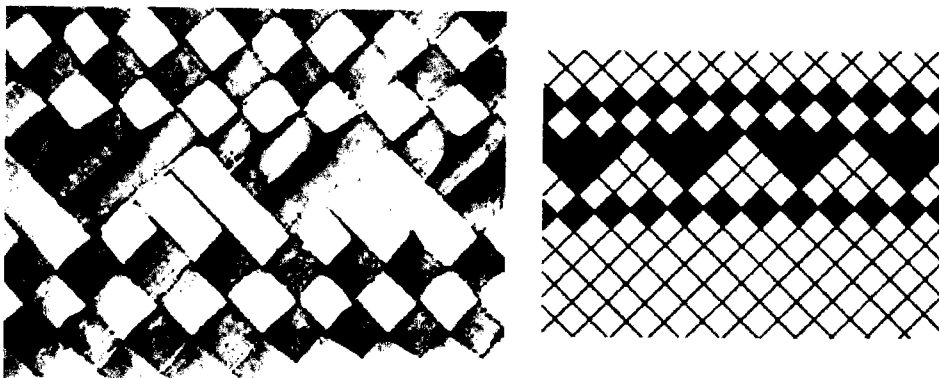
ภาพประกอบ 74 ลายหยั่งบาท

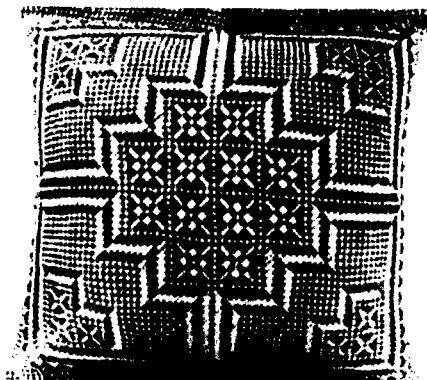
ภาพประกอบ 75 ลายดอกจันแขก

ภาพประกอบ 76 ไม่ปรากฏชื่อลาย

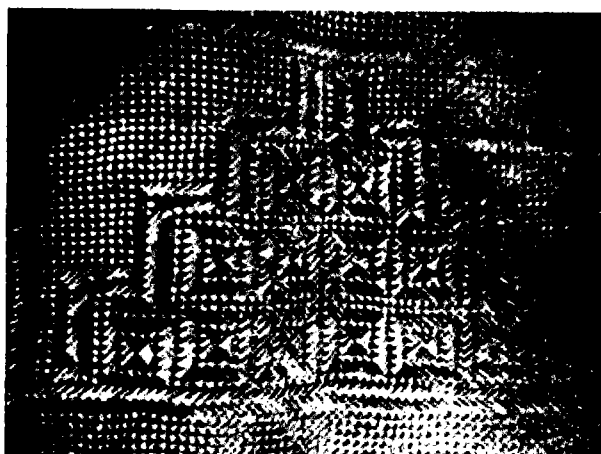

ภาพประกอบ 77 ลายเกร็ดปลา

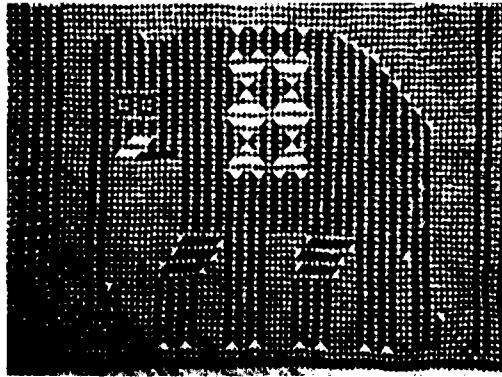

ภาพประกอบ 78 แจ๊ะมาลีหลา

แจ๊ะมาลีหลา เป็นลายซึ่งเกิดจากการนำส่วนฐานของลายยอดเมรุมาสานเชื่อมกันขึ้น นอกจากนี้ยังมีลายประกอบ เช่น ลายขัด ลายตาบอด ลายดอกพิกุล ลายดอกจัน และสานริมด้วยลายเกร็ดปลา เป็นต้น ลายแจ๊ะมาลีหลา เป็นลายโบราณที่นิยมใช้สานหมอน

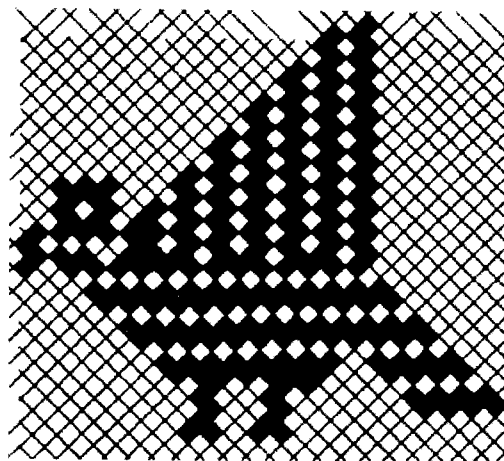
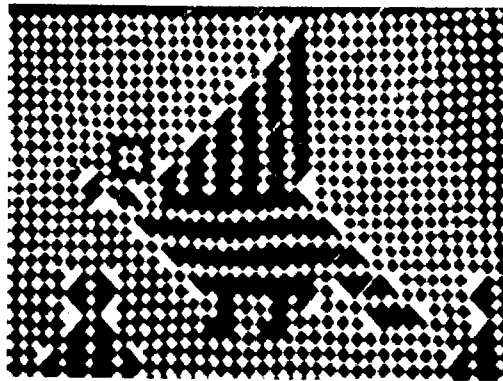

ภาพประกอบ 79 ลายยอดเมรุ

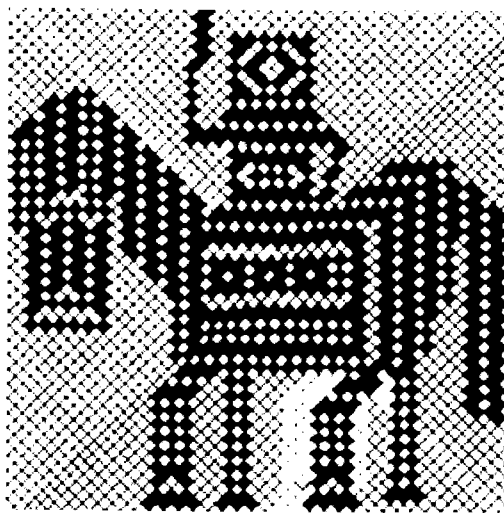
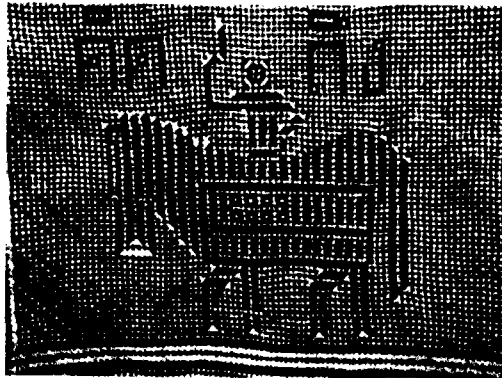

ภาพประกอบ 80 ลายช้าง

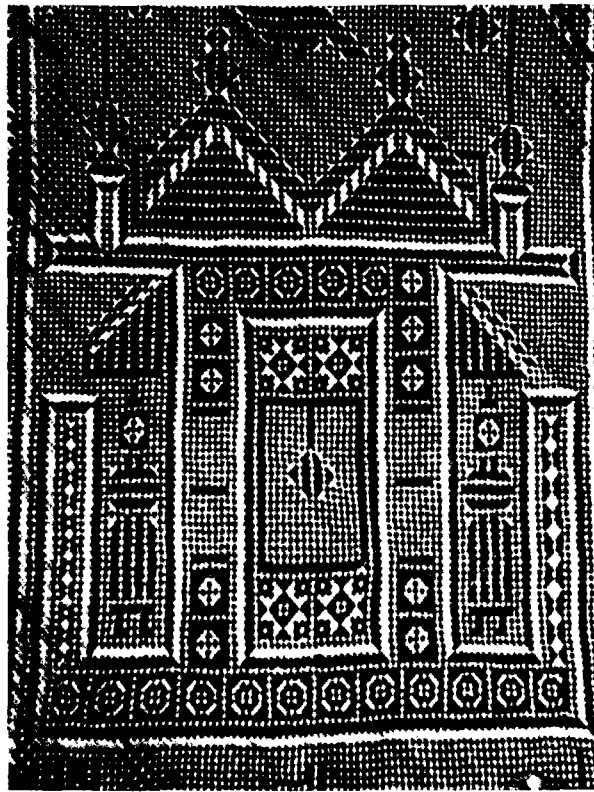
ลายรูปสัตว์ ในภาพประกอบ 80, 81, 82 ได้แก่ ลายช้าง ลายม้า และลายนกตามลำดับ เป็นลายโบราณที่ต้องใช้ความละเอียดประณีตในการสาน มักพบในหัตถกรรมจักสานเสื้อ โดยเฉพาะเสื้อยอซึ่งเป็นเสื้อที่ใช้ในพิธีแต่งงาน ซึ่งเป็นเสื้อรองนอนแทนฟูกชั้นบนสุดซ้อนด้วยเสื้อที่สานด้วยลายขั้ดธรรมดาอีกหลายสิบผืน เป็นที่น่าสังเกตว่าในทบทวนวิทยุทางศาสนาอิสลามจะไม่มีรูปเคารพ รวมถึงไม่มีการใช้สัญลักษณ์ใดๆ เกี่ยวกับสัตว์ แต่การจักสานหัตถกรรมเตยปาหนัน โดยเฉพาะในเขตจังหวัดกระบี่ พบว่าการจักสานลายช้าง จัดเป็นงานหัตถกรรมที่ทรงคุณค่า ทั้งในแง่การผลิตและการนำไปใช้ ดังที่พบในการนำไปใช้เป็นเสื้อยอในพิธีแต่งงานซึ่งเป็นพิธีสำคัญ ทั้งนี้จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของจังหวัดกระบี่ พบว่า จังหวัดกระบี่ เคยเป็นเมืองคลองช้างเค็มมีการเลี้ยงช้างโดยทั่วไป และมีคอกช้างจำนวนมาก นอกจากนี้วิถีชีวิตคนในท้องถิ่นใช้ช้างและม้าเป็นพาหนะในการเดินทางโดยทั่วไป ทั้งนี้วิถีชีวิตพี่น้องไทยมุสลิมทั้งในจังหวัดกระบี่และจังหวัดตรัง มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นอันดีกับพี่น้องไทยพุทธในท้องถิ่น ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องง่ายในการถ่ายทอดวัฒนธรรมและวิถีชีวิตระหว่างกัน การจักสานลวดลายสัตว์ที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิต จึงเปรียบเสมือนการบันทึกภาพถ่ายด้วยการจักสานซึ่งเป็นศิลปหัตถกรรมที่คนในชุมชนท้องถิ่นมีความชำนาญ มีข้อสังเกตว่าการจักสานลายรูปสัตว์ พบลายสัตว์เพียง 3 ชนิด คือ ช้าง ม้า และนกเท่านั้น เนื่องจากเป็นสัตว์ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตนั่นเอง ในปัจจุบันยังคงมีการจักสานลวดลายดังกล่าวในเขตพื้นที่อำเภอเกาะลันตาและ อำเภอใกล้เคียง ในจังหวัดกระบี่ เช่น อำเภอเหนือคลอง เป็นต้น ทั้งนี้จากการศึกษาไม่พบการจักสานลายช้างหรือลวดลายรูปสัตว์แบบอื่นๆ ในเขตพื้นที่อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

ภาพประกอบ 81 ลายนก

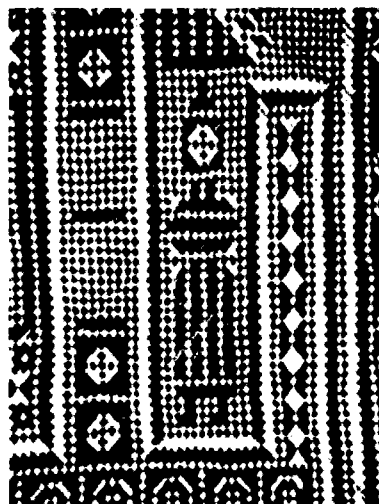

ภาพประกอบ 82 ลายคนขี่ม้า

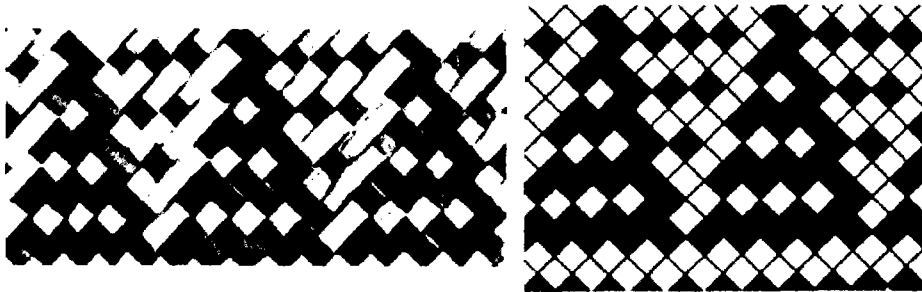

ภาพประกอบ 83 ลายบ้านหรือลายศาลา

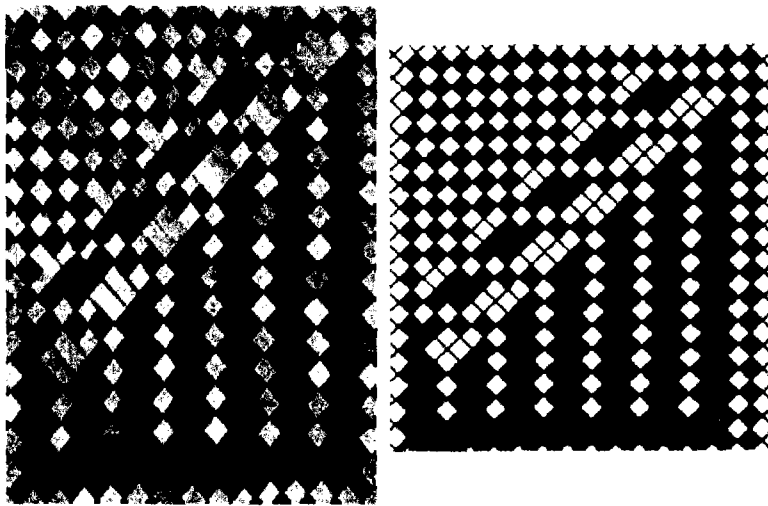
ลายบ้านหรือลายศาลา เป็นลายโบราณที่ต้องใช้ความละเอียดประณีตในการสาน มักพบในหัตถกรรมจักสานเสื่อ โดยเฉพาะเสื่อยอดซึ่งเป็นเสื่อที่ใช้ในพิธีแต่งงานในอดีต

ภาพประกอบ 84 ลายคน

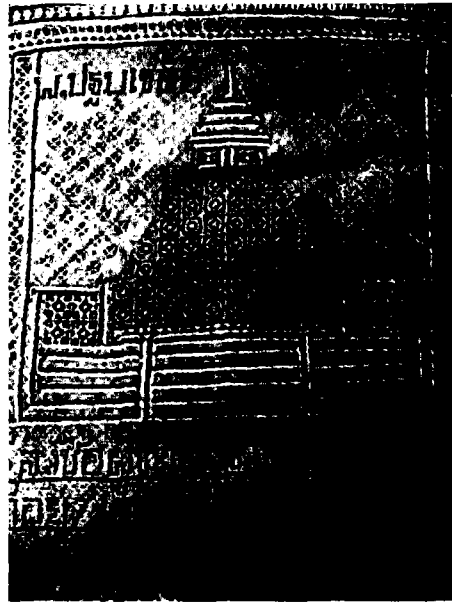

ภาพประกอบ 85 ไม่ปรากฏชื่อลาย

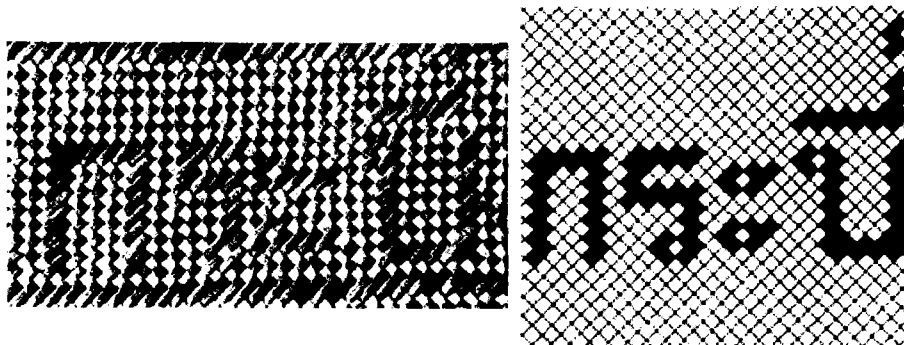
ภาพประกอบ 86 ไม่ปรากฏชื่อลาย

ลายประยุกต์ ที่พบในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

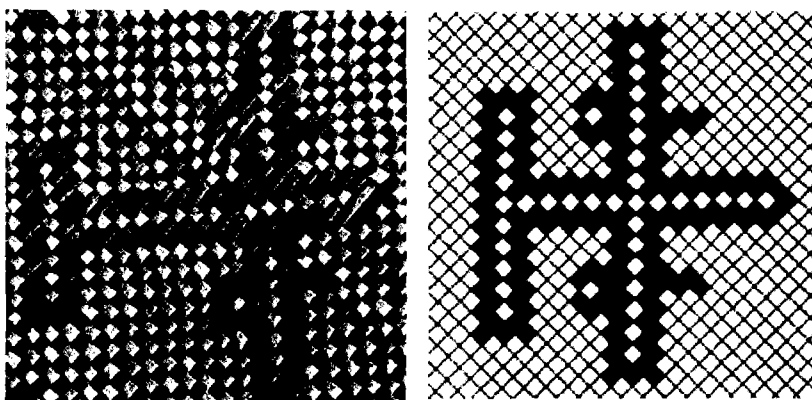

ภาพประกอบ 87 ลายเจดีย์

ลายเจดีย์ เป็นลายประยุกต์ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความช่างสังเกตของผู้จักสาน คือ นางสกล อ่อนนวน ที่สามารถนำประสบการณ์ที่ได้พบเห็นสิ่งต่างๆ มาเป็นการบันทึกภาพด้วยการจักสานเป็นลวดลายได้อย่างสวยงาม จากการสัมภาษณ์พบว่า ในการสานลวดลายนั้นผู้จักสานไม่ได้มีการร่างแบบไว้ก่อนแต่อย่างใด หากเป็นการสานขึ้นลายด้วยทักษะและความชำนาญ ทั้งนี้ลายเจดีย์ประกอบด้วยลายขัด ลายดาบอดเป็นพื้น มีลายลูกแก้ว ลายดอกจันแซก และลายดอกจันเป็นหลัก มีการสานลายตัวอักษรเพื่อบอกชื่อที่อยู่ผู้ผลิต และชื่อภาพลายสาน

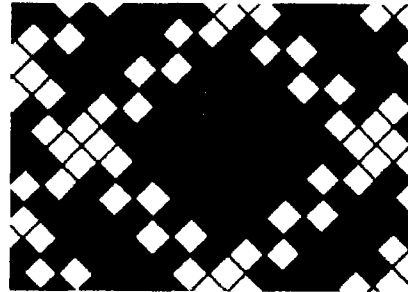
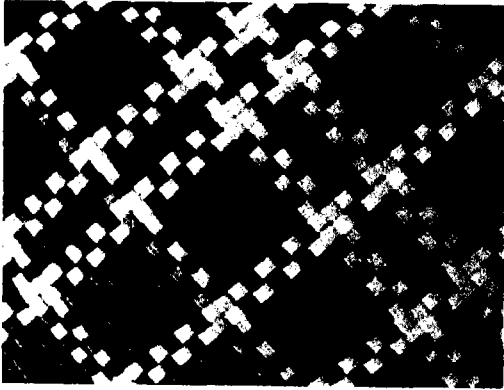

ภาพประกอบ 88 ลายตัวอักษร

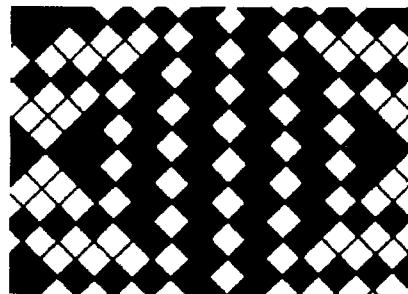
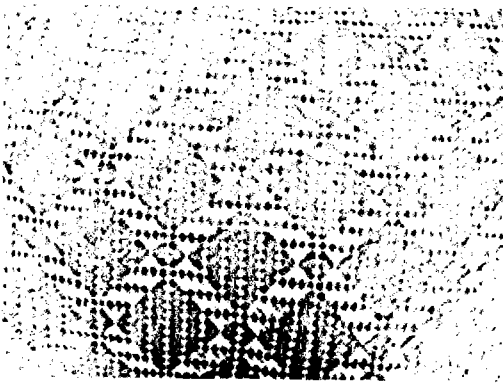

ภาพประกอบ 89 ลายเครื่องบิน

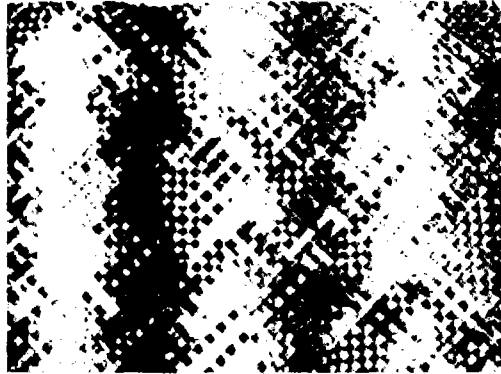
ลายเครื่องบิน จัดเป็นลายเบ็ดเตล็ด ทั้งนี้ลายเบ็ดเตล็ดที่พบในอำเภอเกาะลันตา เช่น ลายเครื่องบิน ลายรถยนต์ เป็นต้น เป็นลายประยุกต์รูปแบบหนึ่งที่เกิดจากการสังเกตและนำสิ่งแวดล้อมรอบตัวมาประดิษฐ์เป็นลายใหม่ๆ

ภาพประกอบ 90 ลายสก๊อต แบบที่ 1

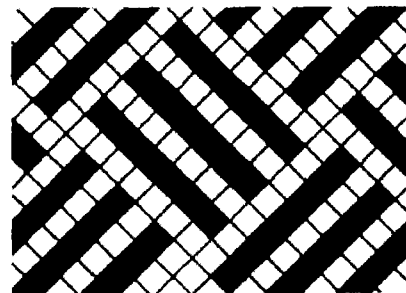
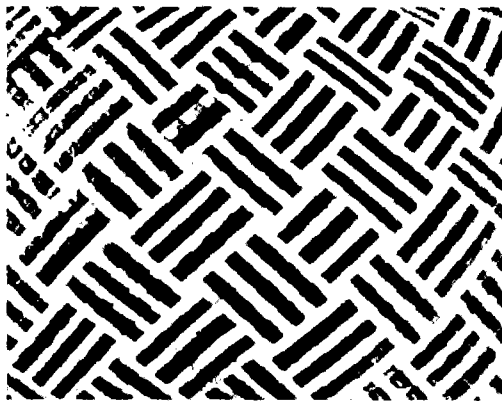

ภาพประกอบ 91 ไม่ปรากฏชื่อลาย (เป็นลายที่เกิดจากการสานลายงูเหลือมต่อเนื่องกัน)

ภาพประกอบ 92 ลายม้าย้อม

ลายม้าย้อม เป็นลายขัดซึ่งสานด้วยเส้นตอกม้าย้อม เป็นลายใหม่ที่ได้รับการแนะนำจากเจ้าหน้าที่ในโครงการตามพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เพื่อการส่งเสริมหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ให้มีการพัฒนาลวดลายและรูปแบบผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ตัวสินค้า อันจะนำรายได้สู่ชุมชนผู้ผลิตต่อไป

ภาพประกอบ 93 ลายไก่อ่เขี้ยว

2. ลวดลายหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ที่พบในเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม พบว่าลายสานที่ปรากฏในงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันที่ผลิตขึ้นภายในกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรดงสามัคคี บ้านดงขุน ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง จำแนกเป็นลายโบราณที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ และลายที่ประยุกต์ขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากการผสมผสานลวดลายที่มีอยู่เดิมกับการพัฒนาขึ้นใหม่ ดังนี้

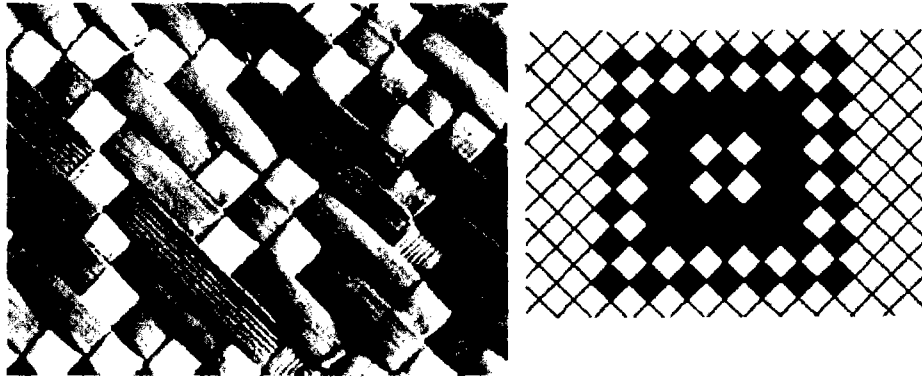
ลายโบราณ จำนวน 15 ลาย

1. ลายตาบอด
2. ลายขัดหรือลายหนึ่ง
3. ตำโป๊ะ หรือตำโป๊ะปีหนึ่ง
4. ลายอกปู
5. ลายดอกจัน
6. ลายดอกพิกุล
7. ลายลูกป่อ
8. ลายลูกบวม
9. ลายงูเห่าล้อม
10. ลายลูกแก้ว
11. ลายวงแหวน
12. ลายหยั่งบาท
13. ลายเกร็ดเต่า
14. ลายยอดเมรุ
15. ลายยอดเมรุชนกัน

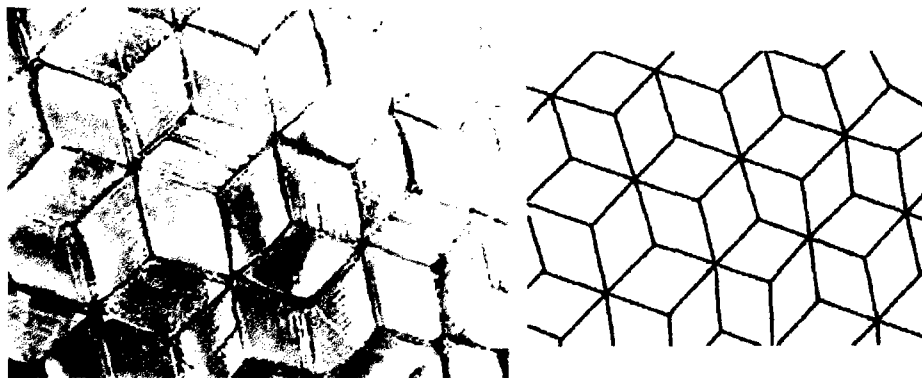
ลายประยุกต์ จำนวน 4 ลาย

1. ลายสก็อต
2. ลายตัวอักษร
3. ลายกังหัน
4. ลายไก่เขี่ย

ลายโบราณ ที่พบในเขตอำเภอสีเกา จังหวัดตรัง

ภาพประกอบ 94 ลายลูกแก้ว

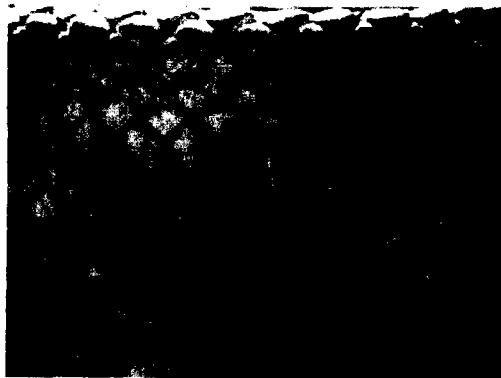

ภาพประกอบ 95 ลายเกร็ดเต่า

ลายเกร็ดเต่า มีลักษณะการสานต่างจากลายสานแบบอื่นในงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน โดยการใช้เส้นตอกสองเส้นคู่ วางในแนวทะแยง และใช้เส้นตอกอีกสองเส้นคู่นำมาสานขัดต่อเนื่องในแนวนอน มักใช้ลายเกร็ดเต่าในงานจักสานสมุกตีนช้าง

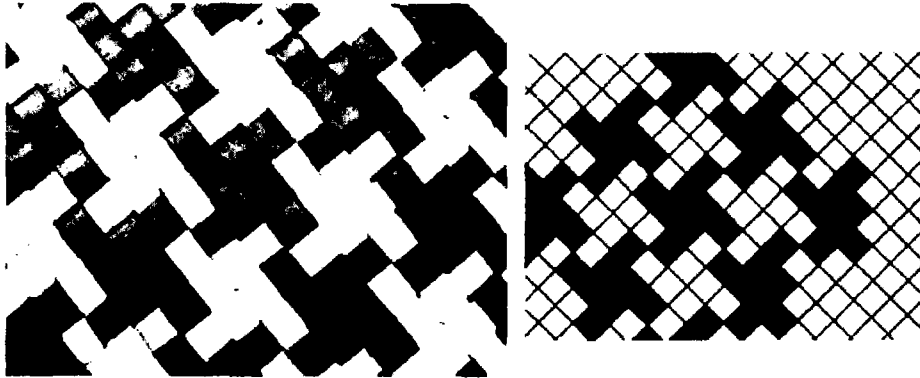
ภาพประกอบ 96 ลายยอดเมรุชนกัน

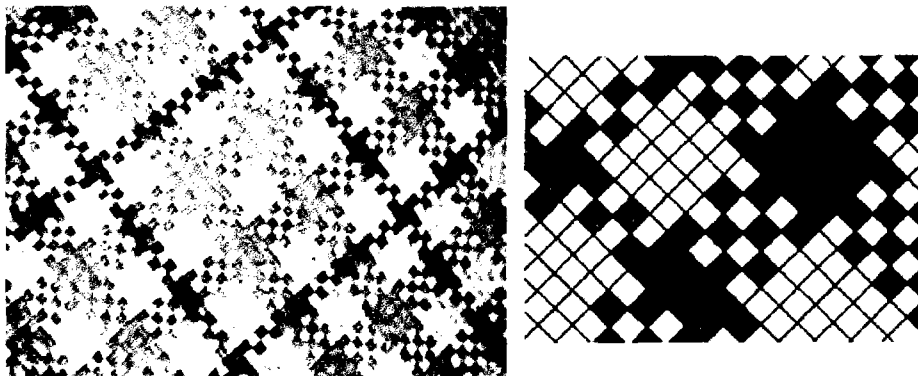
ภาพประกอบ 97 ลายลูกบวม

ลายลูกบวม เป็นวิธีการสานลายโดยการหมุนเส้นด้ายให้เป็นเกลียวแข็ง เพื่อสานเป็นโครงเพิ่มความแข็งแรงในการสานผลิตภัณฑ์ นิยมใช้สานเป็นแนวโดยรอบบริเวณปากสอใส่ข้าว และสอหมาก

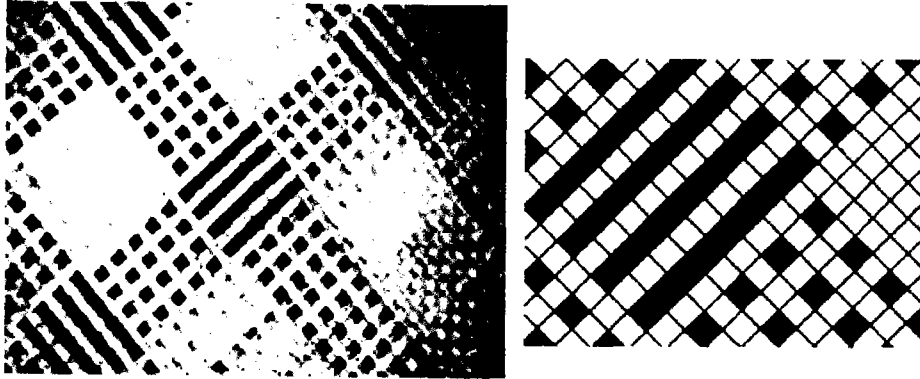
ลายประยุกต์ ที่พบในเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

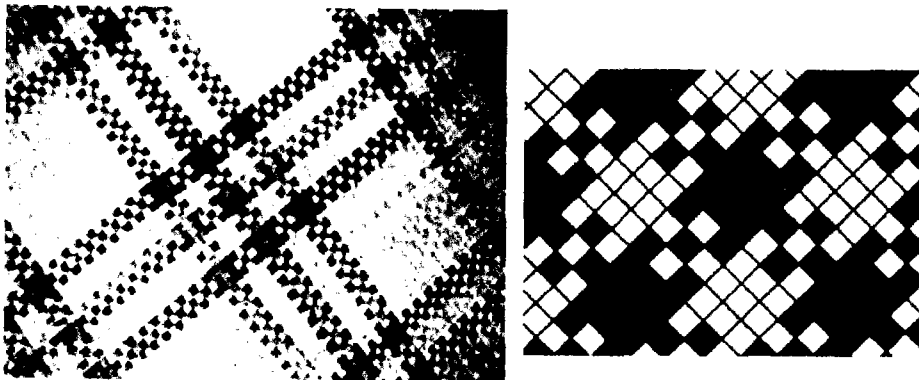
ภาพประกอบ 98 ลายกั้งหัน

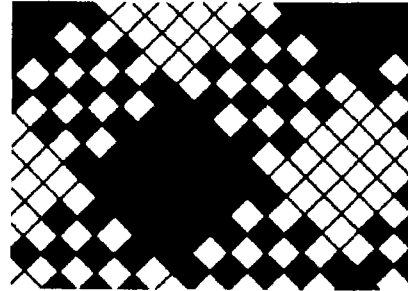
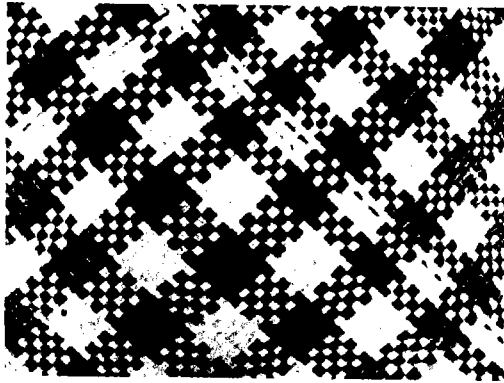
ภาพประกอบ 99 ลายสก็อต แบบที่ 2

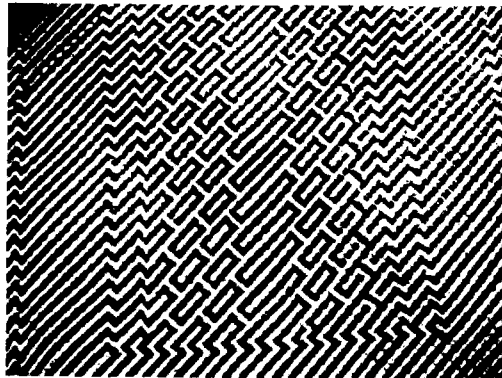
ภาพประกอบ 100 ลายสก๊อต แบบที่ 3

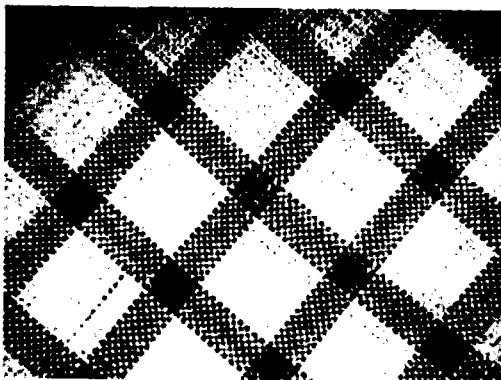
ภาพประกอบ 101 ลายสก๊อต แบบที่ 4

ภาพประกอบ 102 ลายสก๊อต แบบที่ 5

ภาพประกอบ 103 ไม่ปรากฏชื่อลาย

ภาพประกอบ 104 ลายสก๊อต แบบที่ 6

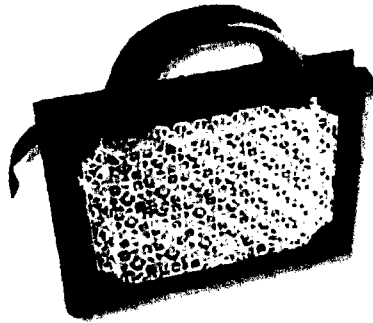
2.2 รูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเริ่มแรกเป็นการนำใบเตยปาหนันมาจักสานเป็นผลิตภัณฑ์ที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน เช่น เสื่อ กระสอบข้าว สมุกยาเส้น เป็นต้น ต่อมาเมื่อเป็นที่รู้จักในวงกว้างจึงพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ตามสมัยนิยมอื่นๆ เช่น ของใส่แว่นตา ของใส่โทรศัพท์ กระเป๋าถือสตรีรูปแบบต่างๆ เป็นต้น จากการศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบรูปแบบและจำแนกประเภทผลิตภัณฑ์เตยปาหนัน ในแต่ละอำเภอได้ดังนี้

1. รูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ที่พบในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

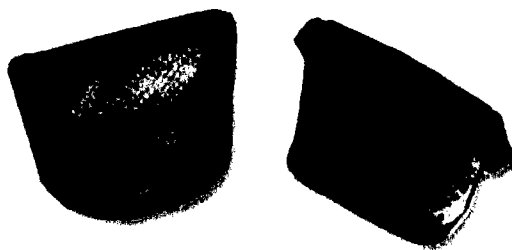
จากการศึกษารูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ สามารถจำแนกประเภทผลิตภัณฑ์ ได้ดังนี้

1. กระเป๋า จากการศึกษาพบรูปแบบกระเป๋า 8 แบบ
2. สมุกตีนช้าง 6 มุม
3. สมุกตีนแมว 6 มุม
4. สมุกสี่เหลี่ยม
5. กล่องใส่ของ
6. หมอน
7. ของเอกสาร
8. ของใส่นามบัตร หรือของบุหรี
9. แจกัน
10. สอบใส่ข้าว และสอบหมาก
11. เสื่อรองนั่ง และเสื่อรองนอน

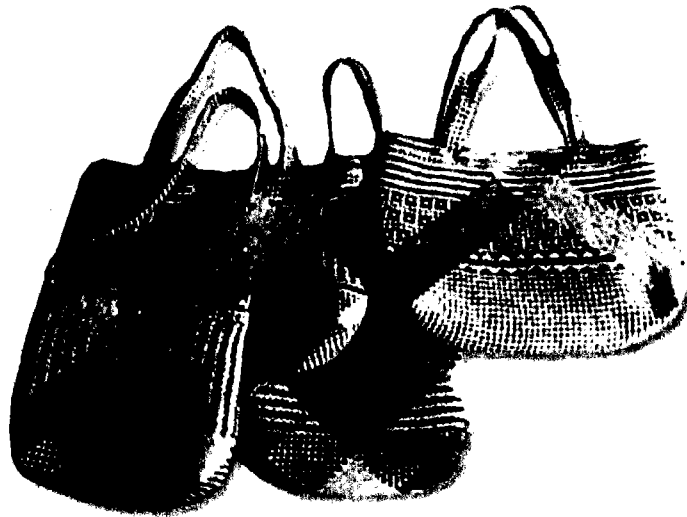
ภาพประกอบ 105 กระเป๋าแบบที่ 1

กระเป๋าแบบที่ 1 ในภาพประกอบ 105 เป็นกระเป๋าเอกสารทรงสี่เหลี่ยม หูหิ้วทำด้วยไม้ ตัวกระเป๋า
กั้นริมด้วยผ้าฝ้ายหรือผ้าไหม ด้านในกระเป๋านุ่มด้วยผ้าตัวน ดัดชิปตรงปากกระเป๋า

ภาพประกอบ 106 กระเป๋าแบบที่ 2

กระเป๋าแบบที่ 2 ภาพประกอบ 106 เป็นกระเป๋าถือสตรีทรงสี่เหลี่ยม หูหิ้วและตัวกระเป๋า
กั้นริมด้วยผ้าฝ้ายหรือผ้าไหม ด้านในกระเป๋านุ่มด้วยผ้าตัวน ดัดชิปตรงปากกระเป๋า ตัวกระเป๋าสานด้วยเส้นดอแก้วมดย้อม

ภาพประกอบ 107 กระเป๋าแบบที่ 3

กระเป๋าแบบที่ 3 เป็นกระเป๋ารูปฐานมน หูหิ้วทำด้วยเส้นตอกเตยจักสานนำมาเย็บติดกับตัวกระเป๋า ลายสานที่นิยมใช้ในการจักสานกระเป๋านี้ได้แก่ ลายสก๊อต ลายขัด และลายตาบอด

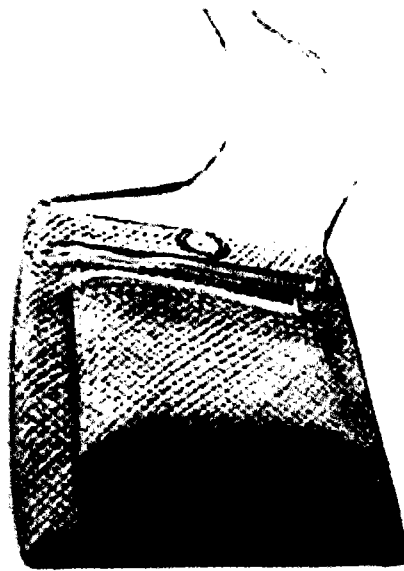
ภาพประกอบ 108 กระเป๋าแบบที่ 4

ภาพประกอบ 109 กระเป๋าแบบที่ 5

ภาพประกอบ 110 กระเป๋าแบบที่ 6

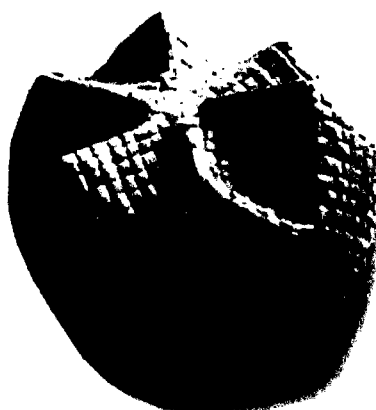
ภาพประกอบ 111 กระเป๋าสานแบบที่ 7

ภาพประกอบ 112 กระเป๋าสานแบบที่ 8

ภาพประกอบ 113 สมุกดินช้าง 6 มม

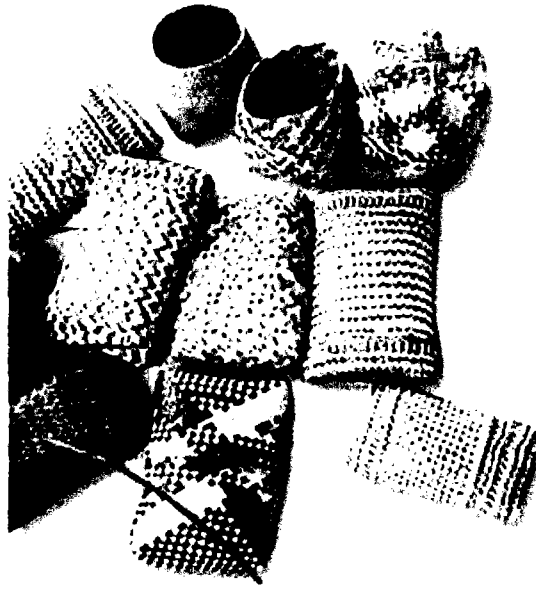
ภาพประกอบ 114 สมุกดินแมว 6 มม

ภาพประกอบ 115 เปรียบเทียบสมุกดินช้าง (ซ้าย) กับสมุกดินแมว (ขวา)

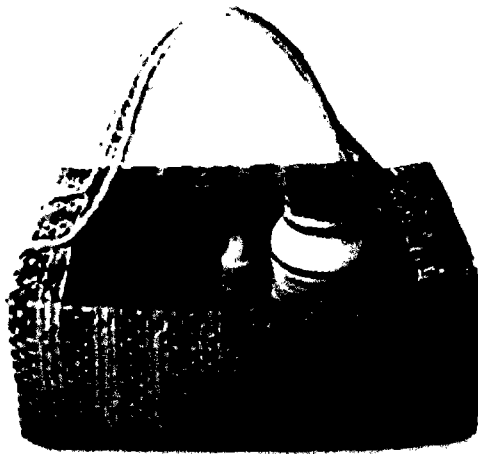

ภาพประกอบ 116 สมุกสีเหลี่ยม ที่ได้รับตราหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

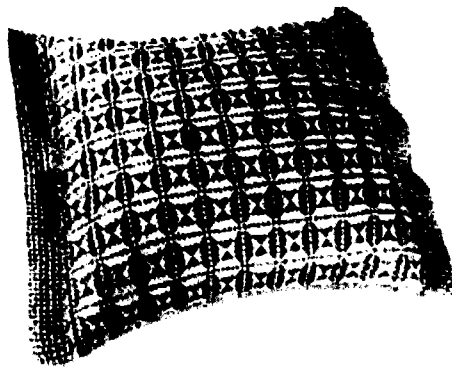

ภาพประกอบ 117 สมุกรูปแบบต่างๆ

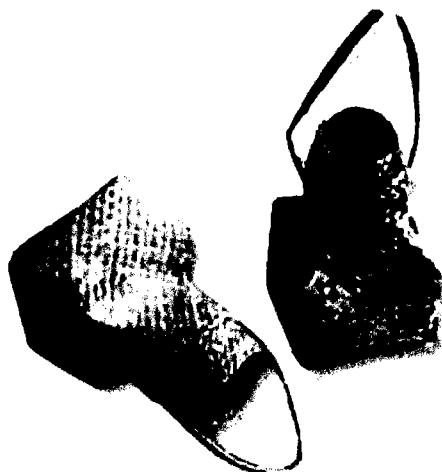
สมุก บางท้องถิ่นเรียกว่า หมุกหรือขมุก เป็นหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน มีรูปทรงห้าเหลี่ยม หกเหลี่ยม และรูปสี่เหลี่ยมมีฝาครอบ ซึ่งผลิตเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันของผู้คนในท้องถิ่นไทยมุสลิมและไทยพุทธนับตั้งแต่อดีต จากการศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์เตยปาหนันในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบรูปแบบสมุก 3 แบบ ได้แก่ สมุกยาตีนแมว สมุกยาตีนช้าง และสมุกยาเหลี่ยม ทั้งนี้สมุกยาตีนแมว และสมุกยาตีนช้าง ผลิตเพื่อใช้ประโยชน์ในการเก็บสิ่งของเบ็ดเตล็ด ทั้งนี้สมุกยาเหลี่ยมในอดีตนิยมใช้ใส่ใบยาสูบ ในปัจจุบันนอกจากใส่ใบยาสูบแล้ว ยังผลิตขึ้นเพื่อประโยชน์ในการเก็บสิ่งของเบ็ดเตล็ดต่างๆ

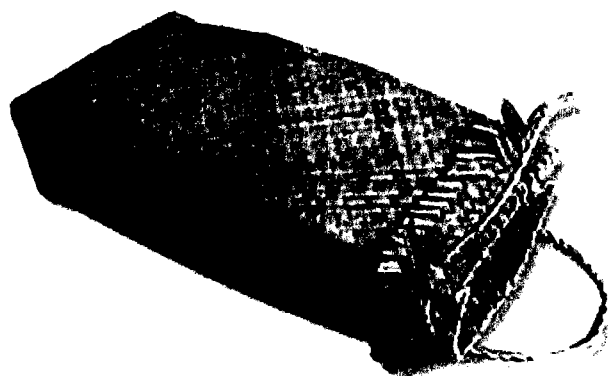
ภาพประกอบ 118 กล้องใส่ของ

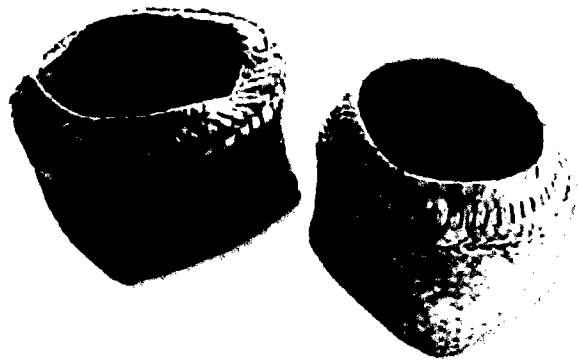
ภาพประกอบ 119 หมอน

ภาพประกอบ 120 แจกัน

ภาพประกอบ 121 ซองใส่ผลิตภัณฑ์กาแฟโบราณ

ภาพประกอบ 122 สอนใส่ข้าว

ภาพประกอบ 123 สอนหมาก

ภาพประกอบ 124 เสื่อ

เสื่อ เป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันที่ใช้ในชีวิตประจำวันมาตั้งแต่โบราณ ลวดลายที่ใช้จักสานขึ้นอยู่กับความสำคัญในการนำไปใช้ หากจักสานขึ้นเพื่อใช้ในพิธีสำคัญ เช่น พิธีแต่งงาน เป็นต้น เสื่อผืนบนสุดที่เรียกว่า เสื่อยอดหรือเสื่ออ่อน ในภาษาถิ่นเรียกว่า สาดอ่อน จะใช้ลายโบราณที่วิจิตรบรรจง เช่น ลายบ้าน ลายช้าง ลายงูเหลือม เป็นต้น หากใช้สานเป็นเสื่อรองนั่งรองนอนทั่วไป ก็จะใช้ลวดลายพื้นฐานหรือลายประยุกต์ เช่น ลายขัด ลายสก๊อตซึ่งเป็นการสานสลัสนี้ เป็นต้น จากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันการสานเสื่อด้วยลวดลายโบราณยังคงผลิตในเขตอำเภอเกาะลันตา และพื้นที่อำเภอใกล้เคียงในจังหวัดกระบี่ เช่น อำเภอเหนือคลอง เป็นต้น ทั้งนี้ในปัจจุบันการผลิตเสื่อที่จักสานด้วยลายโบราณ เน้นการผลิตเพื่อนำไปตกแต่งภายในอาคารบ้านเรือน มากกว่านำไปใช้รองนั่งจริง จากการศึกษาในเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ไม่พบการจักสานลวดลายโบราณ ได้แก่ ลายบ้าน หรือลายสัตว์ แต่ยังคงพบการสานลายด้วยลวดลายโบราณ เช่น ลายงูเหลือม ลายอกปู เป็นต้น นอกจากนี้การเลือกใช้ใบเตยปาหนัน และการคัดคุณภาพเส้นดอกเตย เพื่อใช้ในการจักสานเสื่อเป็นอีกขั้นตอนที่สำคัญ เพราะจะส่งผลต่อความละเอียดประณีตของงานหัตถกรรมจักสานที่ได้

ทั้งนี้จากการศึกษาจำแนกหัตถกรรมจักสานเสื่อปาหนันได้ 2 ประเภทหลัก คือ เสื่อสำหรับใช้ในพิธีการสำคัญหรือใช้ตกแต่งภายใน และเสื่อที่จักสานเพื่อใช้งานทั่วไปในบ้านเรือน

1. เสื่อสำหรับใช้ในพิธีการสำคัญหรือใช้ตกแต่งภายในอาคารบ้านเรือน เช่น เสื่อยอด เสื่อรองละมด เสื่อรองจาน หรือเสื่อปูโต๊ะ เป็นต้น เป็นเสื่อที่จักสานด้วยเส้นดอกที่มีสีสันทวยงาม ใช้ลวดลายจักสานที่มีความประณีต วิจิตรบรรจง มักใช้ลวดลายโบราณในการสาน ทั้งนี้ขนาดความกว้างของผืนเสื่อจะสานตามความยาวของเส้นดอก หากเส้นดอกยาว 1 เมตร ความกว้างของผืนเสื่อก็จะกว้างเพียง 1 เมตรเท่านั้น จะไม่มีการต่อเส้นดอก เพราะจะทำให้ผืนเสื่อไม่เรียบเนียน การคัดคุณภาพและขนาดของใบเตยปาหนันเพื่อนำมาจักดอกในการจักสานเสื่อประเภทนี้จึงมีความสำคัญ เพราะจะทำให้ได้ลวดลายที่ละเอียดประณีต เหมาะสมเพื่อนำไปใช้ในโอกาสสำคัญหรือนำไปตกแต่งภายในอาคารบ้านเรือน

2. เสื่อที่จักสานเพื่อใช้งานทั่วไปในบ้านเรือน ซึ่งเป็นเสื่อที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้รองนั่งรองนอนหรือใช้สำหรับปูพื้นเพื่อตากข้าว หรือผลผลิตทางเกษตรอื่นๆ จะใช้เส้นดอกที่มีขนาดใหญ่เน้นความทนทานและทำให้สานได้รวดเร็ว ไม่เน้นลวดลายหรือสีสันทะมัดนัก มักใช้สีดอกตามธรรมชาติ คือ สีขาวนวล หากใช้ลวดลายก็มักจะเป็นลายขัดสลับบ้างๆ ทั้งนี้ผืนเสื่อที่จักสานในลักษณะดังกล่าว ภาษาท้องถิ่นเรียก หลังกาสาด ใช้ซ้อนกันหลายสิบผืนเพื่อรองหลังเสื่อยอด จากนั้นมอบริมเสื่อทั้งสี่ด้านด้วยผ้าให้สวยงาม ใช้ในพิธีแต่งงานเพื่อรองนอนแทนพูก

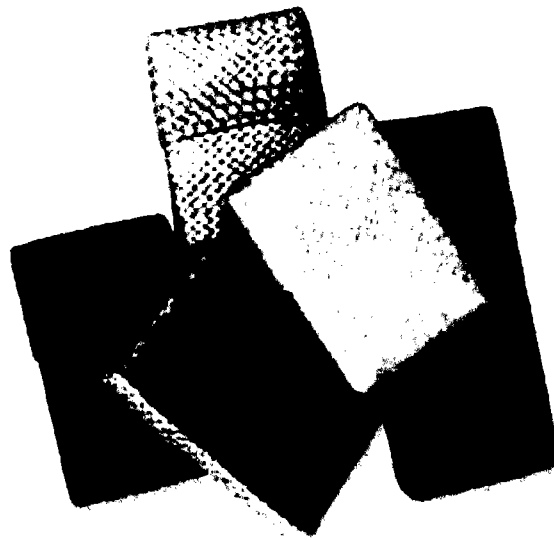
2. รูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ที่พบในเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

จากการศึกษารูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง สามารถจำแนกประเภทผลิตภัณฑ์ ได้ดังนี้

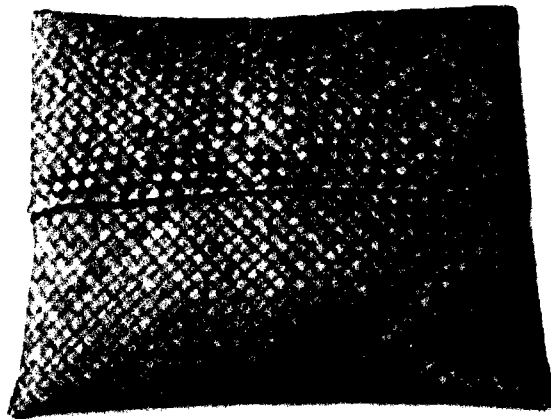
1. กระเป๋า จากการศึกษาพบรูปแบบกระเป๋า 6 แบบ
2. สุ่มดินช้าง 6 มุม
3. สุ่มดินแมว 6 มุม
4. สุ่มดินช้าง 5 มุม รูปแบบประยุกต์
5. สุ่มสี่เหลี่ยม
6. ก่องใส่ของ
7. หมอน
8. เสื่อ
9. ก่องใส่ไฟแช็ค
10. ก่องใส่หมับคร หรือของบุหรี
11. ก่องเอกสาร
12. ก่องใส่โทรศัพท์เคลื่อนที่
13. ก่องใส่ตะเกียบ
14. สอบใส่ข้าว และสอบหมาก
15. กระเป๋า จากการศึกษาพบรูปแบบกระเป๋า 2 แบบ

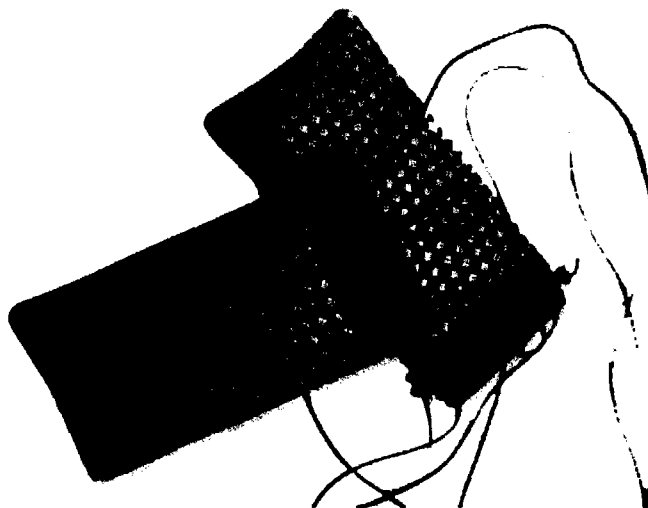
ภาพประกอบ 125 ของใส่ไฟเช็ด

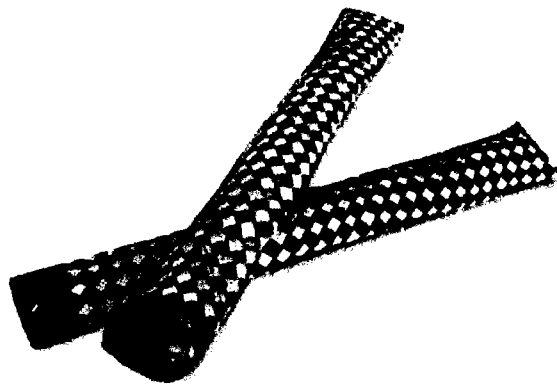
ภาพประกอบ 126 ของใส่นามบัตร หรือของบุหรี

ภาพประกอบ 127 ซองเอกสาร

ภาพประกอบ 128 ซองใส่โทรศัพท์เคลื่อนที่

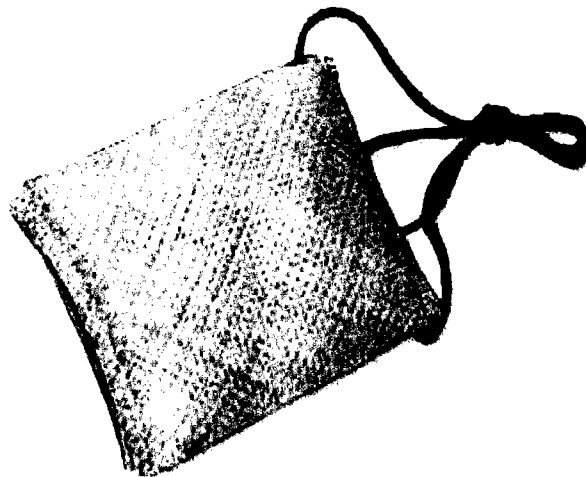

ภาพประกอบ 129 ของใส่ตะเกียบ

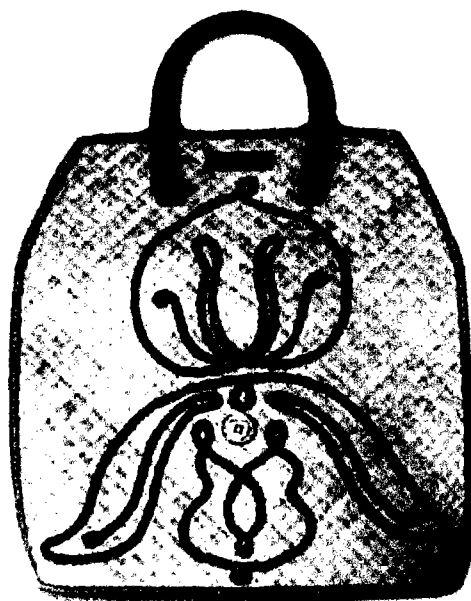

ภาพประกอบ 130 กระเป๋า แบบที่ 1

จากการศึกษาพบว่ากลุ่มหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในเขตอำเภอสึกา จังหวัดตรัง เน้นการผลิต กระเป๋าเป็นผลิตภัณฑ์หลัก การขึ้นรูปกระเป๋ามี 2 ลักษณะ ตามรูปแบบของกระเป๋า นั่นคือ กระเป๋าทรงสี่เหลี่ยมและกระเป๋ารูปร่างมน การสานกระเป๋าทรงเหลี่ยมจำเป็นต้องใช้หุ่นในการขึ้นรูป เพื่อให้ได้ขนาดตามมาตรฐาน การสานเริ่มต้นโดยการสานลายหนึ่งหรือลายสลับสีเป็นพื้นในส่วนกันกระเป๋า ซึ่งเป็นส่วนฐานจนเต็มพื้นที่ จากนั้นสานขึ้นรูปในลักษณะแนวทแยงมุมจากส่วนขอบล่างไล่ไปสู่ส่วนปากกระเป๋า ขั้นตอนสุดท้ายคือการประกอบหูหิ้วด้วยวัสดุตามความเหมาะสมกับรูปแบบผลิตภัณฑ์ เช่น หูหิ้วที่ทำจากไม้ หางและหูหิ้วซึ่งสานด้วยดอกเตย เป็นต้น

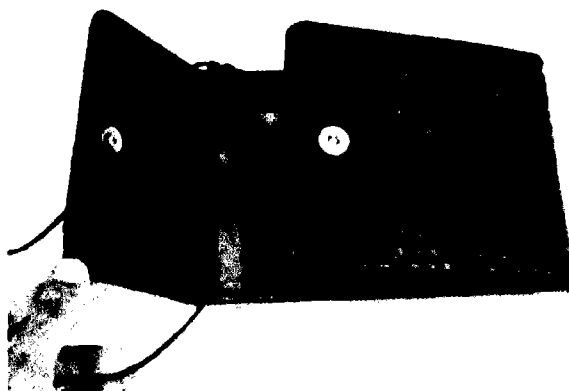
ภาพประกอบ 131 กระเป๋า แบบที่ 2

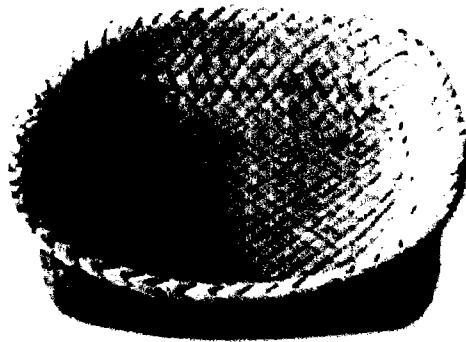
ภาพประกอบ 132 กระเป๋า แบบที่ 3

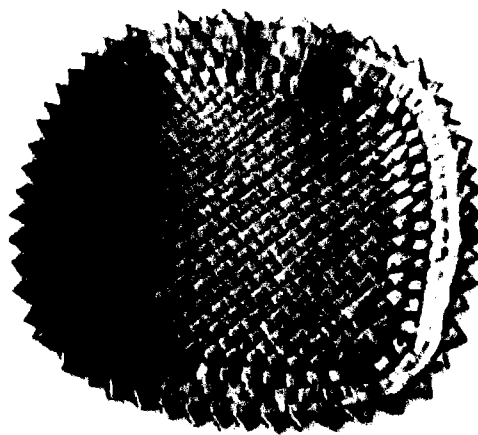
ภาพประกอบ 133 กระเป๋า แบบที่ 4

ภาพประกอบ 134 กระเป๋า แบบที่ 5 (เตยปากหั่นประกอบหนึ่ง)

ภาพประกอบ 135 กระดาษ แบบที่ 1

ภาพประกอบ 136 กระดาษ แบบที่ 2

ภาพประกอบ 137 สมุกดินแมว 6 มม

ภาพประกอบ 138 สมุกดินช้าง 5 มม รูปแบบประยุกต์

2.3 การออกแบบลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

ชุมชนพี่น้องไทยมุสลิมในอดีตเป็นสังคมเกษตรกรรม ดำรงชีพเรียบง่ายด้วยการทำเกษตรกรรม ได้แก่ การทำไร่ ทำนา ทำสวนยางพาราและประกอบอาชีพประมง ทั้งนี้ในปัจจุบันด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ภาครัฐจึงมุ่งเน้นเศรษฐกิจระดับฐานราก ด้วยมีความเชื่อว่าธุรกิจชุมชนจะช่วยพัฒนาอาชีพประชาชน และพัฒนาประเทศ จึงเกิดการรวมตัวของคนในชุมชน เพื่อประกอบอาชีพตามความรู้ความชำนาญ เพื่อให้มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต และสร้างความเข้มแข็งให้แก่ท้องถิ่น การศึกษาการออกแบบลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบความเหมือนและแตกต่างกันในการผลิตลายสานรวมถึงรูปแบบผลิตภัณฑ์ เนื่องจากทั้งสองแหล่งที่ได้ศึกษา ผู้ผลิตมีเป้าหมายในการผลิตหัตถกรรมจักสานที่ชัดเจน กล่าวคือ

การผลิตในอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ เป็นการผลิตเพื่อการค้าควบคู่กับการอนุรักษ์ โดยยังคงผลิตหัตถกรรมจักสานลวดลายและรูปแบบโบราณ เพื่อจัดจำหน่ายและเผยแพร่ให้ประชาชนทั่วไปรู้จักงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันโบราณที่ผลิตในจังหวัดกระบี่ เช่น เสื่อยอด หมอนลายแฉะมาลีหลา เป็นต้น ซึ่งเป็นลายสานและผลิตภัณฑ์ที่มีขั้นตอนการผลิตละเอียดซับซ้อน ต้องใช้เวลาในการผลิตนาน ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์นางช้อยี๊ะ ละงู ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหลังสอคพัฒนา อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ พบว่า การผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบต่าง ๆ นั้น มีข้อจำกัดบางประการตามคุณสมบัติของวัตถุดิบ คือ เส้นตอกเตยปาหนันที่อำเภอเกาะลันตา จะเน้นที่ความนิ่มของเส้นในขั้นตอนการแปรรูปเส้นตอกเตยจะต้มเส้นหลังจากตามแดดอีกครั้ง ทำให้ได้เส้นที่นิ่ม ฉะนั้นการผลิตเป็นผลิตภัณฑ์บางประเภท เช่น หมวก เป็นต้น จะทำให้หมวกนิ่มเกินไป ได้รูปทรงไม่สวยงาม ทางกลุ่มใช้คุณลักษณะเฉพาะของเส้นเตยที่นิ่มนี้ผลิตหมอน ซึ่งได้ผิวสัมผัสที่นิ่มนวล ทั้งนี้จากการศึกษาและสังเกตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ พบว่ามีการผลิตหัตถกรรมจักสานจำแนกได้ 5 รูปแบบ คือ ผลิตภัณฑ์ประเภทเสื่อ หมอน สมุก กระเป๋า เสื่อ หมอน กระเป๋า สมุก ประเภทของไส้ของและภาชนะเบ็ดเตล็ด โดยมีสินค้าที่ผลิตเพื่อจำหน่ายและเผยแพร่รูปแบบศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น ได้แก่ การผลิตเสื่อ และหมอน ซึ่งยังคงลวดลายและรูปแบบโบราณ เช่น การสานลายช้าง ลายม้าบนเสื่อยอด การลายลายแฉะมาลีหลา ที่มีความละเอียดประณีตบนหมอน เป็นต้น ในด้านการออกแบบลายสาน ต้องให้สอดคล้องกับรูปแบบผลิตภัณฑ์ จากการสัมภาษณ์นางช้อยี๊ะ ละงู ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมถึงการออกแบบลายสานและการนำไปใช้ให้เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ โดยกล่าวว่า บางลายมีข้อจำกัดในการจักสาน ดังตัวอย่างลายรูปสัตว์ ได้แก่ ลายช้าง ลายม้า ลายนก จะไม่นิยมสานผลิตภัณฑ์ที่มีเหลี่ยมมุมหลายด้าน เช่น กล่อง หรือกระเป๋าทรงเหลี่ยม เป็นต้น เพราะจะทำให้ได้ลายไม่ประติดประต่อ มักนิยมใช้ลายเรขาคณิตหรือลายที่มีความต่อเนื่องในการสานผลิตภัณฑ์ เช่นเดียวกับกลุ่มโบเตยปาหนันบ้านปากคลองและกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรราหมาดพัฒนา

ในขณะที่กลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในอำเภอสิเกา จะมุ่งเน้นการผลิตกระเป๋าซึ่งมีหลายรูปแบบด้วยกัน เส้นเตยและลวดลายที่ใช้จะเรียบง่ายกว่าของอำเภอเกาะลันตา หากจะมุ่งเน้นที่รูปแบบของผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้จากการศึกษาและสังเกตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบว่ามีการผลิตหัตถกรรมจักสานจำแนกได้ 5 รูปแบบ เช่นเดียวกับแหล่งผลิตในจังหวัดกระบี่ คือ ผลิตภัณฑ์ประเภทเสื่อ หมอน สมุก กระเป๋า เสื่อ หมอน กระเป๋า สมุก ประเภทของไส้ของและภาชนะเบ็ดเตล็ด แต่แหล่งผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานในอำเภอสิเกา จะมุ่งเน้นการผลิตหัตถกรรมจักสานประเภทกระเป๋าเป็นหลัก

อีกทั้งเป็นการผลิตตามคำสั่งซื้อของลูกค้า โดยการผลิตรูปแบบกระเป๋ามีความเรียบง่ายและผลิตจำนวนมาก เช่น รูปแบบกระเป๋านาฬิกาประกอบ 131 เป็นต้น ซึ่งเป็นสินค้าที่ขายดีของกลุ่มผู้ผลิต ลายที่มักจะใช้ในการจักสาน คือ ลายขัด ซึ่งจัดเป็นลายพื้นฐานที่เรียบง่ายและทนทาน สีที่ใช้จะเป็นสีที่ไม่สดใสนเกินไป มักใช้สีใกล้เคียงธรรมชาติ เช่น สีเขียว สีน้ำตาล และสีขาวนวล ซึ่งเป็นสีธรรมชาติของเส้นเตยปาหนัน เป็นต้น ทั้งนี้ นางสาวจันทร์เพ็ญ ปูเงิน เลขาประธานกลุ่มและสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรุดุทนสามัคคี ให้สัมภาษณ์ถึงการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันของกลุ่มว่า ในปัจจุบันทางกลุ่มเน้นผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเพื่อส่งออกและป้อนระบบอุตสาหกรรมจะนั้นจะไม่เน้นที่ตลาดรายจักสาน แต่จะเน้นที่รูปแบบผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้รูปแบบส่วนหนึ่งจะถูกกำหนดโดยลูกค้าหรือตัวแทนผู้ส่งออกสินค้า โดยรูปแบบที่ผลิตโดยกลุ่ม จะมีความเรียบง่ายใช้สีธรรมชาติ เช่น สีเขียว สีน้ำตาล สีดำ หรือสีขาวนวลซึ่งเป็นสีธรรมชาติของเส้นดอกเตยปาหนัน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่าทั้งในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ปัจจุบันการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน เน้นการผลิตรูปแบบตามความต้องการของตลาด โดยทางกลุ่มจะได้รับคำสั่งซื้อจากลูกค้า นอกจากนี้ทางกลุ่มจะใช้วิธีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ โดยการศึกษาตัวอย่างงานจักสานจากแหล่งผลิตอื่นๆ เพื่อเปรียบเทียบและปรับปรุงผลิตภัณฑ์ของกลุ่มตนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทั้งนี้การพัฒนาสายงานและรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน จากการศึกษาการผลิตของสมาชิกภายในกลุ่มแล้ว พบว่าการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ ยังส่งผลให้เกิดสายงานและรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันแบบใหม่ๆ หากยังคงการผลิตเพื่อการอนุรักษ์สายงานและรูปแบบดั้งเดิมเอาไว้ ในด้านการผลิตของอำเภอเกาะลันตา การปฏิสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นซึ่งผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันก่อให้เกิดเครือข่ายกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ทั้งด้านวัตถุดิบสำคัญนั้นคือ ใบเตยปาหนัน และเครือข่ายในการผลิตสินค้าเพื่อวางขายในท้องตลาด

นอกจากนี้หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ยังคงสะท้อนให้เห็นการเชื่อมโยงระหว่างสังคม ศิลปวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนเผยให้เห็นความผูกพันของผู้คนกับท้องถิ่น การถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตอันเป็นประสบการณ์ที่สั่งสมคุณค่าศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น จากรุ่นสู่รุ่น เป็นวิถีชีวิตที่แสดงให้เห็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่แข็งแกร่งของชุมชนได้เป็นอย่างดี เมื่อรวมกับการสนับสนุนของภาครัฐในด้านการผลิต และการกระจายสินค้าเพื่อจำหน่ายในวงกว้าง ก่อให้เกิดการกระตุ้นการพัฒนาขีดความสามารถของสมาชิกภายในชุมชน กล่าวคือ เกิดการผลักดันให้สมาชิกได้เรียนรู้ทั้งในเรื่องของการดำเนินงานธุรกิจระหว่างชุมชน อีกทั้งเกิดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ให้มีการผลิตที่ตรงกับความต้องการของตลาด ก่อให้เกิดการพัฒนาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันทั้งในเรื่องลวดลายและรูปแบบใหม่ๆ

3. กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่าของไทย จากการศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันของพี่น้องชาวไทยมุสลิมทั้งในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบว่าทั้งสองแหล่งมีจุดประสงค์หลักในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน เพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น สานเป็นเสื่อใช้ตากข้าว สานเป็นกระสอบใส่ผลิตผลทางการเกษตร เป็นต้น และใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การสานเป็นเสื่อเอาไว้นอนในพิธีแต่งงาน หรือใช้รองละหมาด เป็นต้น ปัจจุบันเมื่อภาครัฐเล็งเห็นถึงการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย เพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสร้างรายได้ให้กับสินค้าพื้นเมืองที่ผลิตภายในชุมชน จึงได้มีการส่งผู้เชี่ยวชาญเข้าไปส่งเสริมการพัฒนาตลาดและรูปแบบผลิตภัณฑ์ ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดในวงกว้าง ตัวอย่างเช่น ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดตรัง ได้ส่งอุปกรณ์จักรเย็บผ้าและครูอาสาเข้าไปสอนวิธีการเย็บจักรเพื่อประกอบกระเป๋า เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์ เป็นต้น นอกจากนี้กลุ่มหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในจังหวัดกระบี่ยังได้รับการสนับสนุนในการผลิตเช่นเดียวกัน ดังตัวอย่าง โครงการพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เป็นหน่วยงานหนึ่งที่ได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปยังกลุ่มผู้ผลิตเพื่อฝึกทักษะในการพัฒนาการย้อมเส้นดอกลายมัดย้อม ทำให้เกิดงานจักสานที่มีลวดลายแปลกใหม่เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่สินค้าได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบว่าทั้งสองแหล่งมีลักษณะการถ่ายทอดเหมือนกัน จำแนกได้ 2 รูปแบบ นั่นคือ

1. รูปแบบการถ่ายทอดภายในชุมชน มีการถ่ายทอดความรู้และทักษะในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จากผู้สูงวัยถ่ายทอดประสบการณ์จักสานหัตถกรรมเตยปาหนันสู่ชนรุ่นหลังทั้งนี้ในอดีตการถ่ายทอดหัตถกรรมจักสานก็เพื่อประโยชน์ในการจักสานเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันด้านลวดลายที่วิจิตรบรรจง เช่น ลายบ้าน ลายช้าง เป็นต้น มักสานในงานหัตถกรรมที่มีความสำคัญสำหรับใช้ในพิธีต่าง ๆ เช่น ลายสานบนเสื่อรองละหมาด ลายสานบนเสื่ออ่อนหรือเสื่อยถ ซึ่งใช้ในพิธีแต่งงาน เป็นต้น จากการสัมภาษณ์นางเจณี ปูเงิน ประธานและสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรดุพูนสามัคคี อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง เล่าว่าหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันมีการผลิตขึ้นใช้ภายในชุมชนมาหลายชั่วอายุคน การเรียนรู้กระบวนการผลิตเป็นไปในลักษณะการบอกเล่าและปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง โดยผู้ฝึกหัดจักสานใช้การสังเกตกระบวนการจักสานจากผู้ใหญ่แล้วจึงลงมือปฏิบัติตาม ลวดลายที่เริ่มหัดทำคือ ลายขัด ลายขัดสอดสี ซึ่งเป็นลายพื้นฐาน จากนั้นจึงหัดผูกลายที่วิจิตรบรรจงต่อไป สอดคล้องกับการสัมภาษณ์นางติ๊ะ หนูเกิด สมาชิกกลุ่มใบเตยปาหนันบ้านปากคลอง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ ความว่า การจักสานเริ่มแรกจะสังเกตและสานไปตามที่แม่สานเป็นตัวอย่าง จากนั้นเมื่อฝึกทักษะจนเกิดความชำนาญ จึงสามารถสานลายยาก ๆ ได้เอง ทั้งนี้ความสนใจในหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันของคนรุ่นใหม่ในชุมชนยังคงมีอยู่ต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากนางสาวรัชนิพร หนูเกิด อายุ 20 ปี สมาชิกกลุ่มใบเตยปาหนันบ้านปากคลอง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ เป็นคนรุ่นใหม่ที่สนใจในการจักสาน ซึ่งรับการถ่ายทอดความรู้จากแม่ในด้านกระบวนการผลิตและวิธีการสานลายรวมถึงการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ โดยฝึกความชำนาญในการสานผลิตภัณฑ์เริ่มแรกคือ เสื่อ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความซับซ้อนในการขึ้นรูปง่ายที่สุด ในด้านลายจะฝึกทักษะการสานลายขัด ลายขัดสอดสี เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาตลาดและรูปแบบผลิตภัณฑ์เตยปาหนันต่อไป

2. รูปแบบการถ่ายทอดที่ได้รับจากบุคคลภายนอกชุมชน ในปัจจุบันการผลิตหัตถกรรมจักสานเตย

ปาหนัน นอกจากผลิตเพื่อตอบสนองการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เมื่อภาครัฐเห็นถึงคุณค่าในการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย และการสร้างรายได้เพิ่มให้กับชุมชน โดยการสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวภายในชุมชน เพื่อผลิตสินค้าที่มีเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนขึ้นมา ภาครัฐ อาทิ กรมส่งเสริมการเกษตร ได้สนับสนุนการแปรรูปวัตถุดิบใบเตยปาหนันเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานเพื่อสร้างงานและรายได้ให้แก่ชุมชน นอกจากนี้กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญทางด้านการออกแบบลวดลาย และการปรับปรุงรูปแบบผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดเข้าไปยังชุมชนผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ทำให้เกิดการพัฒนาลวดลายและรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่เดิมให้น่าสนใจตามความต้องการของตลาด อีกทั้งส่งผลให้เกิดลวดลายและรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ มากขึ้นเช่นกัน

การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง เมื่อได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในการพัฒนาลวดลายและรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ไม่ได้ทำให้หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันทั้งสองแห่งมีลักษณะเหมือนกันแต่อย่างได้ เพราะทั้งสองอำเภอมิเป้าหมายในการผลิตที่ชัดเจน กล่าวคือ ในอำเภอเกาะลันตาจะมุ่งผลิตสินค้าที่คงอนุรักษ์รูปแบบลวดลายโบราณผสมผสานกับรูปแบบและลวดลายสมัยใหม่ ในขณะที่อำเภอสิเกาจะผลิตเพื่อการป้อนระบบอุตสาหกรรม จึงมุ่งเน้นในการผลิตและสร้างสรรค์รูปแบบผลิตภัณฑ์สมัยใหม่เพียงอย่างเดียว ดังกล่าวข้างต้นจึงพอสรุปได้ว่า แม้ทั้งสองอำเภอจะได้รับการส่งเสริมเพื่อพัฒนาลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์จากหน่วยงานเดียวกัน แต่สมาชิกในแต่ละกลุ่มเมื่อฝึกหัดจนชำนาญแล้วก็สามารถพัฒนา ดัดแปลงวิธีการจักสานเพื่อให้เกิดลวดลายและรูปแบบใหม่ๆ ได้ด้วยตนเอง การพัฒนาในด้านลวดลายนั้นอาจมีลายพื้นฐานเดียวกันซึ่งเป็นลายโบราณ เช่น ลายขัด ลายดอกจัน ลายคำโป๊ยะ เป็นต้น แต่ดัดแปลงประยุกต์ให้แตกต่างกันโดยผู้กลายอื่นสานเพิ่มเติมทำให้เกิดลวดลายใหม่ขึ้น ในด้านผลิตภัณฑ์แม้ประโยชน์ใช้สอยจะคล้ายกัน แต่รูปแบบจะมีการสร้างสรรค์แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับการสร้างเอกลักษณ์ของแหล่งผลิตและความต้องการของตลาด ว่าต้องการให้ทางกลุ่มผลิตรูปแบบและลวดลายลักษณะใด

การถ่ายทอดความรู้ความชำนาญเพื่อผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันไปสู่สมาชิกในครัวเรือนและชุมชน ด้วยการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน อาทิ กรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน เป็นต้น เพื่อผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันตามความต้องการของผู้สนใจที่ขยายวงกว้างสู่ตลาดทั้งภายในและภายนอกประเทศในปัจจุบัน นอกจากประโยชน์ที่ชุมชนได้รับในการสร้างมูลค่าให้แก่สินค้า รวมถึงการสร้างรายได้เป็นอาชีพเสริมให้แก่ชุมชนแล้ว งานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันยังคงคุณค่าที่จะได้รับด้านประโยชน์ใช้สอยและสะท้อนเอกลักษณ์ด้านศิลปวัฒนธรรม ที่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นจากบรรพบุรุษถึงปัจจุบัน อีกด้วย

ภาพประกอบ 139 ผู้ถ่ายทอดหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในห้องถัก

ภาพประกอบ 140 ผู้สืบทอดงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันรุ่นใหม่

4. ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของพี่น้องชาวไทยมุสลิมทั้งในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และเขตอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายและรักในท้องถิ่นของตน ถือหลักศรัทธาในศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด ประกอบอาชีพหลัก ได้แก่ การทำประมง การทำไร่นา และการทำสวนยางพารา โดยมีการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน และเพื่อจำหน่ายแลกเปลี่ยนภายในท้องถิ่น รวมถึงชุมชนใกล้เคียงเท่านั้น ภายหลังนับจากปี พ.ศ. 2544 ภาครัฐสนับสนุนให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองได้ มุ่งสร้างรากฐานทางเศรษฐกิจและสังคมที่เข้มแข็ง ด้วยการกระตุ้นให้ท้องถิ่นดำเนินธุรกิจระดับชุมชน โดยการนำทรัพยากรตามธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น มาแปรรูปและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นเข้าสู่โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างรายได้สู่ชุมชน เมื่อได้รับการส่งเสริมทั้งจากภาครัฐและเอกชนพบว่าสมาชิกในชุมชนได้รวมกลุ่มผลิตสินค้าออกขายเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่น โดยเลือกผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์และแสดงออกถึงภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ นั่นคือ หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน โดยนำวัตถุดิบใบเตยปาหนัน ซึ่งเป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในท้องถิ่นนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม ดังปรากฏให้เห็นในลวดลายและรูปแบบงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมีการประยุกต์ลวดลายและรูปแบบงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน จากความคิดสร้างสรรค์เพื่อให้ได้รูปแบบแปลกใหม่ตรงกับความต้องการนำไปใช้สอยในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันยังสะท้อนให้เห็นสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่นของชุมชนในด้านต่างๆ รวมถึงสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนอีกด้วย

จากการศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน พบว่าการเปลี่ยนแปลงที่ได้รับจากการผลิตและจำหน่ายหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ส่งผลให้วิถีชีวิตภายในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป โดยจำแนกความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม ทั้งจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และคาดการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตของชุมชนพี่น้องไทยมุสลิมผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ได้ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมในอดีต หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตชุมชนไทยมุสลิม ในแง่ของการใช้สอยในชีวิตประจำวัน การผลิตเพื่อจำหน่ายแลกเปลี่ยนภายในชุมชน จากการสัมภาษณ์นางซอเลาะ ละอู ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหลังสอพัฒนา อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ เล่าว่า ในอดีตเมื่อเสร็จสิ้นพิธีแต่งงาน เสืออ่อนซึ่งใช้แทนฟูกรองนอนในพิธีจะได้รับการแจกจ่ายให้แก่ผู้มาร่วมงาน หรือเมื่อมีแขกมาเยี่ยมเจ้าของเรือน หากพูดคุยกดกก็จะให้หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเป็นของขวัญเพื่อระลึกถึงกัน วิถีปฏิบัติดังกล่าวสะท้อนให้เห็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดภายในชุมชน อีกทั้งแสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจที่มีให้แก่กัน ผ่านทางหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันซึ่งผลิตด้วยความประณีต

2. ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมในปัจจุบัน นับจากปี พ.ศ. 2544 นับจากภาครัฐมุ่งหวังให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองได้ โดยสนับสนุนการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อเข้าสู่โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อจัดจำหน่ายรายได้สู่ชุมชน หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันที่ผลิตในจังหวัดกระบี่และจังหวัดตรัง จึงเป็นที่ยอมรับให้เป็นส่วนหนึ่งของศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น การสนับสนุนจากภาครัฐให้มีการค้าอย่างจริงจัง ดังกล่าวข้างต้นส่งผลให้ชุมชนเกิดการผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นหลัก ให้ความสำคัญกับรูปแบบผลิตภัณฑ์และลวดลาย วัตถุประสงค์ให้การนำไปใช้

เปลี่ยนไปจากการผลิตเพื่อใช้สอยในครัวเรือนไปสู่การผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นหลัก จากสัมภาษณ์นางสาวจันทร์เพ็ญ ปูเงิน เลขานุการกลุ่มและสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรุดุหนองสามัคคี อำเภอสีกา จังหวัดตรัง พบว่าในปัจจุบันมีสมาชิกกลุ่มหัตถกรรมจักสานเคยปาหนันที่หันมาประกอบอาชีพจักสานเป็นอาชีพหลักเพิ่มขึ้น เพราะนอกจากเป็นการสร้างรายได้หลักให้แก่ครอบครัวสมาชิกและชุมชนสม่ำเสมอแล้ว ทั้งนี้หัตถกรรมจักสานเคยปาหนันสามารถผลิตได้ตลอดปี

3. ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเคยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมในอนาคต จากการศึกษาพบว่าแนวโน้มความสัมพันธ์ในอนาคต เมื่อผลิตภัณฑ์เป็นที่รู้จักแพร่หลาย ก่อให้เกิดการผลิตเพื่ออุตสาหกรรมมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเคยปาหนันซึ่งพบทั้งผลดีและผลเสีย กล่าวคือ ผลดีที่ได้รับในแง่ของการกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนให้พี่น้องชาวไทยมุสลิมมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ก่อให้เกิดอาชีพเสริมและอาชีพหลัก คนรุ่นใหม่ไม่ทิ้งถิ่นเพื่อไปหางานทำ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัวและชุมชน ทั้งนี้ผลเสียที่จะได้รับส่งผลกระทบต่องานหัตถกรรมในแง่ของการถ่ายทอดเอกลักษณ์หัตถกรรมจักสานเคยปาหนัน เพราะการผลิตเพื่ออุตสาหกรรมจะเน้นความต้องการของตลาดเป็นสำคัญ เมื่อรูปแบบหรือลายสานแบบใดไม่เป็นที่ต้องการของตลาด ส่งผลให้ลดการผลิตรูปแบบและลวดลายนั้นๆ ท้ายที่สุดส่งผลทำให้ไม่เกิดการสืบทอดจากคนรุ่นเก่าไปสู่คนรุ่นใหม่ รูปแบบและลวดลายที่มีเอกลักษณ์ดั้งเดิมค่อยๆ เลือนหายไป

ทั้งนี้จากการศึกษายังพบคุณค่าของหัตถกรรมจักสานเคยปาหนันในด้านต่างๆ อาทิ ด้านบริบทสังคม เมื่อสมาชิกในครอบครัวผลิตหัตถกรรมจักสานไปเคยเป็นอาชีพ สมาชิกในครอบครัวจึงได้เรียนรู้และฝึกทักษะในการผลิต โดยการถ่ายทอดจากผู้ชำนาญในครัวเรือนและชุมชน ใช้เวลาว่างร่วมกันในการผลิตหัตถกรรมจักสาน ส่งผลให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ด้านความสัมพันธ์ในชุมชน เกิดจากการรวมกลุ่มผลิตหัตถกรรมจักสาน มีการบริหารจัดการโดยกลุ่มสมาชิกภายในหมู่บ้าน ใช้กระบวนการทำงานแบบการรวมกลุ่มกันทำงาน มีการแบ่งงานตามความถนัด ความสนใจ หรือแบ่งหน้าที่ตามความสามารถที่ได้รับจากการฝึกฝนอบรม เช่น หน้าที่ในการคัดคุณภาพสีเส้นดอ เป็นต้น การทำงานรวมกลุ่มภายในหมู่บ้านลักษณะดังกล่าว ส่งผลให้เกิดความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลของสมาชิก อีกทั้งส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เพื่อเพิ่มพูนทักษะและความชำนาญโดยการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชน ด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน มีการติดต่อกับกลุ่มคนภายนอก ทั้งด้านการตลาดและด้านการส่งเสริมในการผลิต เช่น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมส่งเสริมการเกษตร พาณิชย์จังหวัด ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน เป็นต้น

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

จากการศึกษางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันจากแหล่งผลิตที่สำคัญในอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ได้กำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า ขอบเขตการศึกษาค้นคว้า และวิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า ไว้ดังนี้

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการผลิต ลวดลาย และรูปแบบของหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในเขตพื้นที่อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน กับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม ในเขตพื้นที่อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง
3. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในเขตพื้นที่อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

งานศึกษาค้นคว้าฉบับนี้ได้กำหนดขอบเขตการศึกษางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง ดังนี้

1 ขอบเขตด้านพื้นที่

งานศึกษาค้นคว้าฉบับนี้ มุ่งศึกษางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน จากแหล่งผลิตที่สำคัญของจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง จำนวน 4 แหล่ง ได้แก่

- 1.1 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหลังสอพัฒนา หมู่ที่ 1 บ้านหลังสอ ตำบลเกาะลันตาน้อย อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
- 1.2 กลุ่มใบเตยปาหนันบ้านปากคลอง หมู่ที่ 1 ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
- 1.3 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรราหมาดพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
- 1.4 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรดูหนสามัคคี หมู่ที่ 3 บ้านดูหน ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานศึกษาค้นคว้าฉบับนี้ มุ่งศึกษางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในเนื้อหาต่อไปนี้

- 2.1 กระบวนการผลิตงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

- วัตถุดิบและอุปกรณ์ในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
 - กรรมวิธีในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
- 2.2 ลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
- ประเภทลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
 - การออกแบบลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
- 2.3 กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
- 2.4 ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

จากการศึกษางานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันจากแหล่งผลิตที่สำคัญในอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้า ตามขั้นตอนดังนี้

1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษภาคสนาม (Field research) ดำเนินการเก็บข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า ดังต่อไปนี้
 - 1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง
 - 1.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยมุสลิมภาคใต้
 - 1.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมจักสาน
 - 1.4 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
 2. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน จากแหล่งผลิตที่สำคัญ 4 แหล่ง ในอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ได้แก่
 - 2.1 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหลังสอพัฒนา หมู่ที่ 1 บ้านหลังสอ ตำบลเกาะลันตาน้อย อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
 - 2.2 กลุ่มไบเตยปาหนันบ้านปากคลอง หมู่ที่ 1 ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
 - 2.3 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรร่ำมาตพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
 - 2.4 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจุฬนสามัคคี หมู่ที่ 3 บ้านจุฬน ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง
- เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์ และบันทึกเสียง ตลอดจนถ่ายภาพขั้นตอนกระบวนการผลิต ลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์ รวมถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญา และความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมกับงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
3. ข้อมูลประเภทบุคคล คือ สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันของอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

2 การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการศึกษาและข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม จากการสังเกต และการสัมภาษณ์ มาศึกษาวิเคราะห์ตามจุดมุ่งหมายและประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตเนื้อหา ตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์มาศึกษาวิเคราะห์ บันทึกข้อมูลเป็นระบบ ตามความมุ่งหมายการศึกษาคั่นว่า ดังต่อไปนี้

1.1 กระบวนการผลิตงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

- วัตถุดิบและอุปกรณ์ในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
- กรรมวิธีในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

1.2 ลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

- ประเภทลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน
- การออกแบบลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

1.3 กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน

1.4 ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม

2. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้

3. นำเสนอผลการศึกษาคั่นว่ามาสรุป เรียบเรียงโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผล

จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบว่าหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน เป็นงานหัตถกรรมที่ใช้ทักษะฝีมือช่างจักสานมากกว่าการพึ่งพาอุปกรณ์หรือเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อช่วยในการผลิต ทั้งนี้มีวัสดุอุปกรณ์หลักในการผลิต ได้แก่ มีดสำหรับเจียนแต่งตอกเตย อุปกรณ์ในการย้อมสีเส้นตอก และอุปกรณ์สำคัญที่มีเอกลักษณ์ในการผลิตหัตถกรรมชนิดนี้นั่นคือ ยะหาหรือเล็บแมว ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ผลิตขึ้นจากวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น เขาสัตว์ ไม้ไผ่ เป็นต้น นำมาประกอบกับส่วนโลหะสำหรับใช้จิกตอกที่เรียกว่า เล็บแมว ทำจากแผ่นโลหะที่ได้จากกระป๋องนมหรือแผ่นโลหะบางจากวัสดุอื่นใดที่หาได้ภายในท้องถิ่น เหล่านี้แสดงออกถึงการประดิษฐ์วัสดุอุปกรณ์เพื่อใช้ในการผลิตหัตถกรรมจักสานอย่างง่ายและได้ผลดี จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้กันมาเป็นเวลานาน ในด้านวัตถุดิบ คือ เตยปาหนัน เป็นวัตถุดิบหลักในงานหัตถกรรมจักสาน จากการศึกษพบว่า การนำวัตถุดิบมาใช้ไม่ก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลน หรือทำลายสภาพนิเวศของแหล่งเจริญเติบโตของต้นเตยแต่อย่างใด ด้วยชาวบ้านมีการตระหนักรู้ที่จะนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ และคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับในภายหน้า ซึ่งเห็นได้จากวิธีการเลือกตัดใบเตย โดยไม่ตัดใบบริเวณโคนต้น เพื่อให้ต้นเตยสามารถเจริญเติบโตต่อไปได้ นอกจากนี้ยังมีการร่วมปลูกเตยปาหนันและดูแลรักษาต้นเตยในโครงการตามพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เพื่อเป็นวัตถุดิบในการผลิตหัตถกรรมจักสานทดแทนการตัดเตยปาหนันจากแหล่งธรรมชาติป่าชายเลน ด้วยเล็งเห็นถึงความต้องการใช้เตยปาหนันจำนวนมากในอนาคต และเพื่อป้องกันการส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยรวม

กระบวนการผลิตงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน เริ่มจากการคัดเลือกใบเตยปาหนันและเตรียมเส้นตอกเตยปาหนัน ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการผลิตหัตถกรรมจักสาน เพราะเตยปาหนันเป็นเตยทะเลชนิดหนึ่งที่พบมากในบริเวณชายฝั่งทะเลจังหวัดกระบี่ และจังหวัดตรัง ทั้งนี้หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันใช้อุปกรณ์ในการเตรียมเส้นตอกเตยปาหนันและอุปกรณ์ในการจักสาน ได้แก่ มีด เหล็กดัดเส้นตอก ไม้สำหรับขูดเส้น ยะหาหรือเล็บแมวใช้สำหรับจิกตอกเตยปาหนัน หุ่นสำหรับขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ อุปกรณ์ย้อมเส้นตอก ได้แก่ สีย้อมผ้า เกลือแกง น้ำส้มสายชู เตา กระทะ ภาชนะสำหรับแช่และล้างเส้นตอก อุปกรณ์ตัดเย็บเพื่อประกอบและตกแต่งผลิตภัณฑ์ ได้แก่ จักรเย็บผ้า เข็มด้าย ใช้ตอกหมุด ผ้า หนัง และไม้สำหรับประกอบหูหิ้ว กระเป๋าประเภทต่างๆ จะเห็นได้ว่าหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันใช้อุปกรณ์ช่วยในการผลิตน้อยชิ้น ในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันจึงขึ้นอยู่กับทักษะความชำนาญ และมีมือช่างจักสานเป็นสำคัญ ทั้งนี้จากการศึกษากระบวนการผลิตจากกลุ่มตัวอย่างในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบความแตกต่างเพียงเล็กน้อยในขั้นตอนการเตรียมตอกเตยปาหนันเพื่อใช้ในการจักสาน นั่นคือ ในอำเภอเกาะลันตา

ลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน พบว่าการออกแบบลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ผู้ผลิตและสมาชิกกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันยังคงพัฒนาลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันภายในชุมชน เมื่อภาครัฐเห็นถึงคุณค่าในการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย และการสร้างรายได้เพิ่มให้กับชุมชน โดยการสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวภายในชุมชน เพื่อผลิตสินค้าที่มีเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน นอกจากนี้ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญเข้าไปยังชุมชนผู้ผลิต เพื่อให้คำแนะนำทางด้านการออกแบบลวดลาย และการปรับปรุงรูปแบบผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดอีกด้วย

จากการศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน สามารถแบ่งประเภทลายสานได้ 2 แบบ คือ ลายโบราณและลายประยุกต์ โดยจำแนกลวดลายหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันที่พบในแหล่งผลิต ดังนี้

1. ลวดลายหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันที่พบในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ มีดังนี้ ลายโบราณ จำนวน 18 ลาย ได้แก่ ลายตาบอด ลายขัดหรือลายหนึ่ง ตำโป๊ะ หรือตำโป๊ะปีหนึ่ง ลายอกปู ลายดอกจัน ลายดอกพิกล ลายลูกป่อ ลายลูกบวม ลายงูเหลือม ลายลูกแก้ว ลายวงแหวน ลายหยิงบาท ลายเกร็ดเต่า ลายยอดเมรุ ลายยอดเมรุชนกัน ลายสัตว์รูปแบบต่างๆ ลายคน ลายศาลา หรือลายบ้าน ศึกษาพบลายประยุกต์ จำนวน 6 ลาย ได้แก่ ลายสก๊อต ลายตัวอักษร ลายกั้งหัน ลายไก่เขี่ย ลายมัดย้อม ลายเบ็ดเตล็ด เช่น ลายเครื่องบิน ลายรถยนต์ เป็นต้น

2. ลวดลายหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันที่พบในเขตอำเภอสึกา จังหวัดตรัง มีดังนี้ ลายโบราณ จำนวน 15 ลาย ได้แก่ ลายตาบอด ลายขัดหรือลายหนึ่ง ตำโป๊ะ หรือตำโป๊ะปีหนึ่ง ลายอกปู ลายดอกจัน ลายดอกพิกล ลายลูกป่อ ลายลูกบวม ลายงูเหลือม ลายลูกแก้ว ลายวงแหวน ลายหยิงบาท ลายเกร็ดเต่า ลายยอดเมรุ ลายยอดเมรุชนกัน พบลายประยุกต์ จำนวน 4 ลาย ได้แก่ ลายสก๊อต ลายตัวอักษร ลายกั้งหัน ลายไก่เขี่ย

จากการศึกษารูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสึกา จังหวัดตรัง สามารถจำแนกประเภทผลิตภัณฑ์เตยปาหนันได้ 5 ประเภทหลัก คือ เสื้อ หมอน กระเป๋า สมุก ประเภทของใส่ของและภาชนะเบ็ดเตล็ด

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในเขตพื้นที่อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสึกา จังหวัดตรัง พบว่าทั้งสองแหล่งมีลักษณะการถ่ายทอดเหมือนกัน จำแนกได้ 2 รูปแบบ นั่นคือ

1. รูปแบบการถ่ายทอดภายในชุมชน มีการถ่ายทอดความรู้และทักษะในการผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จากผู้สูงวัยถ่ายทอดกระบวนการผลิต และกรรมวิธีการจักสานลวดลายรวมไปถึงการสานขึ้นรูปหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันสู่ชนรุ่นหลัง

2. รูปแบบการถ่ายทอดที่ได้รับจากบุคคลภายนอกชุมชน ทั้งจากภาครัฐและเอกชน เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม และศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน เป็นต้น ได้สนับสนุนให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มจักสานหัตถกรรมเตยปาหนัน เพื่อการแปรรูปวัตถุดิบใบเตยปาหนันเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานเพื่อสร้างงานและรายได้ให้แก่ชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม พบว่าการเปลี่ยนแปลงที่ได้รับจากการผลิตและจำหน่ายหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ส่งผลให้วิถีชีวิตภายในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ทั้งจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และคาดการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตของชุมชนพี่น้องชาวไทยมุสลิมผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน โดยจำแนกความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม ได้ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมในอดีต พบว่าหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตชุมชนไทยมุสลิม จุดมุ่งหมายในการผลิตเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน การผลิตเพื่อจำหน่ายแลกเปลี่ยนภายในชุมชน ผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันยังคงประกอบอาชีพหลัก อาทิ ทำประมง ทำไร่ทำนา และทำสวนยางพารา โดยจักสานหัตถกรรมเตยปาหนันเป็นงานอดิเรกหรืออาชีพรอง

2. ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมในปัจจุบัน นับจากปี พ.ศ. 2544 ภาครัฐสนับสนุนให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองได้ โดยการแปรรูปทรัพยากรและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นเข้าสู่โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างรายได้สู่ชุมชน ส่งผลให้วัตถุประสงค์ของผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเปลี่ยนไป จากการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนและเพื่อจำหน่ายแลกเปลี่ยนในชุมชน เปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อจำหน่ายระหว่างชุมชนและเพื่อส่งออกขายยังต่างประเทศ นอกจากนี้ ความต้องการหัตถกรรมเตยปาหนันที่เพิ่มมากขึ้นในท้องตลาด ส่งผลให้การประกอบอาชีพของผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันเปลี่ยนไป กล่าวคือ ผู้ผลิตหันมาประกอบอาชีพจักสานหัตถกรรมเตยปาหนันเป็นอาชีพหลักเพิ่มมากขึ้น

3. ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมในอนาคต จากการศึกษาพบว่าแนวโน้มความสัมพันธ์ในอนาคต เมื่อผลิตภัณฑ์เป็นที่รู้จักแพร่หลาย ก่อให้เกิดการผลิตเพื่ออุตสาหกรรมมากขึ้น ผลดีที่ได้รับในแง่ของการกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนให้พี่น้องชาวไทยมุสลิมมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ก่อให้เกิดอาชีพเสริมและอาชีพหลัก คนรุ่นใหม่ไม่ทิ้งถิ่นเพื่อไปหางานทำ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัวและชุมชน ทั้งนี้ผลเสียที่จะได้รับส่งผลกระทบต่องานหัตถกรรมในแง่ของการถ่ายทอดเอกลักษณ์หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน เพราะการผลิตเพื่ออุตสาหกรรมจะเน้นความต้องการของตลาดเป็นสำคัญ เมื่อรูปแบบหรือลายสานแบบใดไม่เป็นที่ต้องการของตลาด ส่งผลให้ลดการผลิตรูปแบบและลวดลายนั้นๆ ท้ายที่สุดส่งผลทำให้ไม่เกิดการสืบทอดจากคนรุ่นเก่าไปสู่คนรุ่นใหม่ รูปแบบและลวดลายที่มีเอกลักษณ์ดั้งเดิมค่อยๆ เลือนหายไป

อภิปรายผล

จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบว่า

1. กระบวนการผลิตงานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน มีวัสดุอุปกรณ์ที่เหมือนกัน ทั้งนี้มีกระบวนการผลิตที่คล้ายกัน กล่าวคือมีส่วนที่แตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการเพื่อนำไปใช้ในการผลิตหัตถกรรมจักสานในชุมชนที่ไม่เหมือนกัน โดยกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในอำเภอเกาะลันตา จะใช้เส้นตอกที่นิ่มเพื่อใช้ในการสานผลิตภัณฑ์หมอน ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่ต้องการผิวสัมผัสนิ่มนวล จึงเพิ่มขั้นตอนในกระบวนการผลิตมากกว่าการผลิตของกลุ่มหัตถกรรมจักสานในอำเภอสิเกา ด้วยการต้มเส้นตอกซ้ำในขั้นตอนการผลิตหลังจากนำเส้นตอกไปตากแดดแล้ว ในขณะที่อำเภอสิเกาจะใช้เส้นตอกที่แข็งกว่า เพราะทางกลุ่มผู้ผลิตมุ่งเน้นในการผลิตหัตถกรรมจักสานประเภทกระเป๋าเป็นสินค้าหลัก ฉะนั้นการใช้เส้นตอกที่ไม่นิ่มจนเกินไปจะทำให้ง่ายในการขึ้นรูปและได้ผลิตภัณฑ์ที่มีรูปทรงสวยงามแข็งแรง

2. จากการศึกษาลายสานและรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบว่าทั้งสองแหล่งมีเป้าหมายในการผลิตที่ชัดเจน กล่าวคือ ในอำเภอเกาะลันตาจะมุ่งผลิตสินค้าที่คงอนุรักษ์รูปแบบลวดลายโบราณผสมผสานกับรูปแบบและลวดลายสมัยใหม่ ในขณะที่อำเภอสิเกาจะผลิตเพื่อการป้อนระบบอุตสาหกรรม จึงมุ่งเน้นในการผลิตและสร้างสรรค์รูปแบบผลิตภัณฑ์สมัยใหม่เพียงอย่างเดียว ดังกล่าวข้างต้นจึงพอสรุปได้ว่า แม้ทั้งสองอำเภอจะได้รับการส่งเสริมเพื่อพัฒนาลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์จากหน่วยงานเดียวกัน แต่สมาชิกในแต่ละกลุ่มเมื่อฝึกหัดจนชำนาญแล้วก็สามารถพัฒนา ดัดแปลงวิธีการจักสานเพื่อให้เกิดลวดลายและรูปแบบใหม่ๆ ได้ด้วยตนเอง การพัฒนา

ในด้านลวดลายนั้นอาจมีลายพื้นฐานเดียวกันซึ่งเป็นลายโบราณ เช่น ลายขัด ลายดอกจัน ลายตำโป๊ะ เป็นต้น แต่ดัดแปลงประยุกต์ให้แตกต่างกันโดยผูกลายอื่นสานเพิ่มเติมทำให้เกิดลวดลายใหม่ขึ้น ในด้านผลิตภัณฑ์แม้ประโยชน์ใช้สอยจะคล้ายกัน แต่รูปแบบจะมีการสร้างสรรค์แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับการสร้างเอกลักษณ์ของแหล่งผลิตและความต้องการของตลาด

3. กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง แม้ได้รับการส่งเสริมเพื่อพัฒนาจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในการพัฒนาลวดลายและรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ แต่ไม่ได้ทำให้หัตถกรรมจักสานเตยปาหนันทั้งสองแห่งมีลักษณะเหมือนกันแต่อย่างใด เพราะทั้งสองอำเภอมียุทธศาสตร์ในการผลิตที่ชัดเจน กล่าวคือ ในอำเภอเกาะลันตาจะมุ่งผลิตสินค้าที่สนองรสนิยมรูปแบบลวดลายโบราณผสมผสานกับรูปแบบและลวดลายสมัยใหม่ ในขณะที่อำเภอสิเกาจะผลิตเพื่อการป้อนระบบอุตสาหกรรม จึงมุ่งเน้นในการผลิตและสร้างสรรค์รูปแบบผลิตภัณฑ์สมัยใหม่เพียงอย่างเดียว

4. ความสัมพันธ์ระหว่างหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม จากการศึกษาพบว่าชุมชนพี่น้องไทยมุสลิมในอดีตเป็นสังคมเกษตรกรรม ดำรงชีพเรียบง่ายด้วยการทำเกษตรกรรม ได้แก่ การทำไร่ ทำนา ทำสวนยางพาราและประกอบอาชีพประมง ทั้งนี้ในปัจจุบันด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ภาครัฐจึงมุ่งเน้นเศรษฐกิจระดับฐานรากด้วยความเชื่อว่าการรวมกลุ่มจะช่วยพัฒนาอาชีพประชาชน และพัฒนาประเทศ จึงเกิดการรวมตัวของคนในชุมชน เพื่อประกอบอาชีพตามความรู้ความชำนาญ เพื่อให้มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต และสร้างความเข้มแข็งให้แก่ท้องถิ่น นอกจากนี้การศึกษาวิถีชีวิตพี่น้องไทยมุสลิมในเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบว่าสมาชิกในชุมชนได้รวมกลุ่มเพื่อผลิตศิลปหัตถกรรมที่มีเอกลักษณ์และแสดงออกถึงภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ นั่นคือ หัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน โดยนำวัตถุดิบใบเตยปาหนัน ซึ่งเป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในท้องถิ่น นำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์จักสาน เพื่อส่งออกขายเป็นการสร้างรายได้สู่ชุมชน การรวมกลุ่มเพื่อผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันดังกล่าวข้างต้น ยังสะท้อนคุณค่าของหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในด้านต่างๆ อาทิ ด้านบริบทสังคมเมื่อสมาชิกในครอบครัวผลิตหัตถกรรมจักสานใบเตยเป็นอาชีพ สมาชิกในครอบครัวจึงได้เรียนรู้และฝึกทักษะในการผลิต โดยการถ่ายทอดจากผู้ชำนาญในครัวเรือนและชุมชน ใช้เวลาว่างร่วมกันในการผลิตหัตถกรรมจักสาน ส่งผลให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน สร้างความสัมพันธ์ในชุมชนซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มผลิตหัตถกรรมจักสาน มีการบริหารจัดการโดยกลุ่มสมาชิกภายในหมู่บ้าน ใช้กระบวนการทำงานแบบการรวมกลุ่มกันทำงาน มีการแบ่งงานตามความถนัด ความสนใจ หรือแบ่งหน้าที่ตามความสามารถที่ได้รับจากการฝึกฝนอบรม เช่น หน้าที่ในการคัดคุณภาพสีเส้นตอก เป็นต้น การทำงานรวมกลุ่มภายในหมู่บ้านลักษณะดังกล่าว ส่งผลให้เกิดความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลของสมาชิก อีกทั้งส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เพื่อเพิ่มพูนทักษะและความชำนาญโดยการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชน นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน โดยมีการติดต่อกับกลุ่มคนภายนอก ทั้งด้านการตลาดและด้านการส่งเสริมในการผลิตอีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการผลิตศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น ควรกำหนดทิศทางเพื่อการพัฒนาการออกแบบลวดลาย และรูปแบบหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ให้สอดคล้องกับกระแสของเศรษฐกิจและสังคม โดยยังคงส่งเสริมช่างจักสานในแหล่งผลิตให้เกิดการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้
2. สถานศึกษาในท้องถิ่นที่เป็นแหล่งผลิตหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ควรสร้างหลักสูตรหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน เป็นหลักสูตรท้องถิ่นให้นักเรียนนักศึกษา และผู้สนใจได้ศึกษา เพื่อเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาให้คงอยู่

ข้อเสนอแนะต่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาค้นคว้าในเรื่อง ลวดลายหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน เพื่อรวบรวมลายสานและวิธีการสานในแต่ละลวดลายหัตถกรรมจักสานเตยปาหนันในแหล่งอื่นๆ เช่น จังหวัดนราธิวาส และปัตตานี เป็นต้น ซึ่งเป็นประโยชน์ในการสืบทอดหัตถกรรมจักสานประเภทนี้ต่อไป
2. ควรศึกษาค้นคว้างานหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน เพื่อเปรียบเทียบกับงานหัตถกรรมจักสานประเภทอื่น เช่น หัตถกรรมจักสานกระจูด หัตถกรรมจักสานย่านลิเภา เป็นต้น ในประเด็นต่างๆ เช่น ลวดลายรูปแบบผลิตภัณฑ์ ด้านเศรษฐกิจเพื่อสร้างรายได้แก่ชุมชน เป็นต้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2532). *ศิลปะและหัตถกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. (2532). *ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทยที่ควรอนุรักษ์ ประเภทจักสาน*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม.
- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. (2537). *รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม.
- กิตติมา อมรทัต. (2545). *มุสลิมในอุตรดิตถ์*. กรุงเทพฯ: มีเดียเทค.
- กิตติพร วีรสฐิกุล และ ยุพิน วีรสฐิกุล. (2540). *ภูมิศาสตร์ท่องเที่ยวภาคใต้*. กรุงเทพฯ: ยุพินพร.
- ข้อดียะ ลีเต็น เป็นผู้ในสัมภาษณ์, ธนียา กิตติสิทโธ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 104 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่, เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ.2547.
- ข้อดียะ ละงู เป็นผู้ในสัมภาษณ์, ธนียา กิตติสิทโธ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ศูนย์แสดงสินค้าและการประชุมอิมแพ็ค เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี, เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ.2546.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกระบี่*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- _____. (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดตรัง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- จินดา ละงู เป็นผู้ในสัมภาษณ์, ธนียา กิตติสิทโธ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 283 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่, เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2546.
- จิระนันท์ พิตรปรีชา. (2537). *สืบสานวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: ฟรีเมียร์.
- จันทร์เพ็ญ ปูเงิน เป็นผู้ในสัมภาษณ์, ธนียา กิตติสิทโธ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 90 หมู่ที่ 3 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง, เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ.2546.
- เจณี ปูเงิน เป็นผู้ในสัมภาษณ์, ธนียา กิตติสิทโธ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 90 หมู่ที่ 3 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง, เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ.2546.
- จักรสมลย์ กบิลสิงห์. (2521). *ศาสนาอิสลาม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชุดิมา เพร็ดพร้อม เป็นผู้ในสัมภาษณ์, ธนียา กิตติสิทโธ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่, เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ.2547.
- ฐมนัน (นามแฝง). (2545, เมษายน). *ผลิตภัณฑ์เตยปาหนัน, วารสารกนิรี ปีที่ 19 ฉบับที่ 4*
- ตะ หนูเกิด เป็นผู้ในสัมภาษณ์, ธนียา กิตติสิทโธ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 14 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่, เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ.2547.
- ตันฝ้าย (นามแฝง). (2544, กันยายน). *จากเตยปาหนันมาเป็น 1 ผลิตภัณฑ์แห่งบ้านปูลาวาจิ นราธิวาส, อนุสาร อสท.ปีที่ 42 ฉบับที่ 2*
- ติรมิชี และบัยฮะกี. (2546, เมษายน). *มุสลิมไทย*, (Online). Available Telnet : <http://www.muslimthai.com/modules.php?name=News&file=article&sid=147>
- ทบวงมหาวิทยาลัย. *สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถกับการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ ศึกษาเฉพาะงานศิลปหัตถกรรม*. กรุงเทพฯ: ทบวง.
- นนท์ วิริยะ. (2526, พฤษภาคม). *เครื่องจักสาน, วารสารวัฒนธรรมไทย*. ปีที่ 22 ฉบับที่ 1. กรุงเทพฯ.

- นิกร นุชเจริญผล. (2527). ลายสาน. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. (2541). *โลกมุสลิมในภาคใต้ของไทย*, นิตยสารศิลปากร ปีที่ 41 ฉบับที่ 6. กรุงเทพฯ.
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. (2532, พฤษภาคม-สิงหาคม). *ตรังครั้งอดีต*, วารสารรุสมีแล ปีที่ 12 ฉบับที่ 3. กรุงเทพฯ.
- _____. (2540). *บุหงาบัตตานี คติชนไทยมุสลิมชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ประยูรศักดิ์ ชลายนเดชะ. (2531). *มุสลิมในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มัสยิดต้นสน.
- แป้งรำ กุลเวช. (2541, มิถุนายน). *พื้นบ้านพื้นเมือง*, วารสารวัฒนธรรมไทย. ปีที่ 35 ฉบับที่ 9. กรุงเทพฯ.
- ปัญญา เทพสิงห์. (2545, พฤษภาคม-ธันวาคม). *ส่วนประกอบทางกายภาพของศาสนสถานอิสลาม*, วารสารรุสมีแล ปีที่ 23 ฉบับที่ 2-3. กรุงเทพฯ.
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. (2498). *อิเหนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- พิมพ์พร ปูเงิน เป็นผู้ในสัมภาษณ์, ธนียา กิตติสิทโธ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 90 หมู่ที่ 3 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง, เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ.2546.
- มานิช กองกันนันทน์. (ม.ป.ป.). *เครื่องจักสานราชบุรี*. กรุงเทพฯ: กราฟิเคอาร์ท
- มุฮัมมัด อมีน บินกาซัน. (2521). *การศึกษาในอิสลาม*. กรุงเทพฯ: อัล-ญูฮาดี.
- ราชาวดี งามสง่า. (2535). *อาชีพช่างจักสาน งานหัตถกรรมพื้นบ้านที่พัฒนาเป็นอาชีพ*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ.
- โรน่าน อรุณรังษี. (2546). *อิสลามในประเทศไทย กรณีความสัมพันธ์ระหว่าง มุสลิมกับชาวพุทธ*, วารสารศาสนอิสลาม. ปีที่ 2 ฉบับที่ 3. กรุงเทพฯ.
- ธนิพร หนูเกิด เป็นผู้ในสัมภาษณ์, ธนียา กิตติสิทโธ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 14 หมู่ที่ 2 เกาะกลาง อำเภอกะลันตา จังหวัดกระบี่, เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ.2547.
- วัณณะ จูทะวิภาต. (2545). *ศิลปะพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: ศิลปะประภา.
- วินัย วิริยะปานนท์. (2527). *เครื่องจักสาน*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2532). *เครื่องจักสานภาคใต้: เครื่องจักสานในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- _____. (2540). *เครื่องจักสานไทย*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- _____. (2532). *พจนานุกรมหัตถกรรมและอุตสาหกรรมพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- _____. (2540). *หัตถกรรมชายฝั่งทะเลอันดามัน*, วารสาร อสท. ปีที่ 37 ฉบับที่ 9. กรุงเทพฯ.
- วิมลพรรณ ปิตะวัชชัย. (2519). *ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของภาคใต้*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิแม่บ้านอาสา.
- สกล อ่อนนวน เป็นผู้ในสัมภาษณ์, ธนียา กิตติสิทโธ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 76 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะกลาง อำเภอกะลันตา จังหวัดกระบี่, เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2546.
- สถาบันทักษิณคดีศึกษา. (2539). *ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ที่ปรากฏในงานช่างฝีมือ*. สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒภาคใต้.
- _____. (2529). *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 3*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- _____. (2529). *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 8*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- _____. (2529). *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 9*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- สุเทพ จันทะระ. (2544). *เอกสารประกอบการเรียนการสอน เรื่อง เครื่องจักสาน*. กระบี่: องค์การบริหารส่วนจังหวัด.
- สุวิชาญ พงศ์ไพบูลย์. (2534). *เหลียวหลังแลหน้า สถาบันทักษิณคดีศึกษา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- เสาวนีย์ รุจิระอัมพร-จิตต์หวมด. (2522). *วัฒนธรรมอิสลาม*. กรุงเทพฯ: เจริญผล.
- หัยม์เสียร์ แสงสว่าง เป็นผู้ในสัมภาษณ์, ธนียา กิตติสิทโธ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 90/1 หมู่ที่ 3

ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง, เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ.2546.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2541,พฤศจิกายน-2542,กุมภาพันธ์). แนวคิดการศึกษากับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น, วารสารครุศาสตร์. ปีที่ 27 ฉบับที่ 2. กรุงเทพฯ.

_____. (2544). ภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล นางสาวธनिया กิตติสิทธิโร
 วันเดือนปีเกิด 12 ตุลาคม พ.ศ.2519
 สถานที่เกิด เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร
 สถานที่อยู่ปัจจุบัน 20 ซอยราษฎร์อุทิศ ถนนเพชรเกษม อำเภอเมืองพังงา จังหวัดพังงา

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2533	จบหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น	โรงเรียนสุราษฎร์ธานี	จังหวัดสุราษฎร์ธานี
พ.ศ.2535	จบหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย	ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน	จังหวัดสุราษฎร์ธานี
พ.ศ.2536	จบหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย	โรงเรียนสุราษฎร์ธานี	จังหวัดสุราษฎร์ธานี
พ.ศ.2540	จบศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต (ศป.บ.) สาขาวิชา ทัศนศิลป์-จิตรกรรม	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	กรุงเทพมหานคร
พ.ศ.2546	จบการศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) สาขาวิชา ศิลปศึกษา	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	กรุงเทพมหานคร